

Dr. Domán Imre

*A szarvasi
cigányok*

A szarvasi cigányok

Írta:

Dr. Domán Imre

Az anyagot szerkesztette és kiegészítette:

Szőnyi Sándor

Szarvas

2020

Dr. Domán Imre – Szarvasi Cigányok

Az 1984-es első kiadást lektorálták:

Dr. Bencsik János

a Gyulai Erkel Múzeum igazgatója

és

Hevesi József

a Békés megyei Cigányügyi Koordinációs Bizottság titkára

A kötet fényképeit

Dr. Domán Imre és Ilovsky Béla

készítették

A kiadvány megjelentetése

a Széchenyi 2020 program keretében,

a Tessedik Sámuel Múzeum és Könyvtár

TOP-7.1.1-16-H-ESZA-2019-00170

“Helyi kulturális értékeink bemutatathatóvá tétele

a szarvasi Városi Könyvtárban”

című pályázat támogatásával valósult meg.

Kereskedelmi forgalomba nem kerül.

Az új kiadást javította:

Tatai László

A címlap Ádám Zoltán Cigány minták c. festményének felhasználásával készült.

Kiadja a Tessedik Sámuel Múzeum és Városi Könyvtár, Szarvas

ISBN 978-615-81046-3-0

Nyomdai előkészítés, nyomtatás és kötés

DIGITÁLIS KALAMÁRIS

Felöl vezető Tatai László

Szarvas, 2020

„Csak a többiekkel való közösségben kapja meg az egyén az eszközöket ahhoz, hogy képességeit minden irányba kifejlessze, tehát csak a társadalomban válhat lehetővé a személyes szabadság.”

ENGELS

Előszó

Városunk lakossága mintegy két évszázada él együtt a cigánysággal. Meglepő, hogy ennek ellenére nem ismeri eléggé a szarvasi cigányok közösségének életét, szokásait, nyelvüket. A cigányok életéről alkotott ismeretekben rengeteg a tévhit és a hamis romantika. A cigányság helyzete, életmódja, magatartása élénken foglalkoztatja a közvéleményt, jellemző a szenvedélyes hangvétel, a vélemények szélsőséges megfogalmazása.

Az elmúlt 20 év eredményeit értékelve meg kell állapítani, hogy a szarvasi cigánylakosság többsége hatalmas utat tett meg. A munkaképes korú férfiak nagyrésze állandó munkát vállalt, a telepí putrilakások többségét felszámoltuk, fejlődésről számolhatunk be a cigányság egészségügyi és művelődésügyi helyzete terén is.

Tény tehát, hogy egyre több a társadalmi normáinkat magáévá tevő, becsületesen dolgozó cigánycsalád.

Ugyanakkor azzal is tényként kell számolnunk, hogy a társadalomba való beilleszkedés hosszú folyamat, az évszázados lemaradást, a meggyökeresedett életmódot nem lehet néhány év alatt felszámolni.

Minden jó szándék ellenére ez a folyamat évtizedekig elhúzódhat.

Fontos társadalmi feladat a cigányság helyzetének tárgyilagos, előítéletektől mentes megítélése, e szemléletnek általánossá tétele. Meggyőződésem, hogy ezt a célt a kötet elősegíti. E kérdést nem lehet kívülállóként szemlélni, s e könyv lehetővé teszi a szarvasi cigányság sajátos problémáinak megismerését.

A jövő nemzedékének sorsa ma dől el, és alapvetően azon múlik, hogy milyen útravalóval, felkészültséggel lépnek át a fiatalok a felnőtt korba. A kiadvány cigányolvasóinak kezében alkalom lehet az önvizsgálatra. Felkeltheti az igényt

az emberibb életre. Erőt adhat a „cigány életből” való kiszakadás küzdelmes, rögös útján történő elinduláshoz, az út végigjárásához.

Az eltelt két évtized erőfeszítései, a számszerű adatokban mutatkozó eredmények ellenére sem állítható, hogy a cigánylakosság társadalmi helyzetében kívánt változások terén alapvető áttörés történt volna. Az előítéletek kialakulásához a cigányság eltérő szokásai is nagymértékben hozzájárultak. A kötetet olvasva világossá válik, hogy nem a népszokások megváltoztatása, a nyelv használatának elhagyása vezet a társadalomba való beilleszkedéshez.

A kiadvány alkalmas a cigányság tudatformálására, s mivel csak a munka lehet az alapja a célként megjelölt változásnak, ezért legfontosabb feladatunk a mindennapos állandó munkának becsületet szerezni körükben. A cigányság társadalmi méretű beilleszkedésének alapvető tényezője, hogy a társadalmi munkamegosztásban hasonló differenciáltsággal vegyenek részt mint a nem cigányok. Ennek pedig előfeltétele, hogy iskolázottságuk, műveltségük szintje tovább emelkedjen. S ha ebben a kérdésben sikerült előbbrelépni, akkor nemcsak a cigányság élete lesz jobb, gazdagabb, hanem egyértelmű lesz a haszon a szélesebb társadalmi közösség számára is. Ezen kell közösen dolgoznunk városunkban, együttműködve a lakosság széles rétegeivel, a cigánysággal, valamint a társadalmi és gazdálkodó szervekkel.

A könyv forrásértékű. A szerző járatlan ösvényen indult, munkája megírásakor nem támaszkodhatott forrásmunkákra. A város történetével foglalkozó kiadványok a cigányság életét nem érintették.

Dr. Domán Imre elfogulatlanul, megértéssel, bizalommal és türelemmel közelítette meg a szarvasi cigányok zárt közösségét. Elsajátította nyelvüket, belopta magát a nehezen megközelíthető és feltárulkozó, archaikus szokások szerint élő emberek lelkébe. Negyven éves munkássága során hatalmas ismeretanyagra tett szert. Írása őszinte, tárgyilagosan világítja meg a cigányság helyzetét, kapcsolataikat. A cigányság életének úgyszólván minden területe érdekelte. Mélyrehatolt a szarvasi cigányok életmódjának, kultúrájának, szokásainak, néprajzának, nyelvének megismerésében. S e munkát nem a kutató hideg szenvtelenségével végezte, hanem a mélységes emberszeretettel.

Végezetül köszönetet mondok dr. Domán Imre nyugalmazott főállatorvosnak, a kötet szerzőjének, Szőnyi Sándor gimnáziumi tanárnak, a kötet szerkesztőjének úttörő vállalkozásukért.

Köszönetet mondok Hevesi Józsefnek, a Békés megyei Cigányügyi Koordinációs Bizottság titkárának, a kiadvány megjelentetésének lelkes támogatásáért és Fenyvesi András népművelési felügyelőnek a sajtó alá rendezésben való közreműködéséért.

Induljon a könyv, s töltse be feladatát, segítse elő a szarvasi cigányság életének megismerését és megértését, a cigányság felemelkedése érdekében.

Szarvas, 1984. december hó

Dr. Molitorisz Pál
vb.-titkár

Bevezetés

Hazánkban – társadalmunk sokirányú feladatai között – napirenden szerepel a cigánylakosság bizonyos rétegénél található, csak részben megoldott gondok és problémák csökkentése, a meglevő hátrányok, a többrétű szociális, tudati, műveltségbeli különbségek mérséklése. Időnként szenvedélyes viták, viharok dúlnak a téma körül, ami nem is csoda, hiszen ezzel a kérdéssel kapcsolatban az eredmények mellett gyakran találkozunk aggasztó jelenségekkel is. Nehezíti a tisztánlátást, hogy nem ismerjük eléggé a cigányság minden rétegét.

Vizsgálódásunk során zavarólag hat, hogy a múltban a költők, írók, képzőművészek és zeneszerzők szinte idealizálták a cigányokat. Ugyanakkor a néptömegek általánosító előítéllettel viseltetek irántuk. Ez az ellenszenv ma is érződik.

Ezek után nézzük meg: milyenek is valójában a Szarvason élő cigányok? Előre bocsájtva, hogy – helyütt – életüknek csak a szűk keresztmetszetét nyújtom.

Mivel több, mint négy évtizedes munkám folyamán közvetlen kapcsolatba kerültem Szarvas valamennyi cigányával, ezért bőven volt alkalmam alaposan megismerni őket.

A cigányok iránti érdeklődésemet különben egri diákkorom élménye keltette fel. József Ferenc főherceg 1935-ben a Gárdonyi Társaság ülésén részleteket olvasott fel egyik novellája kéziratából. Ekkor hívta fel figyelmemet nagyapjának, József főhercegnek 1888-ban megjelent „Czigány nyelvtanára”. Annak hatása alatt gyűjtöttem ki a magyar irodalomból a cigányokról szóló leírásokat s azokat egy önképzőkör dolgozatban össze is foglaltam.

1942-ben telepedtem le Szarvason, mint magánállatorvos. Először csak esetenként, később naponta találkoztam cigánycsaládokkal. 1951-ben ugyanis körzetesítették az állatorvosi ellátást, s nekem jutott a városszéli, többségében cigá-

nyok lakta terület. Az akkor még hírhedtnek tartott településrésznek számomra – mint a legfiatalabb állatorvosnak – történt kijelölését fanyar keserűséggel vettem tudomásul. Azonban már az első hónapokban igyekeztem akként felfogni helyzetemet, hogy ott ne csak a kellemetlenségeket és a bosszúságokat érezzem, hanem lássam meg a szépet és a jót is. Ott-tartózkodásom során mindinkább meggyökeresedett bennem az a gondolat, hogy közelebbről kellene megismerni ezt a hosszú évszázadokon át többnyire kiközösített népcsoportot, ugyanakkor számomra – a munkavégzésen túl – néprajzi kutatásra is nyílt lehetőségek a velük való találkozásokkor. Úgy véltem, a nyelvük elsajátítása igen fontos, mert ezen keresztül kerülhetek közelebbi kapcsolatba, jobban ismerhetem meg belső életüket. A nyelv hallás utáni tanulása nekem nem okozott semmilyen nehézséget, sőt örömet találtam benne. Meglepődve tapasztaltam, hogy a görög, latin, román, francia, német, szláv nyelvből milyen sok szót vettek át; nagyon sok magyar szót pedig részben változatlanul, részben átformálva használnak.

A vándorlás és sátorozás időszaka

Békés vármegye településeinek többsége a török pusztítások következtében megsemmisült. Szarvas újraterelése 1722-ben történt. Valószínű, hogy a cigányok a XVIII. század közepe táján jelentek meg Szarvason és környékén. Ezt tanúsítja az a tény, hogy már 1768-ban kemény uradalmi rendeletet hoztak ellenük. Ez kimondta: „a Czigányok egyik helységről másikba ne kóboroljanak, házról-házra koldulni s kéregetni ne járjanak, hanem mesterséget folytassanak vagy mezei munkát... A Sátor gunyhót gyucsá fel.” Ez annál inkább szükségszerű volt, mert itt-ott a vármegyében már 1726-ban elvégezték a kovácsmunkát a cigányok.

A későbbi rendelkezések szelídebb hangúak.

1773-ban a megye a cigányokat – „hogy azon vad és ravasz erkölcsseiktől meggátoltassa” – a gazdák vagy iparosok mellé kívánja rendelni.

1774-ben egy újabb rendelkezés a tisztartók kötelességévé teszi, hogy a cigányokról minden évben a vármegyének „relációt tegyenek”.

1775-ben kimondják, hogy „a fiatal cigányokat mindaddig nem szabad összeesketni, amíg ki nem mutatják, hogy mint béresek vagy gazdák földművelést vagy ipart űznek, vagy olyan keresetük van, melyen magukat, feleségüket és gyermekeiket becsületesen eltartathatják”.

Tessedik szerint a vármegye által 1777-ben hozott rendelet hasznos módszereket indítványoz a cigányok polgárosítására. Ezt a „polgárosítást” a következőképpen írták elő: „a Czigány Nemzet eddig megtartott szokásának kigyökerztetésével jóra hozattathassék, parantsoltatik az helységek előljáróinak, hogy azon dolog tehető Czigány gyermekek, a kik szolgálatra kényszerítettek, gazdáiknál állandóképpen megmaradgyanak, és hogy semmi szín alatt idegen banda a helységbe ne szenvedtessék, szorgalmas vigyázást rendelni köteleztetnek”.

„Az idegen bandát” azonban csak nem tudják megrendszabályozni és ha bíróság elé kerülnek, csak azért, mert „idegenek”, példás büntetéssel sújtják őket, hogy a „többi Nemzet tagjai” is tanuljanak a büntetésükből.”

Tessedik a cigányokról alkotott véleményét egy későbbi írásában a következőképpen szögezi le: „Amíg ezen emberfajának megengedik, hogy fényes nappal házaljon, hogy ajtókat, zárat, lakatokat fürkésszen, kolduljon, mindenféle mesterkedéssel zsebeket nyisson, pecsétnyomókat véssen, hegedűvel, cimbalommal meg hárfával a falu előkelőinek házában névnap szerencsekívánatokat komponáljon és cincogjon, oh ! i am satis est ! (már elég!), addig ez az emberfaj nem javul meg. És ez Szarvason 1807-ben így van. Miféle szerencse lehet az, amit egy derék becsületes embernek nevenapján, vagy újévkor egy csapat feslett cigány kívánhat? Inkább fordítva! A becsületes embernek, ahol és ahogyan tudja, át kell alakítania a cigányt dolgoz, tevékeny, derék emberre... és csak ezután kívánhatnak egymásnak kölcsönösen szerencsét, és örülhetnek szerencséjüknek.” (Tessedik Sámuel: An das ungarische Publikum. Fordította: Dr. Nádor Jenő. Kézirat 61. o.)

„Nem kellene-e a magyar közönségnek oly sok körözött rendelet után egy egyértelműen hozott határidőre komolyan megfogni a dolgot, s ezt az állam terhére, kárára és szégyenére szolgáló csavargófajt végre a köznek hasznára, csatorna-, híd-, zsilipépítésnél, vízszabályozásnál alkalmazni, és ezáltal az emberi társadalom hasznos tagjává fogadni?”

„Ha nincs fűrészmalom, akkor kivált télen kenyér és kereset nélküli emberekkel (...) cigányokkal és másokkal különböző fákat asztalosok, esztergályosok számára, tovább épületfákat, léceket, karókat, deszkákat és zsindelyeket vágatni és készíttetni.”

Visszatérve az előzőekben ismertetett rendeletekhez, melyek a cigányok vándoréletét igyekeztek korlátozni, megszüntetni, illetve őket munkába állítani, mesterségre és mezőgazdasági munkára szorítani, amint látjuk, nem sok eredménnyel jártak. Sőt ahelyett, hogy némi segítséget kaptak volna a letelepedésükhöz, az 1829-es évi rendelkezés még sújtotta is őket, mert cigányházanként két ezüst forintot kellett fizetniük a közös kasszába, melyet alku szerint le is dolgozhattak a közmunkákban.

Az 1830. évi rendelet csak a „cigányvárosba, Betlehembe” engedte letelepedésüket. Ez a terület azonban ártér volt. A letelepedést is csak úgy kell érteni, hogy lehetett néhány putri, több sátor és ekhós szekér 100–120 fővel. E tartózkodási hely átengedését is hamar megbánták, mert alig 25 év után sor került a

betlehemi résznek és Szarvas egész északi határának ármentesítésére, ugyanis 1855-ben fejezték be a Hármas-Körös bal partján Endrődtől Szarvasig húzódó 18 km hosszú gát (betlehemi gát) építését. Sürgette a grófi kastély környezete is az áttelepítést.

Szarvas 1893-ban Békés vármegye legnagyobb cigánylakta községe volt. Itt 421-en éltek. Ugyanakkor Békéscsabán 307, Békésen 238, Battonyán 225, Tótkomlóson 169, Szeghalmon 167, Gyulán 164, Orosházán 159, Endrődön 150, Eleken 104, Vésztőn pedig 102 cigány lakott. Most már a számuk és a sorrend is igen sokat változott.

Most lássuk, milyen is lehetett az a félnomád életmód, amely részben a második világháborúig fennmaradt. Bankó Lajos (Piszi), Mohácsi Lajos (Buja) és Rostás Lajos (Nyuszi) az apjuktól, nagyapjuktól tudják, hogy Betlehemből a „Világ végéről” indultak 80–100-an s letelepedek a döggödörök melletti bozótban, a mai dögtéri erdőben. Az öregek a negyvenes években még tudtak mesélni a kóborlásukról, mert közülük sokan az ekhósszekér-karavánban születtek; ők nemcsak gyerekként, hanem felnőttként is részesei voltak a sanyarú vándoréletnek.

A szarvasi kocsikaravánokról, az ekhós szekerekről és sátortáborokról még a décsi, ezüstszőlői és nádas oldali idős tanyaiaiktól is hallottam. Akkor a cigányság élete szemre érdekes, színes de valójában szívbemarkoló és hátborzongató látvány lehetett.

A szarvasi cigányok vándorlásuk során két keleti megyére terjedő kört tettek meg, közben eltelt a tavasz és a nyár, ősz végére a kiindulási helyre értek vissza.

Két-három hónapi időzés után 15–20 ekhós kocsin felkerekedtek, elhúztak Ezüstszőlők előtt, Balczó-halomnál keveset időztek, azután továbbmentek Békéscsabára, ahol két hetet töltöttek, majd következett Mezőberény, Körösladány, Gyoma és újra Szarvas. Ez volt a kisebbik vándorút. A nagyobb útvonal: Szarvas – Békéscsaba – Mezőberény – Körösladány – Szeghalom – Kisújszállás – Fegyvernek – Törökszentmiklós – Mezőtúr – Szarvas, esetleg útbajcsették Szolnokot is. De mentek úgy is, hogy a két törzs különböző irányban indult, valahol összeháldoztak s onnan együtt folytatták az utat. Vonulásukkor előszertettel tartózkodtak a halmok lábainál. A Mezőberényből hazafelé tartóknak a Telek-halom volt a kedvelt táborozási helyük mert a környék – Örményzug és az öregföldi nagy tanyavilág – számukra megfelelő élettérnek bizonyult.

A Szarvasról útrakeltek helye nem maradt üresen: ide a nyugati községekből, Öcsödől és Kunszentmártonból jöttek. A szegények helyébe még szegényeb-

bek. Az öregek mesélték, hogy az öcsödiek akik „bocskorban” érkeztek, a békésszentandrás-i Gödény-halom környékén tartózkodtak szívesen.

Szarvason a legnagyobb sátoztábor a dögtéri tábor volt, de emellett máshol is tartózkodtak: Cigányérben a „haleszi” szénáskert helyén, mert itt volt víz, a szomszédos tehenlegelőn (kravajáráson) pedig legeltethették lovaikat és kaszálhattak is.

Az élelmüket, ruhaneműiket és egyéb szükséges kellékeiket Szarvas nagyközségben szerezték be.

A Cigányérben tavasztól őszig 30–40 kocsi is táborozott. Télen ezt a területet víz borította.

A csabai és mezőberényi utat összekötő Gyomai földút közepe táján lévő Galó-halom közelében van egy lapályos terület, melyen az első világháború idején és azt követően is huzamosabb ideig tartózkodtak cigányok. A környező öregföldi tanyákon tehetős parasztság élt, így még a cigányoknak és állataiknak is biztosítva volt az élelem, illetve takarmány, valamint a tűzrevaló. A távolabbi tanyavilág meg lopásra adott lehetőséget.

Másik táborozási helyük a Kondorosról Endrődre vezető útnak szintén a közepénél egy erdőtől védett részen volt.

E két utóbbi táborozási hely az I. világháború végén a megszálló román királyi hadsereg útjától távol esett, ezért a korábbinál is szívesebben tartózkodtak itt, ahol lovaikat, kocsijaikat sikerült megmenteniük.

A múltban Szarvason a városképhez tartozott a dögtéri tábor. Itt egyidőben 40–50 ekhós kocsi tartózkodott, közöttük álltak a nagyméretű gyékényernyők és sátrak. A cigányok jól érezték magukat az előbbieknél is, mert esőtől, szélről és naptól jól megvédte őket, nyáron ez kielégítő volt. (A gyékényernyők hasonmását Indiában, a Gangesz partján lévő Varanáziban – Benáreszben – láttam. Az indusok ilyenek alatt árusítottak.)

A bőrköböl, pokrócokból álló sátor 3–4 méter átmérőjű, 2 méter magas tákolmány volt. Télen közepén égett a tűz – téglával körülakva –, a füst a tetőnyíláson át távozott. Fekhelyül a földön vagy kocsiderékban elhelyezett szalma szolgált. Dunna, párna elvétele, csak a tehetőseknél akadt.

Az ottlévő, valamint a Körös árterében tenyésző fák, bokrok, cserjék, bozót, számarkóró, héjakut, ballangó, kiszáritott trágya adták a tűzrevalót, ugyanakkor némi védelmet nyújtottak a szelek és hóviharak ellen is.

A férfiak a lovakat etették, itatták és gondozták, beszerezték a takarmányt, valamint a kocsikkal foglalatostkodtak; ők nyúzták a különféle állati hullákat, majd sózták a bőroket, melyeket a községben lakó tímároknak, szűcsöknek adtak el.

A nők a közeli gyepeken összesepregették a kivirágzott sziksót, melyet a községben vagy a szomszédos szőlőkben értékesítettek. Így kínálták portékájukat: „Siksót vegyenek!” Árujukért vagy pénzt, vagy lisztet, tojást, szalonnát, kenyeret, sőt esetleg ruhaneműt kaptak. Természetesen az asszonyok gondja volt a kicsinyek ellátásán kívül a sütés, főzés és mosás is.

A tábor, melyben örökös volt a nyüzsgés, cigányénektől visszhangzott. A gyermekek játszottak, énekeltek, körültáncolták az olykor a szabadban is lángoló tüzet.

Mindazonáltal a nők és gyermekek rendszeres kéregetésekkel továbbá lopásokkal zaklatták a lakosságot.

A Szarvasi Krakkó

A város keleti szélét régebben „Halesznak” nevezték, mert a szólásmondás szerint „Ha lesz, lesz, ha nem lesz, nem lesz!”, vagyis olyan terület ez, amely csak néha terem: a legtöbbször parlag. Ennek a területnek északi, majdnem egy kilométer hosszúságú és fél kilométer szélességű részét ajánlotta fel a Bolza-család a magyar és szlovák cselédeknek és idénymunkásainak, hogy ott építkezhessenek. Így biztosította magának az olcsó munkaerőt. A telepet keletről a vasút, a város felőli részét ma a Martinovics utca határolja (A Haleszban épült fel a vasútállomás és a pályaudvar is.)

Az iménti elképzelés a Pepi-kert (arborétum) alapítójáé, Bolza Józsefé, aki-ben már 1835-ben valamelyest csírázott a haladás eszméje, hiszen szorgalmazta a vármegyénél az örökváltságot. De Bolza Józsefnek, „Pepi grófnak” az elgondolását csak a polgári származású, dúsgazdag Tomcsányi földbirtokos – Bolza Mária grófnő férje – valósította meg. Igaz, ő is csak a házépítéseket szorgalmazta és segítette elő, a föld grófi tulajdonban maradt. Mindezt a Cigányér-szőlői Társulat pénztárnoki könyve bizonyítja.

A telkeket nem hivatalosan osztották, mérték, hanem Szalai „biztos” – csak úgy – adott mindenkinek annyit, amennyi a házépítéshez kellett, s hozzá udvarnak egy kocsifordulónyi. A házaknál a ló- és tehéntartást nem engedélyezték. Mégis jobb sorsuk volt, mint a majorsági cselédeknek, akik napestig robotoltak. Az itt lakók időszakai munkások voltak: kapások, aratók, cséplőbandatagok, répások, fűkaszálók, vízholdók. Saját házakban éltek, az udvaron néhány baromfit, galambot, egy-két kecskét, birkát, pár darab sertést tartottak. A község belterületén lévő iskola a gyermekeiknek közel volt, jöllehet a szülőknek a munkahelye igen messze esett (10 km-re a Lóna – és 15 km-re a Nagy-major, amit később Szt. Imre majornak kereszteltek el).

A telepen a felszabadulásig nem voltak utcanevek, csak házzámok 1–190-ig. Ezeket a táblákat, amelyeken a számok fölött a „Krakó” név is szerepelt, a szelemengerenda kiálló végére szegeztek, hogy jól lehessen látni.

Nem tudjuk, hogy a telep kitől, mikor és miről kapta a „Krakó” nevet. Megítélésem szerint a cigányok megjelenése óta hívják így ezt a városrészt.

A telep nevét a két világháború között egy k-val írták. A „Szarvasi Útmutató és naptár 1931. évre” című kiadványban is egy k-val szerepel. A lakosság ma is egy k-val ejti. Például: „Megyek a Krakóba!”

A múltban igen gyakran használták, ma már csak elvétve alkalmazzák rosszalló értelemben a „krakósi” jelzőt.

Erdős Kamill: A Békés megyei cigányok című könyvében két k-val tünteti fel ezt a nevet. Valószínűleg a más helységek cigánylakta telepeit megjelölő nevek, például: London, Párizs analógiájára – a lengyel város nevének alapulvételével – használta így. A továbbiakban mi is két k-val írjuk.

A cigányság krakkói megjelenését a vasútépítés segítette elő. Krakó északi sarkán – két csatorna közötti beszögellésben – voltak a kubikgödrök. Itt a Gödrökben építették az első putrikat (8–10), és itt legeltették tíz-húsz gebe lovukat. Szuszka, Tári bácsi és Pisztula még a Gödrökben lévő putrikban laktak. A századforduló után egyre több zenész, pincér, lókupec, vályogvető, tapasztó és házmeszelő cigány költözött be Krakó területére. Bizonyítja ezt a Szarvas közsegről 1907-ben készült térkép is, melyen az egyik utcát (a mai Martinovics utcát) Czigány utcának tüntették fel.

Az első világháború után a szegényebb cigányok is kezdenek beszivárogni.

A „Szarvasi Útmutató és naptár 1931. évre” név szerint jelöli, hogy a 190 házból – többek között – a Balogh, Bogdán, Dudoma, Ivanics, Károlyi, Ökrös, Rác és Tasi cigánycsalád tulajdona.

A felszabadulás után meggyorsul a beköltözésük, illetve költöztetésük az „utcákba”. Így lett a majorsági cselédek és idénymunkások településéből magyar, szlovák és részben cigány anyanyelvűek által lakott terület.

Krakkóban háromféle épületet tudtam megkülönböztetni.

Az első típushoz tartozó ház, amelyből 100-nál is több állt (jelenleg még kb. 40 van), kicsi, alacsony, agyagpadozatú. A nádtető peremén szélvédő deszka van. A deszkaoromzaton lévő padlásajtó az utcára nyílik. A ház belső beosztása háromszor három méteres szoba, kétszer három méteres konyha, másfélszer három méteres kamra. A szobában a konyhából fűthető búbos, vagy szögletes

kemence van, a fal mellett 1–2 házilag készített ágy, egy asztal és kanapé. A konyhában „berakott” sparhelt, amelyen akkor főznek, ha nem fűtik a kemencét, a füst a kemencéből is és a tűzhelyből is a szabad kéményen át távozik. A kémény deszkából készült, fölötté „fa szikrafogó”. A kamrában stelázi van. Általában mindhárom helyiség fehérre van meszelve.

Az udvari homlokzat előtt – annak teljes hosszában vagy csak a konyhaajtó előtti részénél – keskeny, nyitott folyosó van (predodverma), melyet a századfordulón pótlólag toldottak a ház elé.

A folyosó kisméretű cseréppel fedett – a negyvenes évek elején még láttam zindellyel fedett folyosót is – tetőszerkezetét faoszlopok tartják. Mivel a folyosó gerendája és a házban lévő ajtók szemöldökfái alacsonyan vannak, a felnőtteknek le kell hajolniuk.

Ilyen házakban élt a nem cigányok zöme, továbbá a cigányság 30%-a: muzsikások, pincérek, tapasztók, mezőgazdasági és üzemi munkások, állandó és időszakos állattartásból élők, köztisztasági dolgozók, takarítónők, stb.

A második típusba sorolható házak a századforduló előtt épültek. Ezek szintén agyagpadozatúak és alacsonyak, de már kiscseréppel fedettek. Bennük háromszor négy méteres szoba, háromszor három méteres konyha, és kétszer három méteres kamra van. A szobában kemence, két ágy, asztal és „sarokló-ca”, a konyhában tűzhely, a kamrában polcok vannak. Az utcai deszkaoromzat néha díszes, vagy kivágva a kehely, tulipán, s a tulajdonos monogramja. A füst zárt kéményen át távozik, amely égetett téglából készült. A padlásajtó az udvari homlokzatról nyílik. A ház előtt pedig nyitott folyosó van, azon egy asztal és egy lóca. Ezekben lakott a cigányságnak kb. 20%-a.

A harmadik hajlékféleség a putri volt, amelyet náddal, gyékénnyel, később cseréppel fedtek. A negyvenes években már csak egy paticsfalu, nádfedeles putri állt: K. G.-é, a Jankóé. A putriban nem volt padlás. A cseréppel fedett tetőszerkezetet oszlop (szloha) és az arra tett szelemengerenda tartotta. Az udvarról egy-két lépcsőnyit kellett lefele lépni. A putriban a földön tüzeltek, lehetőleg az ajtóhoz közel, hogy a füst kimenjen. A tüzet körülállták, illetve -ülték, emiatt teljesen átívódott füsttel a testük és a ruhájuk, ezért lettek „füstös cigányok”. Később egy rossz tűzhely állott a putri közepén: bútorszatuk azonban továbbra sem volt. A lakók a fal mellett üldögéltek szalmán, rőzsén, kukoricaszáron, „ízéken”, rossz kabátban, rongyos pokrócon. Télen mindig sokan tartózkodtak a helyiségben. Ilyen „épitményekben” lakott a cigányság 10%-a.

A putrikban igen gyakran megfordultam, így magam is láthattam a szegénységet és nyomort. Több esetben szemtanúja voltam annak is, hogy egy-egy nagyobb zápor kiöntötte a putrikban lakókat.

A vasúton utazóknak a sínek melletti putrisor szörnyű benyomását tetézte Krakkó amúgyis rossz képét.

A Minisztertanács 1002/1960. (I. 10.) Korm. szám alatt határozatot hozott a 15 éves lakásfejlesztési tervről.

A szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásáról szóló rendelet a következőket írja elő: „A szociális követelményeknek meg nem felelő (cigány-, barlang- és más hasonló) lakásokból álló telepeket (a továbbiakban: telepek) a 15 éves lakásfejlesztési terv keretében, a hátralévő tervidőszakban folyamatosan fel kell számolni, és az ott élő lakosokat megfelelő lakásokba kell elhelyezni.”

A Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1965. május 3-án megtartott ülésén tárgyalta meg a „Szociális követelményeknek meg nem felelő lakótelepek felszámolása” című beszámoló jelentést. A 81/1965. számú VB határozat a felszámolással kapcsolatos feladatokat rögzítette.

Szarvas község tanácsa először az 1965. május 25-én megtartott ülésén behatóan foglalkozott a Krakkó területén élők lakás- és életkörülményeivel.

Örömmel állapítható meg, hogy a VB és tanácshatározatok alapján a krakkói telep ritkítása és a szociális követelményeknek megfelelő körülmények biztosítása terén igen szép eredményeket értünk el.

A putrik zöme – a lakosság nagy megelégedésére – 1970-ig eltűnt. Az egyik legritimáltabb putrit azonban csak 1981-ben rombolták le. Ennek tulajdonosa a Bartók Béla utcában kapott házat.

Az általam első típushoz sorolt házak zömét 1980-ig szintén lebontották.

A Krakkóban élők, köztük a cigányok is egyre bontják kis hajlékukat és kedvezményesen, állami kölcsönrel építik típusházait az Újportákon, a Diófásban, a Vágóhídi lakótelepen, vagy 1982-től akár a régi helyén. Aki akarja, a bontásból származó anyagot elviheti vagy felhasználhatja.

Egyre több porta válik üressé, ennek következtében ez a városrész is levegősebb lesz. A foghíjak egy részét az élelmes szomszédok a sajátjukhoz kerítik s azon ideiglenesen konyhakertet alakítanak ki: olykor még ősziarackfákat, piszke- és ribizlibokrokat is ültetnek.

Az akció keretében építkezőknek mintegy ötven százaléka nem tart igényt a régi házából nyerhető cserépre és faanyagra, ezért nem bontja le azt, hanem a tanács rendelkezésére bocsátja. A hatóság ezekbe költözteti be a még elesettebb oláhcigányokat. Így kerültek a Gödrökből „feljebb” egy utcával, majd egyre beljebb.

A lórtartó oláhcigányok (lovárok) a város különböző negyedein vásároltak, illetve vásárolnak házat.

A szegényebb lovárok közül többen vásároltak tanyát, de nem tudták azt megszeretni. A tanya hiába a legjobb lehetőség az állattartásra, a takarmánybeszerzésre, csak egy nyarat bírtak ki ott. Télre kint hagyták a lovakat, bikákat – kijártak napjában egyszer vagy kétszer etetni, itatni – majd, ezek értékesítése után az épületeket veszni hagyták. Újabban V. J. (Diló) próbálkozik tanyával, azt lovainak „szállásként” használja.

Az is előfordul, hogy a fiataloknak nem felel meg az örökölt „krakósi ház”. Amennyiben több gyermekük van, emeletes társasházbeli lakáshoz kívánnak jutni. Ilyenirányú kérésük előbb-utóbb teljesül.

Tekintettel arra, hogy a társasházban lakó cigányoknak állandó munkahelyük van, a gyermekeik iskolába járására gondot fordítanak és egyre kultúráltabban viselkednek, ezért a társadalomba való beilleszkedésük könnyebbé válik.

A lórtartók – amint mondtuk – a városban vesznek házat. Akárcsak 15–20 évvel ezelőtt, ma is kihasználják a lakott házrésszel rendelkező tulajdonosok szorult helyzetét.

Ha az évtizedek óta ott lakó bérlő nem hajlandó kiköltözni az eladásra szánt házból, és a tulajdonosnak nem sikerült cserelakást biztosítani vagy sajnálja a pénzt ilyen célra, akkor a házat vagy házrészét cigánynak adja el. Ebben az esetben a cigánycsalád azonnal beköltözik a ház kiürített melléképületébe. Ezt az állapotot a bérlő már nem képes elviselni és kénytelen megfelelő lakás szerezni.

Olyan eset is van, hogy a ház két nem cigány tulajdonosé, s azok haragban vannak. Aki anyagilag jobban áll, előbb-utóbb ezt az áldatlan állapotot megúntja, önálló lakást vesz vagy családi házat épít. Hogy borsot törjön a haragosa orra alá, cigánycsaládnak adja el a részét. A cigány szívesen veszi meg a félházat, hiszen – mivel társtulajdonossá válik – áron alul jut lakáshoz, illetve házrészhez.

A cigánycsalád beköltözése után a régi tulajdonos, illetve lakó többsége előbb-utóbb elhagyja a házrészét vagy lakást. A megüresedett házrészről szintén az illető cigány veszi meg. Mivel így már az egész ház birtokosa lett – kivárva a tör-

vény által előírt határidő leteltét – forgalmi áron eladja azt. Alkalomadtán ismét féláron vásárol újabb házat vagy házrész, melyet később forgalmi áron értékesít.

Sajnálattal állapíthatjuk meg, hogy az oláh cigányok fent ismertetett „házsefteléseikhez” a nem cigányok nagy segítséget nyújtanak, tehát ők is felelősek az esetenként így kialakult helyzetért.

A cigányok házvásárlásainak más kellemetlen oldala is lehet. Például H. J. valószínű, hogy a házat még kiürítve is csak féláron értékesítheti, mert a szomszédságba 5–6 lovat szinte szabadon tartó, népes cigánycsalád költözött. Hasonló helyzet adódott a Semmelweis utcában, ahol a cigány lakosok egyszerű, olcsón kivitelezett, megfelelő alapterületű, villannyal ellátott kisebb értékű lakóházakhoz, úgynevezett „cs-házakhoz” jutottak, emiatt a nevezett utcában levő telkek értékesítése nehézségekbe ütközik. Sőt az is előfordult, hogy a nem cigányok a szomszédságban levő házuk építését nem fejezik be, hanem áron alul eladják a cigányoknak.

Mivel a Semmelweis utcában egyre több oláh cigány lakik, ebben és a szomszédos utcákban mind több az eladó ház.

Áttekintve a cigányok lakáshelyzetét, megállapítható, hogy a Kormány 15 éves lakásfejlesztési terve keretében az 1965-ös évtől kezdődően igen sokat javult. Ezt a folyamatot csak siettetten és segítette, hogy Szarvas 1966-ban város lett. Ma, végigmenve Krakkón, örömmel vehetjük tudomásul, hogy óriásit változott a képe: a házak tiszták, a kis ablakokat nagyobbakra cserélték. A Bagi utcában már hajnalban sepregetnek a háztulajdonosok, nyáron az utcát is locsolják. Az elhanyagoltság a Bartók Béla utca déli végére korlátozódik, ahol jelenleg a házak többségében cigányok laknak. A volt tulajdonosok ugyanis beköltöztek, az akció során felépített házaikba, a régieket pedig átadták a tanácsnak. Az illetékes kiutaló szerv a putrikból kikerült cigányoknak juttatta azokat.

Amint láttuk, a cigányok a kubikgödörök partján levő putrikból Krakkóba, majd innen a város egész területére „rajzottak ki”, előnyben részesítve az egykori nagygazdák házaikat. Így jutottak el a Kossuth utcai Haviár-házba. A Mohácsi család volt a legelső, amelyik a két világháború között Krakkóból a város déli részén levő Salétrom (a mai Táncsics) utcába költözött, majd a negyvenes évek végén visszatelepült a Martinovics utcába. Bár ez volt az egyik legjobb ház Krakkóban, amikor lehetőség nyílt „cs-ház” létesítésére, az elsőek voltak, akik megragadták az alkalmat és a Semmelweis utcában építtettek.

Az 1931-es szarvasi útmutató és az 1937-es térkép szerint Krakkóban 190 ház volt (1–190. szám alatt). A Gödrök szélein, továbbá a közelben fekvő legelőn lévő putrik mind a 191-es szám alatt szerepeltek (191/1–192/20.)

A cigányoknak a Semmelweis utcába történt beköltözéséből 1983-ig arra lehetett következtetni, hogy egy újabb cigánytelep van kialakulóban. A négy egymás mellett levő, bekerítetlen „cs-házat” a cigányok maguk között máris telepnek nevezik. Odamenet önérzetesen és fennhangon mondják: „Megyek az Újtelepre!”

1983 őszén megdöbbenve láttam, hogy a 18 tagú Bankó család Krakkóban a Bartók Béla utca 37. sz. alatti nádas házban lakik, holott korábban a Semmelweis utcában „cs-házzal” rendelkezett. – Miért jött onnét vissza? – kérdeztem. A lépését így indokolta meg: – Itt a rokonság, itt az oláh-cigány közösség. – A cs-házamat az OTP-től kapott kölcsön átvállalásával 120 000 Ft-ért adtam el, a jelenlegi 58 000 Ft-ért vettem. Örülök, hogy nem kell havonta törlesztenem. A különbözetből 2 lovat vásároltam.

Náluk járva, meglepődve tapasztaltam, hogy átellenben 4 üressé vált telekre „kockaházat” építenek az addig is ott élt nem cigány és magyar cigány családok. Babi öntudatosan hozzá is tette: – Kettő belőlük a muzsikuské! 1983 karácsonyán a Krakkóban 3 új házban már laknak. A Martinovics utcában az egyik már padlásszobás ház. Négy épület tető alatt van, egynek a betonalapjai emelkednek ki a földből.

Véleményem szerint helyes volt az az intézkedés, mely szerint az eddig is vegyesen lakott Krakkóban ismét engedélyezték az építkezést. Annál is inkább egyet lehet érteni a rendelkezéssel, mert éppen a „sínek felől” is szépül a város, Krakkó harmóniában lesz az Újportákkal. Mindamellet indokolja a felzárkózást, hogy közelebb van a városközponthoz, mint a negyedszázad óta épült és épülő négy lakónegyed. Szomszédságban az iskola, óvoda, ABC áruház, s pár percnyi járásra van a vasútállomás. S innét is viszonylag sokan járnak vonaton a mezőtúri állami gazdaságba és termelőszövetkezetbe télen. Kövesúton megközelíthetik a halásztelki Táncsics mg. tsz.-t. Tehát mindent figyelembe véve Krakkónak előnyös és jó a fekvése.

Átmeneti megoldásként elfogadható az a gyakorlat, hogy a modern házakat építő nem cigány és magyar cigány lakosok a régi szoba-konyha-kamrás, komfort nélküli házaikat – ha nem bontják le és annak a helyére építenek s ha jó állapotban vannak – eladják cigány családoknak. De mind kevésbé idegenkednek ilyet vásárolni a szerényebb jövedelmű nem cigány-családok is.

Amint írtuk, ennek a településrésznek a felszámolása – a kívánalmaknak és lehetőségeknek megfelelően – 1965 óta folyamatban van. Jelenleg még 86 ház van Krakkóban. Ezek egy részében 24 cigánycsalád él 141 fővel a Bagi János, a Bartók Béla és a Martinovics utcákban. A város más területén 72 cigánycsalád 374 fővel él. (1982.)

Családi élet

Szarvason kétféle cigányt különböztetünk meg:

1. cigány anyanyelvű
2. nem cigány (magyar) anyanyelvű

Az első csoporthoz tartozók kizárólag az úgynevezett oláh (vlax) cigány nyelvet beszélik. (Ezután: oláh cigányok.) Az oláh cigányoknak a Lovára (lókereskedő) és a Masára (halász) törzse él itt. Mindezekre írásos bizonyítékunk nincs, csupán az öregek nyilatkoznak így.

A Lovára törzsnek két nemzetségét találjuk meg:

- a) Dudumestye, melyet a népes és tekintélyes Mohácsi család alkotott. Ma Szarvason csak a leányági leszármazottak élnek – kb. 50-en –, a fiúágbeliek Békéscsabára, Békésre és Szegedre költöztek és ott honosodtak meg. Ennek ellenére a Mohácsi család tagjai és leszármazottai továbbra is szoros kapcsolatban vannak egymással.
- b) A Putamestye vagy Putestye nemzetség a közel 50 tagú Farkas családból és a Balogh család egy részéből áll. Fennén hirdetik is, hogy ők a putestyók.

A családok idős képviselői büszkén dicsekszenek a nemzetségükkel. Azt az őseiktől hallották, így a törzs és a nemzetség csak a szájhagyományukban él.

A Masára törzs képviselője a Rostás (Nyuszi) család közel 60 taggal. Igazi cigányoknak (csácsó rom, de így is mondják: csecsikánó rom) ők tartják magukat.

Több férj és feleség Nógrád megyéből való, a salgótarjáni Madomestye nemzetséget képviselik – az elmondásuk szerint – a szarvasiak között ezek a „vadak”.

A Heves megyei Pétervásárából is jöttek házasság révén – persze csak életjátszói kapcsolatot teremtve – s egyikük-másikuk nem beszél cigányul. Annál tö-

kéletemebben beszéli nyelvüket az a szépséges 16 éves sudártermetű cigánylány, akit 1982-ben szöktettek meg Kalocsáról.

Imitt-amott akadnak olyan családok is, amelyek a közeli községekből települtek ide. Az öcsödiek – vallomásuk szerint – a Kúrára, a csongrádiak pedig a Bugára törzsből valók.

Az utolsó tíz évben csak egy-egy család jött Szarvasra, így Mezőtúrról Baloghék 7 fővel. Újabb rokoni kapcsolat köti őket a szarvasi Bankó es Nagy családokhoz. Ugyanannyian vagy talán még többen el is költöztek Szarvasról vidékre. De mozgásban vannak egyes személyek is. F. É. 1970-ben ment férjhez (élettársi kapcsolat útján) 15 évesen. Már 7 lánnyal és 2 fiúval büszkélkedik. (Öcsödön.)

A Szarvason élő cigányoknak talán a fele cigány anyanyelvű. Szép számmal vannak köztük üzemben (Vasipari Szövetkezetben) és a köztisztaságban dolgozók is. Ott is cigányul beszélnek egymás közt. Egy részük lovak és régiségek vásárlásával, és eladásával foglalkozik.

A nem cigány anyanyelvűek népes csoportját a magyar cigányság (rumung-ro) alkotja. Ezek Erdős Kamill megállapítása szerint a kárpáti és oláh-cigányok leszármazottai, akiket elődeik nem tanítottak cigánynyelvre. (2) Jelenleg beszélnek is, meg nem is cigányul. Megítélésem szerint ezek igen is ősi szarvasi cigánycsaládok sarjai akiket azonban a felemelkedett, jobb körülmények között élő, műveltebb szülők szándékosan nem tanítottak meg cigányul beszélni. Egy részük leplezte és szégyellte is származását. S azt ezzel is kifejezésre juttatta. Márcsak azért is járatták – már a két világháború között is – iskolába, hogy még inkább szokja meg a magyar környezetet, magyar nyelvet, feledtetve velük a szülők cigány anyanyelvét (románó dakhi shib). Ezek a gyermekek az iskolában is magyar anyanyelvűnek vallották magukat, a későbbiekben sem tanultak meg cigányul, majdan utódiakat is távot tartották a cigány nyelvtől. Mindezeket 21 magyar cigány családtól tudom így.

Régebben a Szarvason élő magyar cigányok kizárólag muzsikusok voltak, ma egyéb foglalkozású is akad közöttük: pincér, üzemi, illetve mezőgazdasági dolgozó.

Az oláh-cigányok és a rumungrók között nincs közeledés, kevés a bizalom s megbecsülés. Ezt bizonyítja az alábbi eset is: lójáratás alkalmával a tizenöt éves Tóni kezéből a szilaj paripa – fickándozás közben – kirántotta a kötőféket. Apja, Muszka feldühödve nekirontott megszeppent fiának: – Mi lesz belőled, te rumungró?!

Családi és utónevek: gúny- és becenevek

Vezetékneveik magyar, cigány és szlovák nyelvből valók. Jellegzetes családi nevek: Babos, Bankó, Farkas, Gilan, Kasik, Mohácsi, Nagy, Nótári, Ökrös, Pusztai, Rác, Radics, Ramos, Rostás, Tasi, Tóth és Varga.

Leggyakoribb férfi keresztnév: Elemér, Gusztáv, István, József, Kálmán, Károly, Lajos, Oszkár és Sándor.

Férfiak gúny- és becenevei: Boc, Buja, Csucs, Diló, Dregus, Frindi, Gipszes, Kenyeres, Klimaj, Kölyök, Kutukó, Lajdi, Majom, Makszi, Muszka, Nyulacska, Nyuszi, Öreg, Pipás, Puta, Rákló, Rungó, Tuli, Tumpi.

Ezen nevek indítékeként az egyén valamilyen tulajdonsága is szolgálhat, s ez esetben később kapta a nevet, mint szokásos. Pl.: Boc, mert a legtovább szopott, Buja nőcsábász jelent, Nyulacska, gyors, fürge.

De általában a gyermekek öt-hat éves korig megkapták becenevüket.

Füák gúny- és becenevei: Bagós, Gubák, Csomi, Csoró, Csuli, Dasa, Filkó, Gatyás, Jagus, Jozsó, Káplár, Klumpira, Kopasz, Korrore, Kuszuly, Kutás, Margánya, Mutrics, Nyuszori, Olivér, Pelele, Petrus, Pinyinyi, Perkul, Pipás, Pukló, Puli, Ránti, Sikri, Simijákó, Solyom, Sule, Tócsi, Velkikakas.

Leggyakoribb leány keresztnév: Boris, Bözsi, Éva, Gizi, Iboly, Irén, Irma, Juli, Mari, Zsófi.

Nők becenevei: Cana, Csóka, Fáni, Titiliska, Vilaja.

Leány becenevek: Amáli, Angelika, Anyóri, Básk, Béci, Bejcsi, Bokszos, Bozóki, Brágyi, Brumbrumka, Bubis, Cana, Cine, Cocóka, Csita, Gyivaj, Jagus, Jubábus, Kozi, Kuslye, Máli, Mura, Nuna, Pinka, Pisilinka, Pukje, Puli, Ránli, Rega, Runugvi, Sabata, Szedra, Szela, Sztáva, Tajna, Tuntus.

Ma már becenévként használják a televízióból megismert alábbi neveket: Derrick, Kodzsek, Megré.

Van olyan fiatal család, ahol az esti mese szereplőinek neve fordul elő: Mazsola, Süni.

Utóbbi két mondat is rámutat a televízió óriás jelentőségére a cigányok életében.

A becenevekre a Boc családot hozom fel példának. A gyermekek becenevei: Bozóki, Csomi, Filkó, Jagus, Klumpira, Mamóka, Zeveja. A szülők és a testvérek, rokonok, ismerősök is csak így szólítják őket.

Két személy azért kapta a Korró (vak), nevet mert mindegyiküknek csak egyik szeme volt ép. Megkülönböztetésük végett az egyiket Korro-nak, a másikat Kóró-nak mondták.

Az oláh cigányok a személyeket nemcsak becenévvel különböztetik meg, hanem a keresztnév árnyalati eltéréseivel is. Pl.: ha azt mondják, Lajkó, mindenki tudja, hogy a 70 éves Farkas Lajosról, a köztisztasági dolgozóról van szó. Ha Lajoskáról beszélnek, ifjabb Farkas Lajos, vasipari munkás a nevezett személy. Ha Lajost emlegetik, akkor Rostás Lajost, a „lovárit” értik alatta, ha meg Lajcsit hozzák szóba, ez csak Varga József, a Dilo fia lehet, aki ráadásnak megkapta a Pukló becenevet is.

A cigányok az azonos nevű személyek megkülönböztetése érdekében az anya és leánya, illetve az apa és a fia keresztnévét párosítják. Pl: nem azt mondják, hogy Nagy Borbála leánya a Mari, hanem Bori-Mari, mert más Mari is van a környezetében, nem Nagy Marci fia a Pista, hanem Marci-Pista. A feleség sohasem használja a férje nevét. Pl. Varga József (Diló) felesége, Rostás Ilona (Nuna) nem Vargáné, hanem a Diló Nunája.

Az otthon és a család

Régebben egy házban egy cigány nagycsalád lakott, 15–20 fővel. A lakásviszonyok javulásával változott a helyzet. Azon házakat vették-kapták meg, ahonnan a nem cigány családok kiköltöztek, így lett zömében cigánylakta település – mint az előzőekben láttuk – Krakkó.

Ha megvizsgáljuk az otthonok küllemét, annak megteremtését, és benne az életmenetet, azt tapasztaljuk, hogy igen nagyok a különbségek még hasonló anyagiak mellett is. Az egyik otthon tiszta, rendes, ugyanakkor a közvetlen szomszédé a teljes elhanyagoltságot mutatja. Még az egy családból való testvérek önálló lakásai is igen különböznek egymástól. Az egyiknek szépen berendezett háromszobás háza van, gépesített háztartással, a szülők és a gyermekek szobájában külön-külön televízió van. A másiknak csak szoba-konyhás a lakása, de az tiszta, rendes. A harmadik testvér lakása elfogadható. De mindig akad olyan testvér, aki nem képes kiemelkedni a szemből és pizsokból. Persze az ilyen személyekre döntő befolyással van a másik családból való feleség, illetve férj, aki esetleg magával hozta az igyekvést, a törekvést a szülői házból.

A cigányok otthonaiban sosem csak az illető család tagjai tartózkodnak, mert rokoni és baráti alapon szívesen befogadnak másokat is rövidebb-hosszabb

időre. A 8–10 fős család létszáma a vendégeskedés következtében átmenetileg felduzzadhat 20–25-re is.

Viszont az sem fordul elő, vagy csak igen ritkán, hogy egy tetterős férfi csak magában legyen otthon, egyedül foglalatoskodjon akár az állatok körül, akár a lakásban vagy az udvaron. Ugyanez vonatkozik a nőkre, az asszonyokra is.

A cigányságra jellemző az összetartás.

Előfordult olyan eset, hogy az özvegy anya két gyermekkel távoli rokonnál évekig volt vendégségben.

Amikor Rostás Lajos (Nyuszi) lánya, Teréz meghalt, a négy gyermek nevelését a testvérek vállalták, mert a megözvegyült apa, Balogh Gusztáv (Buza), aki újból megházasodott és Békéscsabára költözött, egyiket sem vitte magával.

Szétosztották a négy anyátlant. Bubus vette magához Pisilinkát, a békési testvér elvitte Tócsit, Dregusék nevelték Pistát, Kutyukóróéknál maradt a Velkikakas.

A családi összetartásra példa a következő eset is: két fiú testvér – a 18 éves Pipás és a 16 éves Pista – a Krakkóban voltak rokonlátogatóban. Megszólalt az idősebb: – Pista, én elmegyek Krakkóba futballozni, te pedig menj haza és főzzél ebédet a gyermekeknek! Ugyanis a szüleik elutaztak más városba, s már dél felé járt az idő, amikor eszükbe jutottak az otthon hagyott kistestvérek. A vendéglátó háziak megkérdezték Pistát, hogy mit főz? – Tyúklevest és krump-lipaprikást csinálók – válaszolta.

A betegekkel sokat törődnek. A súlyos beteget kiviszik a levegőre. A magával már tehetetlen beteget szúnyoghálóval vagy tüllkendővel védik nyáron át a legyektől. Ápolják a beteg szomszédot is, ételt, italt, gyógyszert adnak neki, orvosért mennek. Halál esetén osztognak a bánatban, megvigasztalják a gyászoló családot, lelket öntenek a kétségbeesettekbe és szomorkodókba.

Egymás szabálysértéseit takargatják, szépítgetik. A beidézett cigánytanuk így védik társaikat: – Ők nem tettek semmi rosszat. Holott tudomásuk van arról, hogy ludasok a „dologban”.

Szolidaritást, bűnrészességet is vállalnak a vádlottal. Amíg a bíróságon folyik a tárgyalás, a rokonok és ismerősök a járásbíróság körüli sarkokon csoportosan üldögélnek, hátha megtudják az ítéletet, vagy legalább pillanatokra látják a vádlottat, amint ki-, illetve beszáll a rabszállító autóba.

Erotika

Mivel a tudomány mai álláspontja szerint a cigányok Indiából származnak, kézenfekvőnek látszik az indiaiakkal való összehasonlításuk.

Indiai útjaim során magam is láttam, hogy a bőrük színében, testalkatukban és életmódjukban igen sok a hasonlóság. Ez vonatkozik a szexuális életükre is. Nálunk is ez az éltető eleme a cigányságnak. Szomorú jelenség, hogy Szarvason is a cigányfiatalok ezt mindennek elébe helyezik. Meg is mondják, hogy náluk a pubertás után az mindennél előbbrevaló. Az életközösség során higgadnak le valamelyest.

Tehát domináló szerepe van az erotikának s ezt szívesen tudatosítják is. Ha erről a témáról „nem cigány emberrel” beszélgetnek – elsőként is a kocsmában –, büszkén mondják: – A cigány az más, az tüzesebb, vérmesebb.

A szexuális megnyilvánulásokat fokozza az anyagi helyzetük javulása és a mindinkább megvalósuló személyi higiéné. Évről-évre kulturáltabbak, jobban öltözködnek, ezért egyre nagyobb a sikerük.

A cigányoktól szerzett információim szerint több nem cigány férfi és nő keresi a kapcsolatot a cigánylakosokkal, hogy ismeretséget kössön velük.

Az oláh-cigány fiatalok többsége, elsődlegesen azok, akik telepi környezetben élnek, a nemi érintkezést, sajnos, már 12–13 éves korban próbálgatják, tanulgatják – saját szavaikkal élve – „kóstolgatják” (te zumávél).

Mindkét nembeliek már 14–15 éves kortól rendszeres nemi életet élnek.

Elítélendő jelenség, hogy a szülők még ma is szégyennek tartják azt, ha leánygyermeküket 14 éves korukig nem szoktatják meg. A szoktatás csupán az első nemi érintkezést jelenti.

Az meg még ma is majdnem természetes – bár sajnálatos –, hogy az általános iskola nyolcadik osztályát főként az oláh-cigány-leányok egy része azért nem fejezi be, mert közben teherbe esik.

Tapasztalható, főként az ifjúság körében, hogy a cigány fiúk a nem cigány lányoknak is tetszeni igyekeznek. Elért sikereikkel eldicsekszenek. Barátaiknak elújságolják a nem cigány lányokkal, asszonyokkal folytatott szerelmi kalandjaikat.

B. J. dicsekedve emlegeti, hogy neki a nem cigány nőknél sikerei voltak.

Az is gyakran előfordult már, hogy nem cigány lány teremt kapcsolatot cigány fiúval. Különösen a szőkék közül vonzódnak egyesek a kreolbőrű, olykor

szinte négerbarna oláh cigány férfiakhoz (a csácsó romokhoz), sőt van, aki még keresi is, kezdeményezi az ismeretséget. A cigányok nem zárkóznak el és élnek is az alkalommal. A fiúk a későbbiekben mutogatják a „viszonyukból” meghitt ismerőssé vált lányok, asszonyok fényképeit, leveleit egymásnak.

A Dankó Pista, a Bartók Béla utcában járva, többször elhallgattam a cigány legényeknek az „alabástromtestű” nőkről szóló, „A Veszely csárdában” című rigmusát, amit az 1970-es évek elején az oláh cigányok cigányul, a rumungrók (magyar cigányok) magyarul énekeltek monoton tónusban. Ez ma már feledésbe ment. Érdeklődésemre a „nóta” szerzőjéül Lajdit (N. L.), a nagy mesemondót és Guncsit (V. J.), a híres „nőcsábászt” jelölték meg. Jó 10 éve már mindketten a katolikus temetőben nyugszanak.

Ebből csak két „szalonképes” sort ragadtak ki:

*Míg a férjem futkároz,
A romákkal cicázok.*

A cigány nők a nem cigány férfakkal szemben közel sem mutatnak olyan nagy érdeklődést, mint a nem cigány nők a cigány férfiak iránt. A szép ruha, a cipő, a csecsebecse és egyéb ajándék azonban itt is jól jön.

A nem cigány férfiak közül néhányan a kocsmákban ismerkednek a cigány lányokkal, asszonyokkal, majd – miután már pityókásak – bátran fejezik ki kapcsolatra vonatkozó szándékukat s válnak így esetenként a markecolók áldozataivá.

1975 januárjában a következő eset történt meg velem: az egyik putriban tízen tartózkodunk. Beszélgetés közben – a vaskályha mellett levő fatuskóra kuporodva – a térdemen írtam receptet. Mire elkészültem, már csak ketten maradtunk, a szép F. B. és én. Mivel a helyzetet gyanúsnak találtam, gyorsan kiléptem a putriból. Ekkorra az imént „kiszállingóztak” már körül is vették a putrit és az ajtóréseken, valamint a falba fúrt lyukakon leselkedtek befelé. Arra a kérdésemre, hogy miért kukucskálnak, így feleltek: – Azt hittük, hogy lesz valami – végtére emberek vagyunk –, de ilyen esetben a hallgatásunkért fizetni kellene. Előfordul, hogy a fentiekhez hasonló szituációkban a zsarolás eszközével élnek.

Fiatal koromban több fekete szépség (lé romnyangi ráji) 2–3 hónapos terhesen kacérkodott velem a munkám során, de megtették ezt a körzeti fiatal orvossal is. A szülés után kitudódott – mert maguk elmesélték – hogy az élettárs, a ravasz szülők biztatására jól is jött volna „ráadásnak” a megszületendő

„séjórinak, savorónak” (lánykának, fiúcskának) egy módosabb „mondvacsinált apa”. Tudják ugyanis, hogy úgysem ment volna a „doktor úr” a bíróságra magamagát tisztázni, nem tette volna ki magát a vérvizsgálatnak, hanem inkább hébe-korban fizetett volna, amivel ők meg is lettek volna elégedve.

Életközösségek

A cigányok egy része házasságkötés nélkül él tartós életközösségben, tehát élettársi kapcsolatban van. Itt jegyzem meg, hogy az oláh-cigányok – sajnos a törvényt figyelmen kívül hagyva – házasságnak, többnyire az úgynevezett „cigányházasságnak” tekintik az élettársi kapcsolatot. Az előbbiekből logikusan következik, hogy az élettársak egymást férjnek, illetve feleségnek nevezik. A továbbiakban mi is megkülönböztetés nélkül használjuk az alábbi szavakat: férj, feleség, házaspár, házasság stb.

Sok házaspárt láttam a sors jóvoltából együtt megöregedni: lókereskedőket, tapasztókat, amolyan tengő-lengőket, csórelókat, guberálókat. Az említettekre az alábbiak a legjellemzőbbek.

Negyven éve látom, hogy nap mint nap kettesben járnak Kovács Gáspárék (Jankóék), Farkas Lajosék (Lajkóék), Nagy Józsefék (Kóró Marciék), Bankó Lajosék (Pisziék), Nagy Gusztávék (Glóriák), Nagy Sándorék (Gipszesék). Valamennyien már aranylakodalmukhoz közeledő oláh-cigányok.

A huszonötödik házassági évfordulót „tucatszámnyian” tudnák ünnepelni, ha egyáltalán tartanának „ezüslakodalmat”. Pedig megtehetnék Varga Józsefék (Dilóék), Bankó Józsefék (Klimajék), Rostás Gusztávék (Kutyukóróék).

A régiségekkel kereskedő Gilan Ica Nagy Pistával együtt közel 20 éve járja a tanyákat és a városi házakat. Elsősorban a magányos öregeket keresik fel, akiktől korszót, szilkét, rokkát, pipát, órát, butellát, lámpát és más egyebet vásárolnak.

Kutyukóró impozáns megjelenésű, írni-olvasni jól tudó élelmes lovári, kifejezetten szép, 45 éves férfi, a felesége, Irén küllemileg aligha közelíti, tehát kevésbé szép, mégis – negyedszázada – példás házaseletet élnek. A családban természetes hogy sem ők, sem gyermekeik nem voltak büntetve. Így tanulták meg a szülőktől, Bubustól és Nyuszitól.

Tényként megállapíthatjuk, hogy a házastársak egész életükben ragaszkodnak egymáshoz, együtt járnak üzletelni, vásárolni, beszerezni, portyázni és rokont, ismerőst látogatni.

Azt az ősi szokást ma is megtartják Szarvason is, hogy a férj üres kézzel, néhány lépéssel előbb ballag, vagy jól kilép, mögötte halad – batyutól meggörnyedve – a feleség. Például sokszor alig bír menni Diló után a kis termetű Rostás Nuna akinek a hátán egy nagy köteg rőzse, az egyik kezében kosár, benne kenyér és bögrék, a másikban pedig tyúk van.

Az is hagyományos, hogy a férfiak az asszonyokat küldik besurranni, ekkor ők otthon maradnak. Ilyenkor 2–3 oláh cigány nő elindul szerencsét próbálni. (Ők ezt így mondják: „Lima zsav té zumávél.”)

B. C.-t, akit a társa cserbenhagyott, elfogták. A férje Csucsú hiába követett el mindent, a háromévi börtönbüntetést le kellett töltenie. A férj ezalatt is kitartott mellette, de szalmaözvegyként élte a világát. A 10 gyermek, bár elég nehezen, átveszelte a háromévi anyahiányt. Anyjuk helyett anyjuk lett Julcsa, a nagymama. Filkó a legidősebb fiú ekkor tanult meg igazán az üzemben dolgozni. Fiatal, kis felesége, Bályi pedig sütni, főzni, takarítani, mosni a nagy családra, jóllehet már ő maga is szoptat, meg terhes is. A büntetés letöltése után szinte diadalmenetben hozták haza C.-t. Azóta is békességben élnek egymással. Házuk, bútoruk, ruhájuk, élmük, tehát mindenük megvan. A lovak és régiségek adás-vétele biztosítja megélhetésüket, de a férj időnként állandó munkát is vállal már.

Az oláh cigány-családokkal való szorosabb kapcsolatom létrejötte után sokat beszélgettem velük a házaseletük alakulásáról is.

A továbbiakban lássunk néhány érdekes epizódot.

B. J. és felesége, B. B. 30–35 éves. Mindketten jó megjelenésűek. Egy iskolába járó, jótanuló, szép fekete kislányuk van. Mivel rendezett körülmények között élnek és anyagilag is jól állnak, megegyezéssel alapon megengedhetnek egymásnak egy-egy kis „kiruccanást”, csak egyik részről se legyen „baleset” a következménye. Ezt így indokolják: – Mindkettőnknek némi jogunk van – mértékletesen, bizonyos határok között – a saját életünket élni”.

B. I. újdonsült feleségét, R. Gy.-t egyhónapi házaselet után megcsalta, a „még fiatalabbal”, de azt rögtön bevallotta. A feleség kis duzzogás után megbocsátott neki.

A házasságtörés azonban nem mindig következmény nélküli. A cigánysoron szép számmal fordul elő hirtelenszőke, vagy éppen vörös, szeplős kisgyermek, akiről „lerí az ungrikó apa”. Ilyenkor azt is mondják: „Egy anyától, száz apától.”

B. G. és felesége B. M. nyugodtan élnek együtt és boldogok, pedig 7 gyermek közül csak 4 az „igazándi” cigány, a többi nem cigány apától van. Hogy miért van ez így, ez ketjük között soha még szóban sem merült fel. Tehát kölcsönösen elnézik egymásnak a házasságtörést, mert – amint mondják – „ez megegyezés dolga.”

Az oláh cigányok a kisebb kicsapongást és a csapodárságot nem ítélik el, ha az a félrelépő egyénre, annak házastársára, valamint családjára nem jár hátránnyal.

A negyvenes évek elején egy-egy törvénytelen gyermek születéséből nem kerékítettek nagy ügyet. Mondogatták: – A többi között majd felnőtt – s ezzel be is volt fejezve. Sok asszonyt megkérdeztem az időtájt, hogy a „kis szőkének” ki az apja. – Mit tudom én – volt a válasz. Ilyen „csekélység” miatt még csak nem is gondoltak szakításra. Tartásdíjat sem követeltek. Nem így az utóbbi évtizedekben, amikor érdemes „végére járni a dolognak”, azaz megkeresni a vér szerinti apát, mert a tartásdíj tetemes összegű is lehet. Például M. G.-nek négyen is fizetnek a négy gyermeke után.

Az elhamarkodott lélettársi kapcsolat létesítése, majd a szakítás megdöbbszentő példájaként álljon itt az alábbi eset.

A 15 éves B. J. szarvasi és a 13 éves F. B. békéscsabai lakos 1982 nyarán került össze. A fiú szüleinél laktak. A fiú édesanyja igyekezett a kedvükbe járni, Mivel a „gyerekek” nem értették meg egymást, a kis feleség három hónap múlva visszament a szüleihez és beiratkozott az általános iskola nyolcadik osztályába.

B. J. egy hónap eltelte után megszöktetett egy lányt, de őt az apja három nap múlva hazavitte.

B. J., ez a szép arcú, szép szemű, hullámos hajú oláh cigány néhány hét elteltével új lélettársi kapcsolatot létesített.

Ezúttal jegyzem meg, hogy a fiatalok ilyenmű „cigányházassága” azoknak száma – sajnos – évről évre növekszik.

Végezetül olyan esetet ismertetek, amelyik azt bizonyítja, hogy olykor az oláh cigány fiúk az oláh cigány leányokkal már nem lélettársi kapcsolatot akarnak létrehozni, hanem nagyon szívesen megesküdnének egymással, azaz házasságot kötnének.

1982 májusában ifjabb V. J., a Békéscsabáról származó általános iskolai végzettséggel rendelkező, menyasszonyával I.-vel titokban megjelent a szarvasi anyakönyvi hivatalban és bejelentette házasságkötési szándékát. Erről tudomást szerzett a fiú apja, aki felháborodásában így érvelt: – Fiam! Okos ember létedre hogyan tehetél ilyet? Jól meggondoltad te ezt? Dilino leszel, ha még a tanácsra. Légy ésnél! Azonnal töröltesd ki a nevedet a nagykönyvből, még nyoma se maradjon! Csinálok én néktek nagy lakodalmat! Odaszánom a legszebb deres kancámat! Az árából veszek csupa csipke menyasszonyi ruhát, uszályos fátyollal. A nászék megveszik a legdivatosabb vőlegényi ruhát. A Kis Palcsi összeesket benneteket. Lesz sátor, meghívok vagy kétszáz vendéget, a cigány vonósokat Csabáról hozatom, lesz magyar fújós banda.

A fenti intelm hatásosnak bizonyult, mert a fiatalok a kitűzött napon nem jelentek meg a tanácsházi esküvőn. Az élettársi kapcsolat azonban létrejött.

Amikor 1983 telén összetalálkoztam az ifjú férjjel, a következőket mondta: – A feleségem – terhes állapotban – komolyabb nézeteltérés miatt egy szál ruhában elhagyott és visszament a szüleihez. Néhány hét múlva újabb asszonyt szereztem. Ez azonban a mézeshetek után megcsalt, ezért azonnal elzavartam. Amint látja, doktor bácsi, megspóroltam két válást. Nem kell mindennek a felét odaadnom volt házastársaimnak. Mind az autómnak, mind a nagy ügyel-bajjal megszerzett régiségeimnek – hiszen tetszik tudni, hogy mennyit házaltam és fáradoztam a megszerzésükön, hány padlást bejártam, mennyi szemétdombot végigdurkáltam, mennyit trógeroltam mint gyermek értük – csak a negyede maradt volna meg nekem. Tehát igaza volt apámnak!

Időközben I. megszülte a fiát, V. J. utánuk ment, mert változatlanul szerette volt „feleségét” és ragaszkodott a gyermekhez. Kibékültek.

Ha a fent leírtakat tárgyilagosan mérlegeljük, valószínűnek látszik, hogy házasságkötés esetén a felindulásból történt szakításra nem került volna sor. Minden bizonnyal összetartotta volna őket a gyermek, és elsősorban órá való tekintettel – lehiggadásuk után – nem szívesen vállalták volna a válóperrel kapcsolatos tortúrákat, „nem kilincseltek volna az ügyvédnél, s nem koptatták volna a bíróság folyosóját”. Bár éppen ezzel is agítálnak a „tanácsi esküvő ellen”.

Vitathatatlan tény, hogy a házasságok egy része közöttük is rosszul sikerül. Mégsem mondhatjuk azt, hogy az élettársi kapcsolat létesítése az ideális megoldás. Éppen ezért nem fogadhatjuk el V. J. érvelését. Ha jól megfontolva, kellő felelősségérzettel kötik meg a házasságot – az anyakönyvi hivatalban – akkor nem kerül sor válásra és vagyoni osztzkodásra. Mindezek figyelembevételével

szorgalmazni kell, hogy minél több cigány fiú és leány törvényes módon lépjen házasságra. Az ilyen frigy létrejöttét a szülőknek is minden eszközzel segíteni kell. Mert ma még a menyasszonyi ruha, koszorú, fátyol a vőlegényi ruha, a virágcsokor, a „menet” sem jelenti a tanácsházi esküvőt, a násznép kedvéért így vonulnak a lakodalom színhelyére, valamelyik étterembe, vagy csupán diadalmenetben kísérik az egybekelőket a fényképészhez. A „közvélemény” szemében ezt meg kell tenni, mert a menyasszonyi ruha nagy érdem, rang, elismerés, dicsőség az össz cigányság szemében.

A magyar-cigányok túlnyomó többsége és az oláh-cigányok elenyésző része házasságot köt, azaz jogilag elismert életközösségben él. A házastársak kivétel nélkül tiszteletben tartják a monogámiát előíró törvényt. A magyar-cigányok zöme magyar-cigányt, kis részük oláh-cigányt, töredékük pedig nem cigány fiatalot választ házastársául. Az oláh-cigányok többsége oláh-cigányokkal, kevesen magyar-cigányokkal esetleg nem cigányokkal köt házasságot. A házasság intézményének nagy jelentősége van a cigányok életében.

A továbbiakban a vegyes házasságokkal kapcsolatos tapasztalataimat írom le, amikor a cigány a nem cigánnyal kel egybe.

1942-ben még kevés volt a vegyes házasság. Erre példa az alábbi. K. P. és B. J. iparossegédek nőül vettek két szép, testvér cigányleányt. Mindkét család ma is a Szarvason levő, állagában jól megőrzött, takaros, kívül-belül mindig rendes kis házban él. Az udvaruk állandóan tiszta. A veranda téglával van kirakva: ezt időnként pirosra festik. A rádió és a televízió mint újabb és újabb bútorok, szőnyegek, függönyök és képek egyre növekvő életszínvonalról tanúskodnak. Gyermekük dolgoznak, unokák iskolába járnak és jól tanulnak.

A felszabadulás óta a vegyes házasságok száma évről-évre növekszik.

1982-ben mintegy 29 vegyes házasságról szereztem tudomást, egyre több munkahelyi ismeretségből lesz házasság.

S. P. leánya férjhez ment Ö. J. cigány fiúhoz. Három gyermekük van. Két leányuk közül az idősebb már dolgozik, a fiatalabb középiskolában tanul, a fiuk általános iskolás. A házaspár az S. P.-től ajándékba kapott fél portára modern, kényelmes, minden szükséges berendezéssel és felszereléssel ellátott házat épített. A jövedelmüket nagy tojóállományukból származó haszonnal is növelik. A tevékenységükhöz sok segítséget kapnak a közvetlen szomszédságban lakó szülöktől.

P. J. mezőgazdasági munkás, 25 éves korában legényemberként elvette a kétgyermekes özvegy N. J.-nét, aki cigány. Ő immár harmadszor ment férjhez, de tisztességgel kiszolgáltáta valamennyi házastársát. Ebből a házasságából egy ikerpár született. A fiú az édesanyjára, a lány – mivel szőke – az édesapjára hasonlít. Szépen berendezett családi házuk van, az istállójukban rendszeresen három bika hízik. A család szorgalma lehetőséget biztosított arra, hogy mind a négy gyermek szakmunkás-bizonyítványt szerezzen.

Úgy gondolom, érdemes az eddigieknél is tüzetesebben tanulmányozni a vegyes házasságokat, mert – megfigyeléseim szerint – a házastársak kölcsönösen nevelőleg hatnak egymásra.

A vegyes házasságból származó gyermekek jellemének kialakulására és fejlődésére már maga a családi milió is előnyös. A legtöbbjük józan életet él, az átlagosnál figyelmesebb, udvariasabb és kötelességtudóbb. Szinte valamennyien elvégzik az általános iskolát, majd szakmát tanulnak.

A cigánycsalád még társadalmi rangban előlépésnek is veszi, ha bekerül a nem cigány családba. Bizonyítani akar. De a másik fél is presztízskérdést csinál belőle. A vegyesházasság-kötés minden esetben csak a tanácsnál történik.

Az esküvő és az azt követő lakodalom alkalmával az esetenként kisszámú násznép nem sok reményt fűz jövőjükhöz. A fiatalok is tisztában vannak vele, hogy nehéz feladatra vállalkoztak, nagy fába vágták a fejszéjüket, mégis bátran vállallják. Nemcsak megesküsznek, hanem meg is tartják a fogadalmukat. Igyekeznek eleget tenni vállalt kötelezettségeiknek. Meg akarják mutatni szüleiknek, testvéreiknek, rokonaiknak, munkatársaiknak, ismerőseiknek, hogy sorsdöntő lépésük nem csupán szalmaláng volt, hanem azt szilárd bázisra építették. Mindketten olykor még hiúsági kérdést is csinálnak belőle.

Amikor a vegyes házasságban élőkkel 5–10 évi együttlétük tapasztalatai felelő bizalmasan érdeklődtem, arra a kérdésemre, hogy nem cigány párja vetette-e egyszer is szemére származását? a válasz egyöntetű volt: – Nem! Ha kivételesen mégis előfordult, az csak mámorban történhetett, másnap – kijózanodva – nem győzte a bocsánatot kérni durva kijelentéséért, ami szerinte inkább csak olyan huncutság (bénygáló) volt. Noha nem is emlékezik rá. Ha egy vegyes házasság boldog, akkor a testvérek – akár cigányok, akár nem cigányok – rendszerint bátrabban követik a jó példát.

A nem cigány származású gyári munkás M. T. húsz évvel ezelőtt vette el P. T.-t. A házasság ma is tartalmas. Mindhárom gyermekük az általános iskola elvégzése óta becsületesen dolgozik.

Az előbb említett, kiegyensúlyozott házasság arra ösztönözte a szakmunkás D. J.-t, hogy P. T. húgát, P. I. -t elvegye. A szőke férjnek ma is szép, amolyan hindu kinézetű, kissé molett felesége van, akire még most is irigykednek. Két gyermeküket új kockaházukban nevelik, amelyben minden megtalálható.

Ezek után nem csoda, ha P. T. legfiatalabb testvérhúga P. R., aki szakmunkás-bizonyítvánnyal rendelkezik, már köztekintélynek örvendő szakember felesége lett. A harmonikus házasságukból született két gyermeküket féltő gonddal és szeretettel nevelik.

Sz. I. és N. A. házasságából öt gyermek született, akiket óvodába, illetve iskolába járatnak. A város szívében levő lakásuk rendes és tiszta.

Elvétve olyan eset is előfordul, hogy két cigány fiútestvér két nem cigány leánytestvérral köt házasságot. Például: B. I.-nek B. M., B. J.-nek pedig B. E. lett a felesége. A cigány anyós és após összetartja a megnövekedett családot. Mivel a fiatalok szövetkezetben dolgoznak, a kisgyermekről a nagyszülők gondoskodnak. Az ifjú házaspár most építik ikerházukat. A hízó bikákból, valamint az anyakocák szaporulatából származó bevétel garanciát nyújt az építkezés befejezésére és a lakás berendezésére.

Vannak olyan vegyes házasságok is, amelyekben – akarva nem akarva – az ideálisnál több gyermek születik. Ez természetesen sokkal több gondot jelent.

Gyermekekora óta ismerem N. E. nevű cigányasszonyt. Már mint menyasszonynak többször tanácsoltam: – De aztán három gyerek után megállni! A szakmunkás B. Ö.-vel kötött házasságából mégis öt gyermek jött a világra. Ha mostanában találkozunk, kissé szemérmesen ezt mondja: –Most már bánom, hogy nem hallgattam a doktor úrra.

Ritkaság számba megy, hogy a vegyes házasságban nincs meg a remélt összhang.

A törékeny R. Zs. és leány ikertestvére fejlődését már csecsemő koruktól figyelem. Személyesen is tapasztaltam, hogy mindkettőjüket féltő gonddal nevelték szüleik. Az ikrek elvégezték az általános iskolát, majd szakmát tanultak. A munkahelyükön szeretik őket. Ezért merem kijelenteni, hogy R. Zs. jobb férjet érdemelt volna, mert F. J. – sajnos – többet iszik a kellenél. A házasságot azonban emiatt nem akarja felbontani. Ezt az álláspontját a következőképpen indokolja: – Igaz, hogy én más sorsot képzeltem el, de kitartok mellette, inkább tűnök, mert szép az otthonunk, mindenünk megvan és aranyos a Pici. Alapjában véve az ember sem rossz, imádja a gyermeket, engem is szeret, csak hát

néha bizony felönt a garatra, akkor a szavait nem válogatja, ami engem elkésérit. Idehaza pedig bezzeg fukar (kháló).

*

Amint a fentiek is tanúsítják, a vegyes házasságban élők a jogilag elismert életközösség kívánalmait komolyan veszik. A házastársak megértőek egymással szemben, hiszen minden szál egy életen át összetartja őket: a házasélet, a gyermekek, a megélhetés, az általában közösen szerzett ház, bútorzat, televízió és más ingóságok.

A házaspárok jóban-rosszban szolidárisak egymáshoz. Természetesen náluk is előfordul a házasságtörés.

Negyven évvel ezelőtt a hitvesi eskü megszegését nagyon elítélték.

Ma a házasságtörést illetően liberálisabb nézeteket vallanak. Az asszonyok a női egyenjogúság elvét a házaséletre is vonatkoztatják: – Ha az embernek szabad, akkor nekem is – mondják.

Ha a félrelépések diszkrétan és ritkán történnek, szinte nem is befolyásolják a házastársi viszonyt.

Olyan esetekben, amikor már a hűtlenség feltűnővé és megbotránkoztatóvá válik, s ehhez mértéktelen italozás is párosul, elkerülhetetlen a házasság felbontása, a válás.

1942-ben válásról még alig hallottam. Sajnos, ma ez egyre többször előforduló negatív jelenség. Ennek egyik fő oka az, hogy az igények minden tekintetben megnőttek. A feleség a férjétől – de fordítva is lehetséges – többet vár el, mint amit az nyújtani képes. Előadódnak intelligenciabeli vagy küllembeli differenciák is. Utóbbit az idő múlása, a sok gyermek hozza ki. Természetesen az első helyen mégis az italozás áll, mint válóok. Nem végzetes a házasságra, ha mindketten kocsmábajárók, amennyiben csak az egyikük alkoholista, már az lehet.

A fenti okok fennforgásakor a munka illetve szórakozóhelyen megismert „harmadik személy” siettetheti a házasság felbomlását. Ma már a házastársak viszonylag könnyebben szánják el magukat a válásra, mert esetenként mindketten dolgoznak, ennek következtében a független élethez megfelelő anyagi alappal rendelkeznek.

A szakításnak nem akadálya egy-két gyermek sem.

Alábbiakban bemutatok egy olyan házasságkötést, amely elé a szarvasi cigányok nagy várakozással tekintettek, mégis egy kellemetlen „esemény” miatt a frigy kudarcra végződött.

Az egyik ismerősöm, F. J., ez a szép, törékeny testű cigánylányka alig múlt el 16 éves, amikor férjhez ment. Mivel az esküvő napján az utcájukban akadt tennivalóm, én is szemtanúja voltam a lakodalmas menetnek. A menyasszony minden járókelőt lenyűgözött. Az ünnepélyes testtartású arát a fátyol, a koszorú és a földig érő fehér ruha szépségkirálynővé (lé romnyáangi ráji, sukarinya) avatta. Az esküvőn Piszi és Tumpi volt a násznagy.

Másnap az örömanytól megtudtam, hogy a menyegzőt a munkahely éttermében tartották. Fotózás volt a szülői háznál, az esküvőn a fényképésznél, a vacsoránál, a tánc során, a csókok közepette az ifjú párról, a násznépről... hogy méltóan megörökítsek a lakodalmat.

A fiatalok úgy vélték, hogy életre szóló házasságot kötöttek.

A kis menyasszony részére azonban a nap szerencsétlen vasárnapnak (bibakhtáló khurke gyés) bizonyult.

Egy hónap múlva megtudta, hogy házastársának korábban bensőséges kapcsolata volt egy szomszédlánnyal, aki gyermeket vár, a gyermek apja az újdonsült férj. Eme titok kiderülésekor a szépreményű menyecske pillanatok alatt meghasonlott mindennel. Egy szál ruhában rohant haza a szüleihez. Minden sírás, könyörgés hiábavaló volt. Elébe térdelt a férj, kérelték a szülők, a testvérek, az anyós, az após. A csalódott, vérig sértett ifiasszony a jóképű, de titkolódzó párjának mégsem tudott megbocsátani, el is választották őket. Már a tárgyaláson kijelentette: – Dolgoztam eddig is, ezután is ezt fogom tenni! A szövetkezetben jó munkájáért dicséretben részesül.

Amikor később találkoztam vele, kérdőre vontam a történetekért, mondván: – Miért csinált e csekélységből ilyen nagy ügyet, hiszen a múltban ehhez hasonló dolgokban napirendre tértek. Ő így indokolta meg az elhatározását: – Igenis jogom lett volna még az esküvő előtt megtudni az igazságot! A továbbiakban elmondta, hogy bízott és hitt a fiúban, ezért boldogan lépett házasságra. Hű és állhatatos feleség akart lenni, de csalódott. Igaz, hogy az esküvőkor a fiú még nem tudott az 1–2 hónapos terhességről, de ez a védekezése is hiábavaló volt. A 17 éves, öntudatos, elvált asszonyt a jó kereseti esélyek olyannyira magabiztossá tették, hogy – amennyiben a szülei nem fogadták volna vissza – elment volna

Budapestre, még munkásszállásra is, mintsem a volt férjéhez. – Még disszidálásra is gondoltam – tette hozzá bizalmasan – csakhát tetszik tudni, hogy a cigány az soha nem disszidál!

*

Előre kell bocsátanom, hogy az, aki a családok, illetve a családi nevek tanulmányozásában akar elmélyedni, az a legnagyobb nehézséggel találja magát szemben, mert a cigányok íratlan törvényei ilyen téren mindig mások voltak, mint azoké, akik között éltek. Náluk az sem volt megszégyenítő, ha a gyermek az anyja nevét viselte, még akkor sem, ha később a leányanya férjhez ment. Sőt abban az esetben is maradt a gyermek az anyja nevén, ha történetesen az anya a későbbiekben a gyermek vérszerinti apjának lett a felesége. Sohasem szorgalmazták a törvényes örökbefogadást, így fordul elő, hogy a testvérek nemegyszer három-négy különböző családi névvel szerepelnek. Sőt előfordul, hogy két féltestvérnek ugyanaz a vezeték- és keresztnéve.

Ezek után vizsgáljuk meg néhány család kialakulását. A legidősebb cigányok visszaemlékezései alapján Szarvason egykoron a Nagy nevű családhoz tartozott a cigányság túlnyomó része. A jelenlegi családi viszonyok könnyebb megértése végett a Zsubrik becenevű Nagy József ükapától számítva álljon itt a jelenlegi legnépesebb család leszármazási táblázata, amely hat generáció 1983 évi adatait tartalmazza.

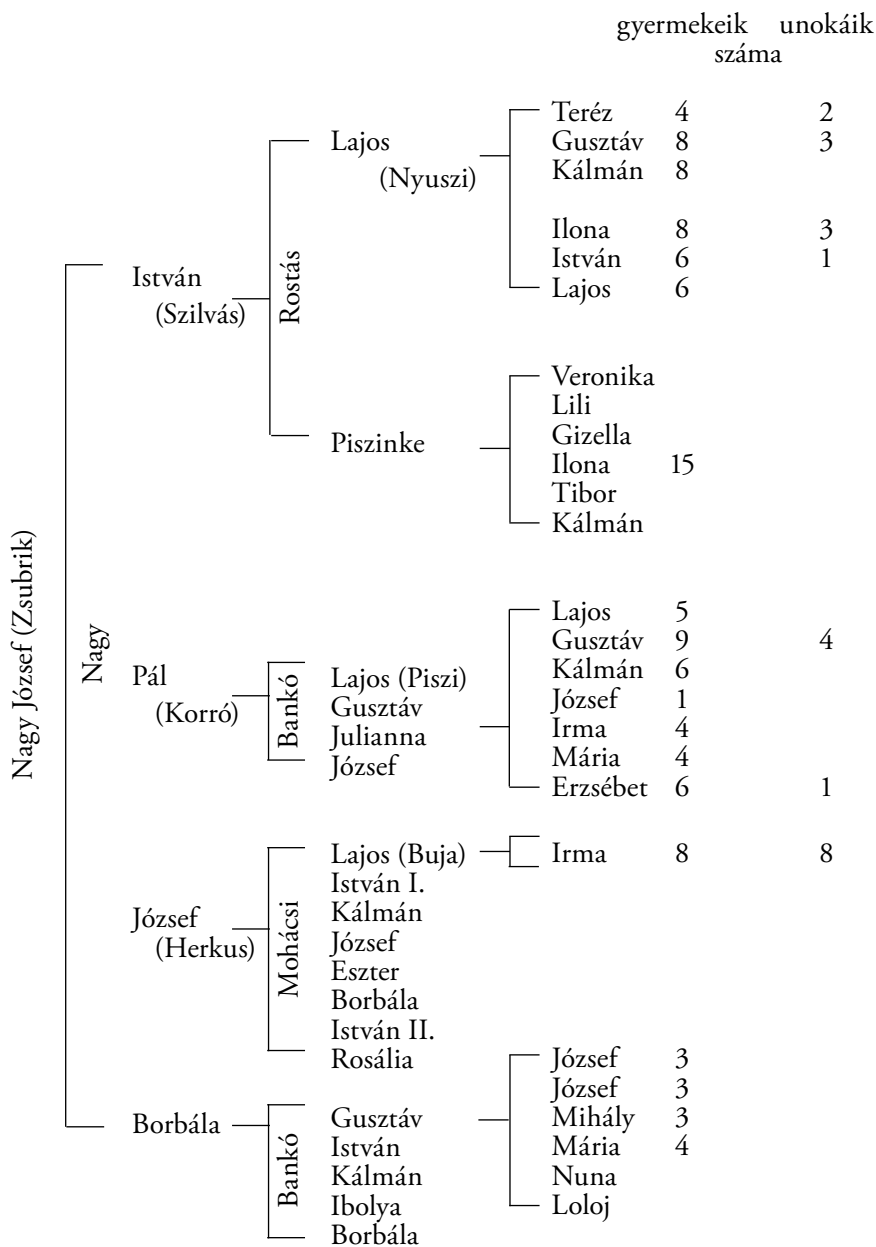
A táblázat nem tünteti fel a Szarvasról elköltözött személyek utódait.

Mivel a cigány szóbeszéd szerint Szarvason a gróf után Zsubriknak volt a legtöbb pénze, a kortársai cigány királynak (lé roméngé krej') nevezték.

Büszkeségből és önérzetből a leszármazottak most is így emlékeznek rá.

Halála előtt így búcsúzott el gyermekeitől, unokáitól: –Véremben volt a vagyont összegyűjteni, légyen nektek is a véretekben ezt a vagyont egybetartani! – ezzel örökre elszenderült.

A családfa táblázatát az alábbiakban kívánom megmagyarázni: Nagy József (Zsubrik) apja és nagybátyja sátoros vándorcigány volt. Mivel az utóbbinak nem volt utódja, így az összes lovat, kocsit és sátort Zsubrik örökölte. Maga Zsubrik igen erős, szép szál ember volt, akárcsak a barátja, Moga. De mindkettőjüknél erősebb volt Zoga, aki senkitől sem félt, a verekedéseknél mindig ő lett a győztes. A cigányok között a híre máig így maradt fenn: – Még a tűztől, víztől sem félt.

Zsubrik öltözékében is kivált a többiek közül: ezüstgombos mellényt, bricsesz nadrágot és csizmát viselt. 15–20 ló, fias kanca, több ekhós kocsi és sátor birtokosa volt. A szarvasi cigányság egybehangzó véleménye szerint ő az első, s talán minden idők legnagyobb, igazán vérbeli lószakértője. A lovai nem voltak gebék, de közel sem olyan jók, mint a maiak. Fiatalabb korában vándorolt a családjával, de olyan ügyesen üzletelt a lovakkal, hogy megvehette egy paprikakereskedő házát (a mai Martinovics utcában). A lakásában levő kakukkos órát – amit akkor minden cigány megcsodált – ma is emlegetik. Lóval nagyban kereskedett. Egyszer Szekszárdra ment (ott is nagyobb cigánytelepülés volt) tíz almásderes, fias kancával, útközben azonban a csikók lesántultak. Ezen okulva a későbbiekben nemcsak a lovakat, hanem a csikókat is megpatkolta. Szekszárdon különben a vásár jól sikerült, mert nyolc fias kancát eladott. A kocsijába fogott két lovat is megvették volna, de semmi pénzért nem vált meg azoktól. Áldomás-kor a megmaradt két lóva fülébe húzatta a nótát, amikor elhagyta a vásárteret, a cigányoknak addig kellett játszaniuk, amíg a látóhatáron el nem tűnt, vagyis az ekhót el nem nyelte az út pora. De még ekkor is „ménest nézni” Bonyhádnak tartott.

Amikor legjobban ment a sora, 28 fias kanca, 8–10 kocsi és több sátor volt az övé, illetve a nagycsaládé.

Nagy Józsefnek (Zsubriknak) négy gyermeke volt: István (Szilvás), Pál (Kor-ro), József (Herkus) és Borbála.

István (Szilvás) családját illetően említésre méltó, hogy Szilvás a legnevezetesebb vajda volt Szarvason, akit azonban itt cigánybírónak neveztek. A főszolgabíró és a csendőrparancsnok ajánlására választották meg azzal a feladattal, hogy nevelje, oktassa, fegyelmezze a cigányokat, s ha „olyasmit” lát, azt jelentse a hatóságnak. Temetésekor három díszlövést adtak le a katonaviselt és büntetlen ember tiszteletére.

Szilvás felesége Rostás Szela, Toma leánya. A Szela név megbocsátást jelent, s Toma volt az, aki „tudta a Bibliát”, s abból kölcsönözte a nevet.

Gyermekeik: Lajos (Nyuszi) és Pizinke. Mindkettőjük családi neve – anyjuk után – Rostás.

Lajos (Nyuszi) családjából ki kell emelni, hogy Nyuszi a második világháború alatt volt kevés ideig vajda, akit kedveltek. Ő volt a legrátermettebb lókereskedők között az egyik szaktekintély is. Rövid ideig tartó bírói ténykedése során mindenkinek készséggel adott tanácsot: melyik lovat érdemes megvenni, melyiket nem. Megmutatta a vevőnek, hogyan bánják a lóval, hogyan kezelje,

hogyan fogja be, a nem indítóst betanította. Soha nem lopott, így a községi elöljáróságon, a rendőrségen és a csendőrségen is tárgyalta vele.

Nyuszi felesége Bankó Rozália (Bubus). Gyermekük Teréz, Gusztáv (Kutyukóró), Kálmán (Kácsér), Ilona (Nuna), István (Dregus) és Lajos.

Teréz – ő hat évvel hamarabb halt meg, mint az édesapja. Férje Balogh István. Gyermekük: Gyuri, Pista, Kálmán és Solyom (Loloj).

Kutyukóró felesége Bankó Irén. Gyermekük: Boris, Káplár, Pali, Csuli, Gyivaj, Imre és Zsolt.

Kácsér felesége Nagy Mária. Gyermekük: Berci, Gyöngyi, Mazsola, Lajcsi, Zsolti, Móni, Ildi és Porragyi.

Nuna férje Varga József (Diló), aki – mint a szülei elmeséléséből tudja – a Masára (kiejtése szerint Mására) törzsből származó másik Rostás Lajos és a Kozsye nemzetségből származó Varga Fáni házasságából született. Diló jelenleg Szarvas egyik legismertebb cigánya. Ő a „központ”, aki mindent tud – a cigányokról és nem cigányokról egyaránt –, „ki kivel, hol és mikor”, ő a hangadó, a szervező, a nem hivatásos vajda és cigánybíró. Mindenkit számon tart. Egy órán át, mint a „vízfolyás” mondja a „Három Iker, Árpád” mesét, előbb cigányul, majd magyarul Mindenkit üdvözlő – ismerőst és ismeretlent – lovakkal és régiségekkel kereskedik, házai vannak a város központjában. Felesége csöndes modorával az ellentéte. Tartja magát a cigánytörvényhez, nem avatkozik bele férje ügyeibe, mindent megcsinál, amit a férje megparancsol. Neveli az unokákat, ellátja a háztartást, cipekedik. Gyermekük: Lajcsi, Sanyi, Ági, Olga, Annus, Bözsi, Gizi és Ildi.

Dregus és felesége Bankó Erzsébet, másod-unokatestvérek. Dregus jobb karján tetoválás van: „Nagy 1945”. Eszerint Nagy nevűnek született, nem tudja, hogy lett Rostás. Gyermekük: Pipás, Sanyi, Zsolt, Ildi, Báska és Olivér. Valamennyien szép gyermekek.

Lajos felesége Mohácsi Mária, aki Békéscsaba-ról való. Gyermekük: Lajos (Szőrös), Móni, Melinda, Rózsika, és Szilvia (Luluka).

Rostás Pizsinke-Nyuszinak a nőtestvére Dévaványára ment férjhez. Gyermekük: Veres, Lili, Gizi, Tibi és István (Majom). Unokáinak száma: 15.

Népes Nagy Pál (Korró) családja. Korro felesége Bankó Mária (Kuti). Gyermekük: Lajos (Piszi), Gusztáv, Julianna és József. Valamennyiüknek a családneve – anyjuk után – Bankó.

Bankó Lajos (Piszi) – amint őseitől hallotta – a Dudumestye nemzetségből való. Erre sincs írásos bizonyíték, de van cigányszájhagyomány. Büszke volt életében Pizi arra, hogy mind a hét gyermekének családi házat vett a városban. Kiemelkedő személyisége, példás családi élete folytán méltóvá vált arra, hogy személyéről a későbbiekben is megemlékezzem.

Felesége, Bankó Anna (Julcsa) dévaványai cigánynő a Sosolestye nemzetségből való a családi szájhagyomány szerint. Gyermekük: Lajos (Boc), Gusztáv (Csucs), Kálmán (Muszka), József (Tumpi), Irma (Pipi), Erzsébet (Bözs) és Mária (Manci).

Néhány évvel ezelőtt a mezőtúri Balogh családból két fiú feleségül vette Pizi két leányát.

Az egyik fiú Balogh József (Tumpi), a felesége Bankó Mária (Manci). Négy gyermekük van.

A másik fiú Balogh Gusztáv, a felesége Bankó Irma (Pipi). Négy gyermekük van.

Ugyanabból a Balogh családból Arankát (Nana) Kóró Marci fia, Nagy Sándor vette nőül. Öt gyermekük van.

A háromszoros nász után az öregedő Balogh szülők két nőtlen fiukkal Mezőtúrról áttelepültek Szarvasra. Itt vettek nagy házat. Az átköltözéskor – természetesen – 50–60 cigány gyűlt össze. Ennek a tömegnek a látása idézte elő, hogy a lakosság úgy vélekedett, ismét sok cigánycsalád jött Szarvasra. Tehát éppen a Balogh család betelepődése volt az egyik alkalom arra, hogy ilyen téves nézetek széles hullámokat verjenek a lakosság körében.

Zsubrik harmadik fiának, Nagy Józsefnek (Herkus) családjáról is szükség-szerű alaposabban megemlékezni. Herkus felesége Mohácsi Borbála. Gyermekük: Lajos (Buja), István, Kálmán (Frindi), József, Eszter, Borbála és egy másik István (mint hozott gyermek) és egy későnszületett Rózsa. Valamennyiüknek a családi neve – anyjuk után – Mohácsi.

A Mohácsi fiúk – a Békéscsabán élő második István kivételével – mind meghaltak.

A Mohácsi lányok és azoknak gyermekei Szarvason, Gádoson, Szegeden, Békésen és Békéscsabán élnek.

Herkusnak a Pulijó, Tuntus, Buza, Petrus, Sikri és Püfők nevű unokái azonban Szarvason laknak.

Mohácsi Lajosnak (Buja), a kedvenc Zsubrik-unokának népes családja van. A Mohácsiak közül azonban a legtekintélyesebb és leggazdagabb Buja volt. Zsubrik után a legnagyobb lószakértő: tőle tanulta a mesterséget Nyuszi és Pisi. Buja keze alatt egy hónap alatt 20 ló is megfordult. Csak jó lovakat vett és azokat tovább javítva, idomítva adta el. A többi cigánnyal ellentétben szeretettel foglalkozott csikókkal is. A két világháború közti időben már kiemelkedett a putris környezetből. A város déli szélén, a mai Táncsics utcában vett házat, ami akkor egyedülálló esemény volt. 1942-ben jártam náluk először, majd többször is. Kiszely szomszédék dicsérték is őket. Ha valamelyik szomszédnak, Zsambáéknak, Zahoreczéknak az udvarba tévedt a malaca, csirkéje, tyúkja, Mohácsiné megfogta, de már házalt is vele, kereste a tulajdonost. Bujáról, a feleségéről, az őseikről az egyik Mohácsi unoka, Tuli házában – akik ma már szintén Békéscsabán élnek – családi körben folyt a hetvenes években a beszélgetés. Közben egy, a nagyapjukról 1963-ban általam készített fényképet mutattak nekem s megkérdezték: – Tudja-e, hogy Buja „lajbijának” (mellényének) miért csak a két felső gombja van begombolva?– Mivel nem tudtam az okát, így válaszoltak: – A két zsebét tömve tartotta százasokkal, amelyre igen büszke volt.

Buja felesége Farkas Gizella, aki – mint nekem 1943-ban a szülei elmondták – a Mogurestye nemzetséghez tartozik. Leányuk, Irma férjhez ment Bankó Jánoshoz. Gyermekük: Péter (Tuli), Jóska, Bözsi, Kuna, Babi, Moris, Csutka és Rudi. Ők azzal büszkélkednek, hogy a Dudumestye és – anyjuk után – a Mogurestye nemzetséghez is tartoznak.

Bankó Péter (Tuli) és a felesége, Bankó Erzsébet rokonok, másodunokatestvérek, mert a férj apja, Bankó János és a feleség apja, Bankó Gusztáv első unokatestvérek. A feleség Bankó Erzsébet Gyuláról a Bozsza családból származik. Bozsáéknak 20 hold földjük volt, talán az egyedüli cigánycsalád a megyében, amelyik gazdálkodott.

A Mohácsi fiúk közül – Buján kívül – Kálmán (Frindi) emelkedett ki. Először toll- és bőrkereskedéssel foglalkozott, s amikor már kissé összeszedte magát, lovakkal kezdett üzletelni. A negyvenes években elköltözött Szarvasról. Békésen és Békéscsabán vajda tisztséget is viselt. Öreg napjait azonban ismét Szarvason töltötte.

Buja és Frindi mindig hetykén mutogatta jobb mutatóujját, amelyik be volt görbülve. Még az apjuk hajtotta végre – előadásuk szerint – az ínmetaszt. Ezért kaptak felmentést a katonai szolgálat alól.

Herkus leszármazottai közé román cigányok is keveredtek. Az egyik nagypa, az 1918-ban elhunyt Ráfél József (Zoga) Temesvárról, a felesége, Gilan Terka pedig Nagyszalontáról való. Így jött létre a Gilan család.

Gilan János felesége Nagy Rozáli. Gyermekük: Ica, Miklós, Szilvia és Sarolta. A legidősebb fiú elesett a második világháborúban.

Gilan Ica férje, Nagy István (Tuli) Öcsödről való. Ők ismerték fel – mint előbb már említettem – Szarvason elsőként a régiségkereskedés jelentőségét. Mindkettejüknek egy-egy gyermekük van. Icaé a fiatalabb, az István, aki már zeneiskolás, zongorista.

Nagy Rozália édesapja Makula János (Pontyó), akinek a felesége Mohácsi Róza (Buja testvére). Gyermekük: Bandi (Néger), és Ruva. Az utóbbi Auschwitzban hunyt el, a cigánylágerban.

Pontyó bátyja Makula István (Kozi Pista).

Nevezettekről a későbbiek során még szó lesz.

Zsubrik lánya, Borbála (Borcsa) ugyancsak már 100 évvel ezelőtt élt, de Mezőtúrra ment férjhez Bankó Gusztávhoz. A szarvasi cigányok ekkor kerültek közelebbi kapcsolatba a mezőtúriakkal. Gyermekük: Guszti (Putá, Veres Maxi), Pista, Kálmán, Ibolya és Boris.

Guszti került vissza Szarvasra. A Puta nevet szellemi fogyatékosága miatt, a Veres Maxi becenevet pedig hajának és szakállának a színéről, valamint különleges viselkedéséről kapta.

Veres Maxi felesége, Farkas Amália ma 81 éves, az egyik fiánál, Balánál fekszik végelgyengülésben, de szellemileg ép és mindenre emlékszik. Arra a kérdésre, hogy hány unokája és dédunokája, ükunokája van, felelete csak ennyi: – Isten tudja! Az ott levő családtagok segítségével végül 18 unokát, 10 dédunokát, 5 ükunokát számoltunk össze.

Gyermekük: Bala, Mihály, Mancsi, Nuna és Loloj. Ők nem a Bankó, hanem – anyjuk után – a Farkas nevet viselik.

Loloj és egy másik Bankó, Zsófi fia, Selem rablógyilkosságot követtek el, ezért kivégezték őket.

*

Rostás Lajos (Nyuszi), Bankó Lajos (Piszi), Mohácsi Lajos (Buja) és Bankó Gusztáv (Putá) családjának tagjai Nagy József (Zsubrik) egyenes leszármazottai.

A távoli rokonsághoz tartozik Nagy Sándor (Gipszes) családja.

Gipszes apja Nagy István, anyja Komlódi Zsuzsanna békési magyar asszony. A felesége Ráfael Borbála. Gyermekük: Sanyi, Laci, Kálmán, Rudi, Csábi, Pista, Gyuri, Bigyi, Brigitta, Angéla és Gizi. A legtehetségesebb közöttük Pista (Hajnal). A beceneve a születés pillanatában adódott, mert hajnalban – éjfél után 10 perccel – született, ikertestvére Csábi (Éjfél), pedig akkor látta meg a putriban a gyertyafényt, amikor a toronyóra éjfél ütött.

Gipszes 15 évvel ezelőtt még a Gödrök szélén levő putriban élt, onnan a Bagi János utcába, majd 1977-ben az ötemetőtől északra levő szénáskerti csőszházba került. A lakóépületben négy helyiség van hevenyészve berendezve. Tizennégyen laknak itt. A megélhetésüket saját rokkantsági nyugdíja és a családi pótlék mellett a lótarás, sertés- és baromfinevelés biztosítja.

Gipszes apjának az öccse Nagy Lajos (Lajdi), akinek a felesége Helén. Gyermekük nem volt. Lajdit emlegeti a család, mert nagy mesélő volt. Sok cigány és magyar mesét tudott. Minden gyermeket azért bűvölt el, mert nemcsak mondta a mesét, hanem át is élte. A szereplőket arcjátékkal, kéz-, láb- és testmozdulatokkal elevenítette meg. A legszívesebben mondott cigánymeséi: A három iker, Árpád király, magyar meséi: Babszemjankó, A három kismalac, A fekete kisbogár.

Lajdi másik nevezetessége, hogy – jó előadóképessége révén – éppen ő tudta a legjobban megkönyörögni és anyagilag kihasználni a jóhiszemű katolikus plébánost, az apát urat.

Lajdi a „szakácsművészetben” is utolérhetetlen volt. Nála senki sem tudta jobban nyárson sütni a sündisznót vagy az ürgepörköltet galuskával elkészíteni. Pünkösdre ünnepi finomság volt a varjúleves s a varjúpaprikás burgonyával. A döghús feldolgozására, fűszerezésére és főzésére mindenkit ő tanított meg. Mindig mondta, legjobb a döglött disznó (murdéló báló), mert annak a feje hetek múlva is felhasználható (ez rothad meg vékony hús- és zsír-rétegénél fogva a legkésőbb). A mai cigányfiatalok már el sem hiszik, amikor a szüleik elmondják nekik, hogy gyermekkorukban még őket is sündisznóval, illetve varjúfókákkal, valamint döghússal is táplálták. De, ha ilyesmi véletlenül, szorultságból, tradícióként ma is meggesik, a huncutságot még csak nem is sejtik. Oly ravaszok ma már a Krakkóban is a háziasszonyok. S télen ki mondja azt meg, hogy „megdöglött a liba, malac, tyúk vagy pár perccel előbb vágták le. A káposzta mindent „magába szív”.

Gipszes nagyapja, Nagy Gáspár (Tári bácsi) volt. Öreg korában nagy, fehér szakálláról kapta a másik nevét: Fehér Gáspár. Ugyanakkor volt egy Kovács Gáspár nevű személy is, akit sötét bőrszíne miatt Fekete Gáspárnak becéztek.

Tári bácsi vajda tisztséget töltött be a húszas-harmincas években. Mindenben ő irányított, tőle kértek tanácsot, nevelt, békített, közvetített, a nagyobb dolgokban és az életfontosságú ügyekben azonban nem hallgattak rá. Állig erő, bunkós végű mogyoróbottal járt, azt mellmagasságban fogta. A botját vele temették el. Nagy lószakértő és neves lókereskedő volt, 5–10 lóval foglalkozott. Minden vásárban ismerték feltűnően nagy szakálláról. Ő is vásárolt szerzett lovakat, mint Nyuszi. Tári bácsi soha nem lopott, mert a lovat a „dánosi fajta cigány lopta”. A Gödrökben levő putriban lakott Duda nevű feleségével, aki tizenhat gyermeket szült.

Gipszes egyik nagybátyjának, Kovács Gáspárnak (Fekete Gáspárnak) tizennyolc gyermeke volt. Közülük Kovács Gáspár (Jankó) ma is él. A 73 éves Jankó a város legtipikusabb, legnépszerűbb cigánya, akit mindenki ismer. Örökös mozilátogató. Mindenben részt vett: munkában – a csépléseknél zsákolt –, de a szórakozásban is. Szenvedélyes horgász. Mint nyugdíjas a szeméttelép felelőse. A felesége, Aranka hűséges élettárs és gondos háziasszony. A csendőrséggel, rendőrséggel egyiküknek sem volt dolga. Nevelt unokájuk Balogh Rozália, Rozóka (a kis Csóka) elvégezte az általános iskolát, jelenleg az iparban dolgozik, megvan a gépkocsivezető jogosítványa, de kitart abbeli szándéka mellett, hogy ápolónő szeretne lenni. Még a szabadsága idején s a hétvégeken is odahaza szorgoskodik. Még fiúja sincs, pedig majd minden korabeli lány már szült is. – Nem akarom elsietni az életet – mondogatja nekem a meghitt beszélgetés során. – Nem tesz nekem – teszi hozzá – hogy a fiúk – mégha vőlegények is – nem a menyasszonyukkal sétálnak, járnak, hanem a fiúbandában kóborolnak, ezt teszik férjként is, míg fiatalok. Az cigányszokás, hogy nemcsak általában, hanem még az esküvő előtti-utáni napokban sem simul a fiú a menyasszonyához, feleségéhez.

Az eddig bemutatott családok távolabbi rokona Bankó György (Szuszka).

Felesége Nagy Mária (Masalka). Gyermekeik: Gusztáv (Glóri), Róza (Bubus), Amália (Titiliska), József (Klimaj), Irma (Margán) és Berbej, akik – anyjuk után – a Nagy nevet viselik.

Szuszka jó megjelenésű, feltűnően köpcös, vállas, komoly, szűkszavú, csendes ember volt. Az ötvenes években a vajda tisztséget töltötte be. Mindig udvarias volt. Jellegzetes öltözképe: fekete kalap zöld szalaggal, fehér ing, kekiszínű mellény és ugyanilyen színű bricsesz nadrág, fekete boxcsizma. (Glóri ma hason-

lóképpen öltözködik.) Minden sertés piacon – úgy 10 óra után – megjelent, de nem üzletelt, hanem az árakról tájékozódott és szemmel kísért az ott levő cigányok magatartását. Akkor én voltam a piaci ügyeletes állatorvos. Mindig megkérdezte: – Hogy van, nincs-e valami baj a cigányokkal? Ugye nem hazudtak, nem csaltak, loptak meg senkit a nyitás óta? Mert, ha igen, akkor intézkedik. Krakkóban mint vajda a tisztaságra fektette a fő súlyt, minden utcát naponta végigjárt. – Volt, aki hallgatott rá, volt, aki nem – mondogatják. Főzni, sütni tanította a népet. Szorgalmazta az iskolabajárást is. Halála után így emlékeztek rá: – Rendet teremtett a putrikban! Ha élne – toldják meg – ma már nem lenne ennyi analfabéta cigányfiatal.

Megemlíttem ehelyütt Nagy Gusztáv (Glóri) családját.

Az anyjáék tizenketten voltak testvérek, de Glóri közülük csak hármat ismer: Princ Györgyöt, Simajt és Limálét.

Glóri felesége Nagy Borbála (Borinka). Gyermekeik: Erzsébet (Fáni) és Kálmán (Majom).

Unokáik: Pista, Kálmánka, Zsolt, Virág (Lulugyi), János (Tatus).

Glóri családjának az életszínvonala tizenöt év alatt óriásit emelkedett. Még jártam a Gödrök partján levő házacskaikban, ahol a külső helyiségben volt a ló. A család a belső „szobában” tartózkodott. A földön szalmán, kukoricaszáron és rongyokon ültek, heverésztek, aludtak. 1981 novemberétől a Bagi János utcában egy cserepes, kb. 70 éves „krakkói típusházban” élnek, ahol három helyiség van előtérrel. Minden helyiség zsúfolva van bútorral (szekrények, rekamiék, fotelek, asztalok, székek). Rengeteg az ágyneműjük. A szekrények roskadoznak a porcelánedényektől. Tűzhely, szeneskályha, rádió, televízió, függönyök és képek teszik a lakást otthonossá, illetve kulturáltabbá.

Nagy József (Kóró Marci) családja távolabbi rokonságban van Nagy Sándor (Gipszes) és Nagy Gusztáv (Glóri) családjával.

Kóró Marci apja Nagy János (Pintyos), anyja Nagy Mária.

Kóró Marci mint „csóró cigány” csak egy-egy lóval kupeckodott, de az az egy is mindig a vásár legrosszabb lova volt.

Szegénysége ellenére Szarvas legszebb cigánylánya, Bankó Borbála (Borka) még élete virágjában lett a felesége. Putriban laktak. A hatvanas években a mai krakkói futballpálya helyén két putri állt: az egyik Kóró Marcié, a másik pedig Jankóé volt.

Gyermekeik: István (Marci-Pista), János (Kenyeres), Miklós, Sándor, Lajos, Irma, Gizella (35 éves korában halt meg) és József (17 éves korában halt meg).

Kóró Marciék népes családja a város területén szétszórta, saját otthonban lakik.

Marci-Pista felesége Nagy Hermina. Gyermekeik: István (Piti), Gizella (Csibi), Angéla (Nóci), Pista, János (Dollár), Csabi, Mónika, Krisztián és Mária (Mari) és egy háromhónapos gyermek, akinek még nincs neve. Az ifjabb Marci Pista már nő. Mivel a feleségét két évre börtönbe zárták, erre az időre Szentesről „kölszöngött” élettársat (Mariskát), hogy két kisgyermekét nevelje.

Kenyeres felesége Balogh Erzsébet (Bözszi). Gyermekeik: Rozália (Szumuni), András (Balale), Erzsébet (Valéria), Krisztina (Cerci) és Melinda.

Miklós felesége Bankó Rozália. Gyermekeik: János (Szikra), Gizella (Lagerda) és Miklós.

Sándor felesége Balogh Ibolya (Mezőtúrról, Kutyának a lánya). Gyermekeik: Sankó, Linda és Ibolya.

Lajos felesége Balogh Jolán. Leányaik: Cinda, Szedla, Bogyó, és Cigány Pankó.

Irma mint vénlány özvegy édesanyjával, Borkával él együtt a Szabadság úti lakásukban.

Kóró Marciék büntetve nem voltak. Borka 70 évesen is bejárónő.

Kóró Marci valamennyi fia, menyé és unokája szabadidejében kicsiben foglalkozik lovakkal. Ez a jövedelem kiegészíti a köztisztasági munkájuk után kapott fizetést, a rokkantsági nyugdíjat, valamint a családi pótlékot.

*

Az előzőekből – érzésem szerint – világosan kitűnik, hogy házasság révén városunkban annyira összekeveredtek a cigányok, hogy végül is egy nagycsaládban képviselve van a Szarvason élő valamennyi törzs és nemzetség. Például: Mohácsiéknál a férj és a Békésről származó feleség a Dudumestye, az egyik vő a Putamestye, a másik a Makovestye (Makkosok) nemzetséghez, a harmadik pedig a Masára törzshöz tartozik.

Meg kell említeni, hogy a nagycsaládoknál – a nemzetségen belül – a szűkebb család a családfő beceneve illetve gúnyneve után kap megkülönböztető jel-

zót. Például: Farkas Lajos (Putá Veres Maxi) családja Putestye vagy Putestyók; Bankó Lajos (Piszi) családja Piszestye; egy másik Bankó család Csonkestye.

Végül megállapíthatjuk, hogy a Szarvason lakó cigányság zöme hét nagycsaláddal: Balogh, a Mezőtúrról származó Balogh, Bankó Farkas, Nagy, Rostás és Varga családhoz tartozik.

1942-ben a cigánycsaládoknál – szavajárásuk szerint – „még annyi gyermek született, amennyi, inkább több, mint kevesebb” illetve „kettőt szoptattak, egyet viseltek”. 1965-ben már hallottak születésszabályozásról. Mikor ez a téma az Árpád szálló ruhatáránál szóba került, R. J. cigánylegény már emeli is ki a „szivarzsebből” a „Posztinort” (fogamzásgátlót). – Nem árt, ha a legényembernél van ilyen tartalékban – mondja.

Ma, ha nyilatkozatra bírjuk a legelmaradottabb leányokat, asszonyokat, megesküsznek a kívánt 3-4 gyermekre. Vajon az életszínvonal, emelkedése, a kulturáltabb körülmények befolyásolják-e a születések számát? Feltétlenül! A fiatalok összevetik anyáik és nagyanyáik testi állapotát, „korai megvénülését”, ruházatát és életmódját, nem akarják egész életüket átnyomorogni, mint azok. Látják, hogy a kevesebb gyermek nyugodtabb életet, jobb megélhetést enged meg a családnak. Tény az, hogy ma nem „tucat gyermek”, hanem általában 4-5 van egy-egy családban.

Nevezetes, érdekes szarvasi cigányok

A nagy lóhözzáértőkön kívül, akikről külön fejezet szól, kötelességemnek tartom megemlékezni a nevezetesebb és érdekesebb cigányokról, akiket vagy személyesen ismertem vagy hitelt érdemlően hallottam.

Gyermekefantáziámat izgatta a cigány vajda személye, tekintélye, hivatala, rangja. A nótából belémvésődött „ezüstbotra támaszkodó” alakja.

Fiatalon közibük kerülve kíváncsian tekintettem első találkozásunk elé. De máris közölték, hogy Szarvason a régmúltban és a sátorozás idején volt vajda, a két világháború között már a cigánybíró vette át a vajda szerepét.

Különös, hogy a ma öregjei keserű szájjal mesélik a múltból a cigánybíróval kapcsolatos emlékeiket. Mert bizony nem mindig úgy volt az, mint a mesében.

A szolgabíró és a csendőr-őrsparancsnok ajánlására igencsak egyhangúan választották meg a Dózsa utcai iskolában az egyetlen jelöltet, kétségtől olyan

személyt, akinek tekintélye volt a cigányok között, büntetve nem volt, s megvolt a szerény megélhetése.

A bírói jogok és kötelességek nem voltak írásban lefektetve, hagyományok voltak, s kialakult helybeli szokások. Ha idegen cigány érkezett, azt ő tüstént észrevette, de be is kellett nála a jövevénynek jelentkeznie. Majd elküldte a község házára a „bejelentő hivatalba”.

Amennyiben a csendőrök megjelentek a Krakkóban, nyomoztak, kerestek valakit, először is a cigánybíróhoz mentek, aki megmutatta, hogy hol lakik, hol tartózkodik az illető. Bizony hálátlan feladat volt, ezért legtöbbjük nem volt minden cigány szemében népszerű. Akadt azonban közöttük olyan, akit le lehetett „pénzelni”. Az idegen, ha azért érkezett vidékről, hogy itt bujdosson a bűne miatt, a bírót „megkörnyékezte”, hogy ne árulja el az ittlétét.

Kovács Gáspár (Jankó), Nagy Gusztáv (Glóri) a kérdésekre legyintenek: – Nem kell bíró! Jobb a tanácsstag! A bírót a főszolgabíró és a hatóság fizette, ezért olykor besúgott bennünket. Elárulta, ha loptunk, de még azt is, ha az urakat szidtuk. Sokunkat csendőrkézzre juttatott s megveretett. Kire haragudott, módjában volt bosszút állni. Előbbiek miatt mondott le Bumba Laci is a bírói tisztségről. S utódjának hiába agitálták Bankó Pétert, Duduma Károlyt, ők nem vállalkoztak. Így aztán még amolyan tiszteletbeli cigánybíró sem kell, amilyenek voltak a felszabadulás után. Minek? Hogy megveressen bennünket?!

Először a Krakkóban járva, hallottam az utcán: – Jön Bumba Laci, a cigánybíró! A hetvenedik évéhez közeledő, szűkszájú ember volt, korábban kontrás. Jó tulajdonságait is csak lányától, Gizikétől, s unokatestvéréből a Kakuci Ferkótól tudom. Népszerűségnek örvendett Krakkóban.

Elődjei voltak Rácz Ferkó primás, Hornyák Jóska muzsikus, Tassi Feri, aki mellesken „glázsári” (üvegárus) foglalkozást űzött, Ripita Sándor pedig „fódozó” volt, aki falábával mindig bicegett. Felesége Pándi Maris Pándról jött el élettársnak. A mai Benka Gyula és Bagi János utcák sarkán levő ártézi kút mellett volt a sarokházuk. A kis nádas vityillót a feleségével kettesben építették. Emberséges és köztisztelőben álló egyéniség. Görbe meggyfabotját cigány gyűjteményemben őrzöm.

Felesége ivott, amellet babonás asszony volt, aki vakon hitt a „pománában”. Megesküdött rá, hogy a halottat etetni, itatni kell. Emellet „Boszorkányos Marinak” is ismerték, mert, ha megjelent a putri előtt, elsőnek is odament a kutyaához s azt figyelte. Szerinte a kutya, ha felnéz, „érez a halottat”, ha lefele figyel „már látja is azt kiterítve”.

Hiányos volna a névsor, ha Szarvas nevezetes cigányai közül kihagynám a muzsikusokat. Hiszen közreműködésükről már a szabadságharc idején megemlékeznek. „Ünnepi hangulatban (1848. március 16-án) a község vezetői még azon sebtében cigányt, fáklyákat, zászlókat hozatott és megindult az ujjongó körmenet.”

Szarvas nevesebb cigányprímásai voltak: Tódor Pepi, aki Londonban is járt, id. Bogdán László, kinek 12 tagú zenekara volt az Árpád éttermében, Kakuci János, Ökrös Géza, Károlyi János, Purcsi Péter, ifj. Ökrös Zsiga.

Id. Bogdán László zenekarának nevesebb tagjai: id. és ifj. Gilan Pál, a két klarinétos, Ökrös Zsiga brácsás, Ripita Elek, a kontrás, aki jobb kézzel tartotta a hegedűt, a baljával húzta, a húrok nem is voltak átszerelve. Oláh Oszkár a csellista, a félszemű Farkas János a tercprímás, Seress Sándor, a cimbalmos, a nagybögös pedig id. Bogdán László édesapja volt.

Kedvelt zenészek voltak még: Kóti Béla és Kóti Elemér, Oláh Elek, Rácz József, Rácz János, Oláh László, Gilan Elemér, Károlyi János II., Bogdán János, ifj. Bogdán László, Bogdán György, Bogdán Náci, Bogdán József, Bogdán Menyhért, Bánáti György és Bónás János az öt fiával.

Balogh András (Bandi) volt Krakkó nevezetes szájharmonikása.

A telepen ő szórakoztatott. A gyermekek egész napon át körülrajongták. Pénzt nem fogadott el, „műkedvelő volt a javából”.

Guncsi (Varga Lajos) nagy szeretettel mondta el naponta a vasúti töltésen az „Árpád király” meséjét. Én is meghallgattam, kettesben üldögéltünk, egy órán át szinte lélegzetvételnyi szünetet sem tartott.

Pukri, a Középfokú Mezőgazdasági Tanintézet pénzesebb diákjainak volt a kabalája. Borgulya Gyúronak, Sós Lacinak száz pengőért táncolt és bohóckodott. A gazdászok etették, itatták, ruházták. Fiatalon halt meg, kihűlt tetemének köldökére cigányszokás szerint Fáni hamut szórt.

Cini volt a harmincas években az egyetlen „sorkatona”. Elesett a fronton.

Gyermek

A 40-es években még a higiénia hiánya, a szegénység és az elégtelen táplálkozás következtében nagy volt a gyermekhalandóság. Ma már más a helyzet, de még sok oláh cigány-családnál baj van a tisztasággal. A gyermekek a megváltozott körülmények következtében felnőnek. Azonban mind a testi felépítés, mind a szellemi képesség tekintetében nagyok a szélsőségek. Sok az értelmes, jól fejlett testalkatú gyermek, de vannak olyanok is, akik testi, illetve szellemi fogyatékosok, például nagyot hallanak, dadognak, nem tudnak járni.

1950 előtt tavasztól őszi a mezítelen cigány lurkók hada szaladgált Krakkó utcáin. Játék közben egyike-másika odarohant az anyjához egy kis tejért, ez volt a legegyszerűbb táplálkozás. A szemérmesebb cigányasszonyok ilyenkor levették fej kendőjüket, azzal takarták a szoptatást. Az édesanyák szívesen szoptatták a nagyobb gyermekeket is, mert azt hitték, hogy a tej kiválasztás (tehát a laktáció) megvédi őket az újabb teherbeeséstől. Ma már ritka az ilyen látvány, de így van jól.

Mindkét nembeli gyermekek élénkek, pajkosak, bájosak. A szülők kedvencei. Akad közöttük nagyon jó és igen rossz is. Van csendes, ugyanakkor elég sok a szemtelen, erőszakos, követelődző, hangoskodó.

Az ötvenes években a szülők nem adták gyermekeiket bölcsődébe és óvodába, iskolába is csak néhányan jártak. Nézzük meg, mi a jelenlegi helyzet.

Még ma sem részesül cigánygyermek bölcsődei gondozásban, mert a szülők idegenkednek ettől az intézménytől. Terhesnek tartják a gyermek naponkénti öltöztetését, odavitelét és hazahozatalát. Visszahúzó erő a hagyomány is. – Ne szokjon el az otthoni környezettől – mondogatják.

Óvodai elhelyezést kért és kapott cigánygyermek:

1975/76-ban	12
1976/77-ben	12
1977/78-ban	12
1978/79-ben	14
1979/80-ban	13
1980/81-ben	12
1981/82-ben	12
1982/83-ban	12

A sokoldalú nevelés érdekében hasznos és szükséges lenne még több szülőt meggyőzni gyermeke óvodai elhelyezésének fontosságáról. E téren az elkövetkezendő években még igen sokat kell tennünk.

Az általános iskolai cigánytanulók létszámának alakulása 1975-től 1983-ig:

Tanév	Cigánytanulók száma összesen	Ebből kisegítő iskolába jár
1975/76	79	25
1976/77	84	24
1977/78	96	22
1978/79	108	26
1979/80	101	27
1980/81	112	29
1981/82	114	30
1982/83	116	31

A pedagógusok áldozatos munkája már hozott eredményt. Még jobban törekedni kell arra, hogy a nem cigány növendékek tanulmányi átlagát elérjék. Ebben sokat segít és segíthet az úttörőmozgalom.

Mivel az általános iskolába felvett cigánytanulók egyrésze értelmi fogyatékos, ingerszegény környezetben nőtt fel és nem járt óvodába, iskolaelőkészítőbe,

ezért sokan kerülnek kisegítő iskolába. Ezen gyermekek tanulmányi előmenetelét nehezíti, hogy gyakran otthon maradnak, főleg piaci napokon, amikor a szülők távolléte miatt a kisebb testvérekre kell vigyázniuk. A fejlődésüket hátráltatja továbbá az, hogy a szülők nem tudnak segíteni. Ezért az otthoni tanulásra szinte semmi gondot nem fordítanak, vagy csak nagyon keveset. Taneszközeiket minden évben többnyire segélyekből biztosítja az iskola. A meglevő tanszereiket egyes gyermekek elvesztik, rövid idő alatt tönkreteszik. A kisegítő iskolában valamennyi tanuló túlkoros, majdnem 100%-ban veszélyeztetett vagy hátrányos helyzetű. Az öltözködésükkel és az egyéni higiénáival is problémák vannak. Kevés a napköziotthonos és a tanulószobába járó cigánytanulók száma.

Kimutatás a kisegítő iskolába járó cigánytanulókról (1982. január hó):

Osztály	1	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Összesen
Létszám:	6	6	5	3	2	5	1	2	30
Fiú:	5	5	2	2	-	1	-	1	16
Lány:	1	1	3	1	2	4	1	1	14
Veszélyeztetett:	1	4	1	1	-	2	-	1	10
Hátrányos:	5	1	3	1	2	3	1	1	17
Túlkoros:	6	6	5	3	2	5	1	2	30
Évismétlő:	4	1	2	1	2	-	-	-	10

Több alsó tagozatos öltözködése és tisztaságszeretete elsődlegesen az óvodába járás hiánya miatt még sok kívánnivalót hagy maga után. A legtöbb gyermek haja gondozatlan. Szinte minden korosztálynál esetenként tetű is található.

A cigánygyermekek többségére nem lehet panasz, hiszen tisztaságuk, ápoltságuk, ruházatuk – mindenekelőtt a magyar cigányoké – megegyezik a nem cigányokéval.

A tankönyveket, füzeteket, írószereket a cigány szülők egy jelentős része segélyekből szerzi be. Talán ezért nem vigyáznak a taneszközökre, azokat könnyen elvesztik, különösképpen az oláh cigány gyermekek. A tanulmányi előmenetelük igen változó, néhány kivételtől eltekintve gyenge, pedig nem buták. Vannak tehetségesek is, például T. J. Az 1. sz. Általános Iskolában 27 tanuló közül 5 ének-zene tagozatra jár. A bukott tanulók nagyobb része – bár a nevelők

differentiáltan foglalkoznak velük – az oláh cigány gyermekek közül kerülnek ki. A hiányzásban is vezetnek.

A nem cigány tanulók befogadják és segítik őket, olykor baráti kapcsolat is kialakul, de általában csak egymás társaságában érzik jól magukat, így nehezen illeszkednek be az osztályközösségbe. A jó gyermekek megszívűek, csak ritkán fordul elő, hogy a tanórát helytelen viselkedéssel zavarják. Elég sok az agresszív gyermek, de ők inkább az utcán rendetlenkednek. Általában nincsenek tisztában az elemi illemszabályokkal, és nagyon kifogásolható a beszédkultúrájuk. Bár e téren a nem cigány gyermekek se nagyon maradnak le. Sajnos, a napközi otthont alig veszik igénybe – a kisegítő iskolában kb. egyharmaduk –, mert a délutáni tanulás, illetve kötött foglalkozás nem esik ínyükre. Azoknál, akik igénybe veszik a napközi otthont, többnyire a díj fizetésével van probléma. De ezt vállalja a tanács.

Azok a nyolcadik osztályos lányok, akik már élettársi kapcsolatot létesítenek – megszöknek, cigánymódra „férjhez mennek” „megesküsznek”, olykor ünnepélyes keretek között „cigányházasságot” kötnek –, felmentést kapnak az iskolalátogatás alól. Tizennegyedik életévüket betöltve azonban semmi akadályja annak, hogy asszonyként tanuljanak tovább a dolgozók iskolájában. Társadalmi érdek, hogy mennél kevesebb ilyen frigy jöjjön létre, de ha már megtörtént, szorgalmazni kell az általános iskolai tanulmányok befejezését. Erre jó példa az alábbi eset. A 14 éves B. L.-nek és a 13 éves F. B.-nek a szülők beleegyezésével megkötött házassága két hónapi együttélés után felbomlott. A fiatalasszony jobbnak látta visszaköltözni szüleihez s rábeszélésemre folytatta a hetedik osztályt.

Kimutatás a 3. sz. Általános Iskolába járó cigány tanulókról (1982. december hó):

Fiú:	23 fő
Leány:	16 fő
Hátrányos:	10 fő
Veszélyeztetett:	10 fő
Túlkoros:	15 fő
Évismétlő:	4 fő

A cigánygyermekek is vonzódnak szüleikhez, nagyszüleikhez, testvéreikhez, tehát nemcsak a szülői, hanem a gyermeki szeretet is élő valóság. A vonzalom

kölcsönös. Erre világít rá az, amit már 1946-ban egy kellemes nyári délutánon tapasztaltam. A gyermekek Jankó putrija előtt játszadoztak. Hívásra anyjukhoz Rozókához rohantak, hogy segítsenek a főzésben. A négy téglá közé tüzet raktak, majd burgonyát hámoztak, salátát mostak. Elhagyva a putri területét, útközben a hazafelé tartó kisleányával találkoztam, akitől megkérdeztem: – Mit fogsz enni, kislányom, ha hazamegy? – Anyukám paprikáskrumplit főz – volt a válasz. Ebben a rövid feleletben benne volt minden szeretet és tisztelet az édesanya iránt.

A gyerekek akár járnak még iskolába, akár nem, idejük jelentős részét otthon vagy az utcában családi és rokoni körben, illetve szomszédok, ismerősök társágában töltik.

Az alábbiakban a portyázásaikról és szórakozásaikról írok le néhány epizódot.

Szarvason divat lett, hogy a lakosok a házak nádtetejét cseréppel, palával váltják fel. A tető bontását a mindig is élelmes oláh cigánygyerekek kíváncsian figyelik, mert a nád alól előkerülhetnek régiségek is: rokkák, tulipános ládák, polcok, cserépből készült fazekak, szilkék, korsók, butellák, bögrék, olykor suba, szűr, bekecs. S ők már szinte vevők is, vagy tüstént hívják a szülőket. A tíz esztendő V. S. még házal is a csatos énekeskönyvekkel.

Ha cigányoknál akadt dolgom, láttam, hogy az öregek körül nemcsak az unokáik, hanem idegen gyermekek is voltak, akiknek beszédét szívesen elhallgattam. Dühkitörések vagy örömujjongások közepette röpködtek a szavak: szí, na, khancsi... (igen, nem, semmi...)

Kártyázás közben pillanatok alatt felugranak, összeverekednek, de pár perc múlva – mintha mi sem történt volna – néma csendben folyik tovább a játék. Senki sem sértődik meg és nem megy haza.

Az árokparti kártyázásoknak nem akadály a hideg sem. Havas téli esteiken arra járva láttam, hogy a Bartók Béla utca sarkán lámpa alatt 6–8, olyan tíz év körüli oláh cigánygyermek karikában térdelve kártyázik a havon. Negyedóráig figyeltem a játékukat, majd mintegy két óra múlva ugyanazon az úton ballagtam hazafelé. A gyermekek még mindannyian ott kuporogtak. – Nem fáztok? – kérdeztem. – Nincs hideg, megszoktuk, egymásra is lehelünk, meg alulról a hó is melegít – mondták.

1983. március 13-án, hideg szeles délután, fagypont körüli hőmérsékleten Lajcsi négy aprósága az ablakom előtt a fatörzsénél verte a kártyát órákon át. –

Miért itt? – kérdeztem tőlük. – Itt jó meleg van, nem ér a szél bennünket – volt a válaszuk. Ezért szeretjük télen a „papkertet” is. A kártyát tízen körbetérdeljük, még lehelünk is egymásra, a cigaretta is melegít, ami ebben a korban – 10 év körül – nálunk már általános. Azonban fűtött helyen, klubban, felügyelet mellett szívesebben találkozónék ezekkel a gyerekekkel.

Ilyen és más alkalmakkor mindig segítségemre voltak, figyelmesen igazítottuk útba, szívesen mutatták meg Krakóban a keresett házat, sőt igen gyakran el is kísérték.

Szomorú, hogy van másik véglet is. A trágár beszéd, a durvaság, az udvariatlanság lépten-nyomon előfordul. Sokuknál a cigánykáromkodás egyidős a beszélni tanulással.

Végezetül az oláh cigánygyermekeknek a társadalmilag helyesnek tekintett szabályokhoz való viszonyáról írok.

A negyvenes években a legtöbb gyermekre a kéregetés, hazudozás, csalás, mások becsapása, csenés, tolvajlás, besurranásos lopás és a verekedés volt a jellemző. Ezeket a negatívumokat elsősorban a testvérektől, a barátoktól tanulták meg, de a szülők élete is mintául szolgált.

Elég gyakran előfordult az is, hogy a szülők a „portyázásaikra” már a 4–5 éves gyermekeket is magukkal vitték.

Ez a káros gyakorlat évtizedről évtizedre csökkent, de – sajnálatos módon – még ma is elég gyakori jelenség.

A kisgyermek az utcán kéregetnek.

Érés idején a városi kertek, a város körüli gyümölcsösök, veteményesek, különösen a Cigányéri-szőlőkben, az Ótemetői-gyümölcsösökben és Kenderföldeken, valamint a Nyúlzugban levők nagy veszélyben vannak, mert a gyerekek hada – sok esetben a felnőttek társaságában – gátlástalanul lopja a különböző gyümölcsöket, szőlőt, zöldséget, burgonyát, csemegekukoricát. Az 1945-ös földosztáskor a Cigány-érben mintegy 50 kh földet – igen jó minőségben öntözési lehetőséggel – kiosztottak „dinnyeföldeknek” a Krakóban lakó munkásoknak. Sokáig szorgalmasan művelték is azt, majd éppen a mezei lopások miatt felhagytak vele. S az parlagon hever.

Ennek egyik oka az, hogy a cigányok nem kedvelik a földdel való bíbelődést. A portájukon csak igen elvétve láthatók gyümölcsfák és konyhakerti ültetvények.

Az alábbi eset azt bizonyítja, hogy még a közterületen levő gyümölcsfák termését sem szüretelik le gazdaságosan, pedig erre legális lehetőség nyílna.

Az izraelita ótemető tele van alma-, körte- és szilvafával. Amikor a közelben eltemetett Piócás Mari néni, Nyuszi, és Pisi sírját meglátogatják – ez tavasztól őszig, úgyszólván naponta történik –, jó alkalmuk van a gyümölcsszüretre. Csak a javát szedik fel, a többit letapossák, pedig némi fáradsággal könnyen betakaríthatnák az egész termést.

A városi és tanyai baromfiudvarok is sokszor vallják kárát az oláhcigánygyerekek kóborlásainak.

Az állattulajdonosok az udvarukban egész nap bezárva tartott tyúkokat esténként a deszkakerítésben levő „suberen” át kiengedik az utcára legelni. A megszokás következtében az adott időpontban a kisajtó mellett csoportosulnak – valamelyik késő délutáni órában – és várják a kieresztésüket. Mivel 25–30 tyúk kibúvása több időt vesz igénybe, a gazdasszony ezt nem várja meg, hanem bemegy a lakásba, vagy „hátra”, a kertbe. A gyerekek ezt jól megfigyelték és elég sokszor éltek, illetve élnek is a tyúktolvajlásra kínálkozó kedvező alkalommal. A magukkal hozott kast vagy zsákot hirtelen az éppen kibúvó 1–2 tyúk elé tartják, majd jogtalan szerzeményükkel elrohannak. Ha éppen a „magkakas akad a horogra”, azzal a gyermekrokonságnak eldicsekszenek.

Hallottam olyan esetet is, amikor tanyán a hálószenen összekúsálódott vadrózsasövénybe kis nyílást vágtak az oláhcigánygyerekek, hogy az ott hűsülő tyúkokat majd alkalomadtán kicsalogassák. Ehhez a „művelethez” kukoricát használnak. Amikor a házbeliék és a szomszédok is piacra mennek, a lyuk mellé kuporognak és az egyik szemelgető tyúkot elkapják. A fondorlatosan és ravaszul megkaparintott, majd az ing alá bújtatott zsákmánnyal hazaszaladnak. A szülők kárörvendezve, mindenfajta lelkiismeretfurdalás és szégyénérzet nélkül, sőt büszkén – noha az efféle húsbeszerzés semmilyen okot nem ad a büszkélkedésre – megfőzik és megeszik.

Ezek a gyümölcs- és tyúklopási sikerek – sajnos jelenleg is – különböző ingóságok: régiségek, ruhaneműek, ágyneműek, edények, kerékpárok, valamint tüzelőanyagok „megszerzésére”, lopására buzdítják őket.

Jogosan vehetjük fel az alábbi kérdéseket: az oláhcigánygyermeket ki és mi készíti a tolvajlásra? A társadalom miért nem ítéli el jobban a tulajdon ellen elkövetett kisebb vétségeket is? Mit kellene tenni annak érdekében, hogy a gyermekek törvénytisztelő felnőttekké nevelődjenek? Ki a felelős a jelenlegi helyzetért? Még sok-sok kérdést tehetnénk fel, de már a fentiekre adandó válasz

megfogalmazása kapcsán is kijelenthetjük: főleg a szülőket terheli a felelősség azért, hogy

- az első „csínytevések”, azaz csenések fölött szemet hunynak, illetve hallgatólagosan tudomásul veszik;

- később a kisebb tárgyak elemelésére némi biztatást adnak,

- a gyümölcsök, zöldségek és csirkék tolvajlását elvárják,

- a lopásban tevőlegesen is közreműködnek.

Megítélésem szerint a károsultaknak minden alkalommal meg kellene tenniük a feljelentést, akár ismert a tettes, akár nem.

A hatóságok legyenek erélyesebbek, ugyanakkor következetesebbek is.

A pedagógusok is ragadjanak meg minden alkalmat, hogy a szülőket és a gyermekeket jobb belátásra bírják, azaz a törvények, a társadalmi együttélés szabályainak betartására ösztönözzék őket. A hároméves gyereket feltétlenül óvodába kellene a szülőknek járatni, s többet kellene ennek érdekében agitálni.

Munka

Amikor fiatalon Szarvasra érkeztem, már az első cigány, kinek a beteg lovát kezeltem, közölte velem: „Tanulja meg, hogy a cigányok ötfélét tudnak: lóval kereskedni, tapasztani, muzsikálni, kártyát vetni és lopni”. De dolgozni azt nem! Ezek így hangzottak: kereskedij lé graszténca, tapasztij, muzsikálén, lil khélél, táj csóré, bucsi khérél khanci. Valójában ezzel indult el az én cigány nyelvtanulásom. Ennyiből máris levontam a konzekvenciát: nem is lehet oly nehéz ez a cigánynyelv, ha a fele megformált magyar szó.

Amint látjuk, a fenti idézetben nincs semmilyen utalás a paraszti munkára, annál jobban a lótartásra, ami engem érdekelt. Előbbi érthető, hiszen a cigányok a földműveléstől mindig idegenkedtek. József főherceg 1888-ban megjelent művében erről így ír: „Nem szokta a cigány az ekeszarvát.” Ma is ez a helyzet: Hányan mondják skeptikusan, ha szokatlan és fárasztó a hobbikert ásása: „Nem szokta a cigány a szántást”.

A továbbiakban kissé mélyebben nézzük meg, hogy a szarvasi cigányok az elmúlt több mint két évszázadban milyen munkákat végeztek.

A vándorlás és sátorozás időszakában – amint korábban már láttuk – a férfiak lótartással, takarmánybeszerzéssel, az állati hullák nyúzásával, továbbá a bőrok eladásával foglalkoztak. Nagy méretekben a Betlehemben, míg 1856-ban a telkeket ott el nem árverezték.

Akadtt közöttük muzsikus is.

A szekerek és lószerszámok kisebb javítását a cigánytáborban végezték. Ha szükségessé vált a kocsik nagyjavítása, felkeresték a közeli kovácsokat, bognárokat és ott segítettek a mestereknek.

A férfiak dolga volt a húsoknak sütésre és főzésre való előkészítése is. Nem kis munka volt a tehéndögöt nyúzni, trancsírozni, lábasba apróra darabolni, jól át is főzni.

A nők, ha az idejük megengedte, s az időjárás is kedvezett, a közelben található sziksót összesepregették, azt élelemre elcserélték, de mostak is vele. Mind a nőknek, mind a férfiaknak, továbbá a nagyobb gyermekeknek állandó kötelességük volt az élelem, ruházat és a tüzelőanyag előteremtése, de a sütés-főzés is. A letelepedés időszakában a férfiak és a nők a fent ismertetett munkákat hasonlóképpen végezték.

A férfiak közül többen különböző mesterségeket sajátítottak el.

Volt, aki beállt a kovácshoz, itt megtanult a vassal bánni. Értett a ráfhúzás-hoz és az ekevasélesítéshez, a lóvasaláshoz. Segédkezett a kocsi készítésénél és javításánál. Néhányan bognárműhelyben dolgoztak. Itt kerekeket, kocsioldalakokat és -rudakat készítettek, megcsinálták az ekhó vázát. Akadt közöttük olyan is, ki a kovács- és bognármunkákban egyaránt jeleskedett. A tímárok és szűcsök szívesen alkalmaztak cigányokat, mert egyrészt bőröket adtak el a műhelyeik részére, másrészt a bőrök kikészítéséhez, a „húsozáshoz” megfelelő érzékük volt. Egy párán fúrókészítésből éltek. Néhányan jól értették a cseréptálak, -fazekak drótozásához, majdan a „bádogédények” – lavórok – „fódozásához”.

A XIX. század végén és a XX. század elején már voltak olyan oláh cigány-családok, amelyek teknőkészítéssel foglalkoztak. Ők kisebb közösséget – mint elmesélik – a szarvasi „balajári törzset” alkották.

A teknővájók a tanyákon, a majorokban, az urasági, községi és társulati erdőkben üzték mesterségüket. Mindenütt helyben volt a nyárfa, s ebből ügyesen faragták ki a teknőket, vályúkat, dagasztáshoz, mosáshoz, állatitathoz, mosogatáshoz – kisebb és nagyobb méretekben – rendelésre. Készítményeiken – előzetes megállapodás szerint – osztottak a tulajdonosokkal. A körülményektől, a fa minőségétől függően feleztek, harmadoltak, negyedeltek, ötödöltek.

Sokan családi vállalkozásban verték a vályogot. Amikor a kőművesek és ácsok felhúzták a házat, istállót, ólat, azt betapasztották. A régi épületek újratapasztását, illetve javítását is elvégezték. Őket városszerte tapasztó cigányoknak nevezték. A két világháború közötti időben még mindig sok család foglalkozott vályogvetéssel és tapasztással.

A szikes föld nemcsak a „siksót” kínálta, hanem azon gazdagon termett a székfű is. Virágzás idején szinte mindenki zsákokba gyűjtögette, majd hátán

hazacipelte. Kínos-keservesen megszáritották. Száradás után eladták a patikusoknak, kereskedőknek, esetleg elcserezték élelemért.

Néhány házaspár pióca- és tályoggyökér-árusításából élt. Városszerte híressé vált Piócás Mari néni és élettársa, Jóska bácsi. Tavasztól őszig havonta felkeresték a Duna-Tisza közét. Még Félegyházáig is gyalog tették meg az utat. A szabad ég alatt aludtak, olykor-olykor látogattak meg egy-egy ismerős cigányputrit. A piócát „kandliban”, a hérics-, hunyorgyökeret pedig szatyorban hozták. Ezeket a községben hetipiacok, vásárok alkalmával, továbbá a szarvasi szőlőkben, tanyasorokon árusították. Monoton hangon kiabálták: – Piócát vegyenek! Tályoggyökeret vegyenek! Mari néniék majdnem életük végéig a Csabai út mentén levő régi „cédulaházban” (vásár, piac alkalmával itt írták a marhaleveleket, járlatokat, pakszusokat) laktak. A pióca- és tályoggyökér árusításából 1965-ig, aggyastyán-korban bekövetkezett halálukig – bár szűkösen –, de megélték.

Azok, akiknek nem volt hozzátartozójuk, mint ágról szakadtak – elvértve – gazdákhöz álltak be béresnek, illetve szolgálólánynak. így élt Oncsik Jancsi tanyájában az endrődi, szakállas Guncsi. Néhányan elszegődtek a pásztorokhoz bojtárnak, de ezt az életet pár hét után megunták. A gyepmesteri telepen mindig dolgozott egy nyúzó cigány.

Sajnos, az oláhcigányok közül elég sokan dologkerülők voltak.

Ezek kéregetésből, koldulásból és lopásból tartották fenn magukat.

Az ötvenes-hatvanas években az oláhcigányok az eddig felsorolt munkák közül csak lótartással, vályogvetéssel és tapasztással foglalkoztak. Tekintettel arra, hogy a lótartás, sőt napjainkban a lóval való kereskedés is igen nagy szerepet játszik a szarvasi oláhcigányok életében, ezt a témát egy másik fejezetben részletesen fejtem ki. Annál is inkább, mert ez szakterületem.

Az ötvenes években a társadalmi körülmények megkövetelték, hogy az oláhcigányok is rendelkezzenek munkakönyvvvel és rendszeresen dolgozzanak. A Szarvasi Állami Gazdaságban, Kákán 10–15 fős brigádokban rizstelepi munkát végeztek. Aratáskor a kákai barakkokban laktak és étkeztek. Az Örménykúti Állami Gazdaságban a cukorrépa és a gyapot termesztésében vettek részt. Az állattenyésztésbe is belesegítettek. A járásban levő termelőszövetkezeti csoportokban szinte csak az oláhcigányok szedték a zöldborsót, segítettek a paradicsom, paprika betakarításában is. A békésszentandrási tszcs-k reggelenként lovas kocsikon szállították ki őket a helyszínre, majd vissza. A megebédeltetésük a földeken történt.

Az ötvenes években a legnehezebb paraszti munkától, a csépléstől sem riadtak vissza. Farkas Mihály (Balla), Varga József (Diló), Nagy Sándor (Gipszes), Kovács Gáspár (Jankó), Bankó József (Klimaj), Rostás Gusztáv (Kutyukóro) mint cséplőbrigádtagok „egész részesként” zsáoltak, cipelték a petrencét. Iboly, Irén, Irma és Vilaja pedig „fél részesként” vágta a kévét vagy hordta a töreket, miközben a töreklyukban majd megfulladt a portól.

Vasárnap reggelenként látni lehetett, hogy a község utcáin, terein mily sérényen takarították be a fűtermést. Hajnalban megállt az út szélén egy-egy cigánykocsi, amelyről 6–8 személy ugrott le. A kocsiból kifogták a lovat, azt a saroglyához kötötték. Lekerültek a kaszák, sarlók, gereblyék és kasok. 2–3 férfi vágta a fűvet, az asszonyok, lányok összegereblyézték, majd kasokba rakva a kocsira szórták. Egy délelőtt három-négy fuvart is megtettek, így hozták rendbe az árokpартokat, gátoldalakat és a parlagon hagyott községi portákat. Ezzel biztosították részben a lovak téli szénaszükségletét is.

Az oláhcigányok a hatvanas évektől kezdve, de napjainkban is szinte hivatásszerűen gyűjtik a hársfavirágot. Ezt a munkát elsősorban a fiatalok végzik. Hárman-négyen felmásznak a fára, és eléggé kíméletlenül tépdesik a gallyakat. Ezután kampó segítségével rángatják a vastagabb ágakat, hogy a földről elérjék, amelyek közül sok letörik. Amikor a „szedéssel” végeztek, a földre térdelnek, az ágakról sebtében letördelik a virágokat s azokat ponyvadarabokra rakják vagy zsákokba gyömöszölik. Ott marad a fa, az alja terítve ágacskákkal, levelekkel. Hátukon viszik haza, majd – árnyékba húzódva – még aznap nagyon gondosan letépdesik a virágot. Amikor megszáradt, a begyűjtőnek eladják.

A hetvenes évektől az oláhcigányok közül egyre több asszony mint bejárónő magánházaknál, kisiparosoknál és kiskereskedőknél takarít.

Tapasztással egy család sem foglalkozik.

Mind a férfiak, mind a nők közül elég sokan vállalnak alkalmi munkát.

A húsbaromfit (broyler) nagyban nevelő és forgalmazó tulajdonosokhoz vágás idején eljárnak kopasztani. Ezt szívesen csinálják, mert a munka végzetével nemcsak pénzt kapnak, hanem – kívánságukra – egész munkabérük vagy annak egy része fejében élő, illetve vágott csirkét is. Ajándékképpen övéké lesz a piacra nem alkalmas, selejt portéka is. A hulladékot pedig hazaviszik a malacuknak, kutyájuknak.

A hetvenes évek elejétől kezdve egyre nagyobb divat lett a régiségekkel való üzletelés. Az oláhcigányok tudják – erre már a gyermek fejezet alatt is utaltam –,

hogy a cserépedények, a régi fazekasipar termékei, ezek közül főleg a zöld zománcos butellák, évszámos és monogramos bütykös korsók, vászonfazekak, pingált, vésett, fröcskölt köcsögök, szilkék, virágozott tálak, díszes keménycserép tányérok, továbbá a kulacsok, lámpák, faliórák, réz- és vasmozsarak, rézgyertyatartók, rézcseggők, réztálak, és -evőeszközök, kolompok, citerák, guzsalyok, rokkák, valamint a paraszti bútorok, közülük leginkább a székek, tékák, polcok, fogasok és tulipános ládák iránt egyre növekvő kereslet nyilvánul meg. E téren öreg és fiatal, férfi és nő, szegény és módos – ahogyan a bizományi áruház Szarvason megnyílt – egy év alatt specializálta magát. Köztudott, ezeket az idejét múlt és használaton kívüli, a legtöbb esetben sérült – repedt, csorba – tárgyakat túlnyomórészt a padlásokon, a kamrasarokban „őrzik” a tulajdonosok. Mivel az oláh cigányoknál több évszázados hagyomány a házalás, vagyis az ennek során történő kéregetés és cserebere, örömmel rójak a város utcáit és a tanyavilágot. Előszertettel látogatják meg az öregeket. Legtöbb útjuk sikerrel jár. A tulajdonosok – zömében paraszt emberek – általában potom pénzért szívesen szabadulnak meg a „lomoktól”. Ezeknek legbiztosabb átvevője a bizományi áruház. Amikor piaci napokon sok a kínáló személy, akkor az üzlet körül valóságos „kisgyűlés” szem- és fültanúi lehetünk. Vannak olyanok, akik a régiségek felkutatását és árusítását úgyszólván hivatásszerűen űzik, de szinte mindannyian bármikor kihasználják a kedvező lehetőséget. Azt mindenesetre megállapíthatjuk, hogy tíz év alatt ez a foglalkozás a létfenntartásukon nagyot segített.

A fentiek figyelembevételével esetleg lehetőséget lehetne biztosítani arra, hogy az évtizedes gyakorlattal rendelkező, élelmes, ugyanakkor becsületes oláh cigányok közül egy-kettő a régiségekkel való üzleteléshez kiskereskedői engedélyt kapjon.

Örvendetes, hogy már az oláh cigányok is vállalnak rendszeres munkát. A Városi Tanács V. B. Költségvetési Üzeme képzettségüknek megfelelő munkakörbe segédmunkásként és utcaseprőként foglalkoztatja őket.

1975-ben	10 fő
1980-ban	34 fő
1983-ban	19 fő

tevékenykedett az említett munkakörökben.

A köztisztasági dolgozók közül négyen-öten – kis csapatot alkotva – reggelenként bejönnek a város központjába és az utcákon, tereken sepregetnek vagy

az eldobott papírokat szögesbottal felszürkálják s az összegyűjtött szemetet lapátokkal talicskába rakják. Télen ők szórják a sót a járdákra és a műutakra. Munka közben hangoskodnak, rágyújtanak, majd hosszú pihenőket tartanak. Jó időben az árnyékban fűre hevernek, télen pedig tüzet raknak és melegszenek. Nehezen várják a munkaidő végét, amikor vállukra vetik a seprűt, lapátot, viszszamennek az üzembe, hogy a szerszámokat leadják.

Elsősorban magyar cigányok, de az oláh cigányok közül is elég sokan dolgoznak a különböző ipari szövetkezetekben.

A Bútoripari (volt Faipari) Szövetkezetben

1972-ben	2 fő
1975-ben	6 fő
1980-ban	6 fő
1983-ban	6 fő

dolgozott. Egy személy 1973-tól megszakítás nélkül gépkocsikísérő. A többiek mint segéd munkások csak rövid ideig maradnak állományban.

A Plastolus Műanyagfeldolgozó és Játékkészítő Ipari Szövetkezet

1965-ben	5 főt
1975-ben	15 főt
1981-ben	23 főt
1983-ban	11 főt

foglalkoztatott. Három személy több mint tíz éve dolgozik, a többiek csak rövid ideig maradtak az üzemben: helyettük újak álltak munkába.

A Szirén Ruházati és Háziipari Szövetkezet cigány dolgozóinak száma:

1965-ben	5 fő
1975-ben	10 fő
1981-ben	5 fő
1983-ban	5 fő

Öt személy 10 év óta áll alkalmazásban, közülük egy Kiváló Dolgozó kitüntetésben is részesült. 1976-ban öten rokkantsági nyugdíjasokká váltak. A legtöbben csak néhány hétig, egyesek pár hónapig maradtak a szövetkezetben.

Az oláh cigányok raktári segéd munkásként, udvarosként vagy takarítóként ténykednek, gépi varrást nem vállalnak.

A Vas- és Fémipari Szövetkezetben

1961-ben	8 fő
1965-ben	36 fő
1975-ben	92 fő
1979-ben	95 fő
1981-ben	118 fő
1983-ban	116 fő

cigány dolgozott. Róluk a legrészletesebb kimutatás 1969-ben készült. Ekkor 95 személyből 40 volt a férfi és 55 volt a nő, közülük 14-en gyermekgondozási segélyben részesültek.

A 95 dolgozóból szakmunkás 3 (egynek Kiváló Dolgozó kitüntetése van) betanított munkás 72, segéd munkás pedig 20.

A 95 személyből

17 fő	1 évnél kevesebb ideje,
17 fő	1–5 éve,
46 fő	5–10 éve,
2 fő	több mint 15 éve

dolgozik.

A 95 személyből szövetkezeti tag 38.

Ennél az üzemnél is megfigyelhető, hogy az oláh cigány dolgozók maradéktalanul igénybe veszik a különböző szociális kedvezményeket és juttatásokat. Ennek ellenére kb. egyötödük csak rövid ideig marad a munkahelyen. Néhányan még az egyhavi próbaidő leteltét sem várják meg. Majd visszajönnek. Az anyagmozgatói munkakörben mindig van üresedés.

Biztató jelenség, hogy a fentiek ellenére mind több cigány dolgozó válik törzsgárdataggá.

Újabbán alkalmaznak cigányokat a Malomipari Trösztnél is.

Sok cigány asszony az ipari szövetkezetekben mint bedolgozó tevékenykedik. Festik a dobókockákat, varrogatják, illetve ragaszgatják a rongybabákat,

elektromos tartozékokat szerelnek össze stb. Ezekbe a munkákba a ráérő férfiak, gyermekek, sőt még a szomszédok is bekapcsolódnak.

Véleményem szerint szorgalmazni kellene a bedolgozói munkavállalást, mert az apróbb tárgyakat otthoni környezetben kényelmesen, kötetlen munkaidőben, vidám társalgások közepette könnyen elkészíthetik, ugyanakkor megszerzik a nyugdíjjogosultságot is. A cigányok városunkban sem kedvelik – mint arra már előbb utaltam – a mezőgazdasági munkát. Kivételek azért akadnak.

A Szarvasi Állami Tangazdaság gépüzemében 1971 óta 8 férfi segédmunkásként dolgozik. Ezek közül négy személy 5 éve van munkaviszonyban. A talajjavító részlegnél R. Gy. 15 éve autóbuszvezető.

A növénytermesztésben csak két család vesz részt. A L.-család 10 éve dolgozik az örménykúti területben. A férj tehenész, a feleség borjúgondozó. A tangazdaság egyik tanyáján laknak, ahol állatokat tartanak. A lakásuk megfelelően berendezett. 12 gyermekük van. Ezek közül három leány már házas. Három fiú a tangazdaság alkalmazottja. Az egyik éppen most végzi a traktoros iskolát. L.-ék a tangazdaságban kívánják megérni a nyugdíjkorhatárt.

A zenészek és a pincérek szinte kizárólag a magyar-cigányok közül kerülnek ki. Ők valamennyien beilleszkedtek a társadalomba. Az életnívójuk környezetükhöz, a nem cigány családokéhoz hasonló. Majd minden gyermek elvégzi az általános iskola nyolc osztályát. Műveltségi színvonaluk közel áll a nem cigány kortársaikéhoz.

Az üzemekben dolgozó szakmunkások és betanított munkások hétvégeken magánszemélyeknél végeznek szakmunkát: vívvezetékot szerelnek, csatornáznak, festenek és mázolnak. A zenészek szívesen muzsikálnak a lakodalmakban. Az ezekből származó mellékkereset jelentősen növeli a főfoglalkozásból eredő jövedelmet.

Tapasztalataim szerint a cigányok „maszekolásaival” az építetők általában meg vannak elégedve.

Elég sok az olyan több gyermekes cigánycsalád száma, amelyekben az anyának nincs munkaviszonya és csak a háztartást vezeti. Ez érthető, mert a bevásárlás, sütés-főzés, mosás és takarítás időigényes, s ha ezen túlmenően ideje marad a gyermekek gondozására, nevelésére, az dicsérendő.

A fentiek összegzéseképpen megállapíthatjuk, hogy a cigány férfiak és nők közül egyre több az üzemi dolgozó. Bizonyára ösztönzőleg hat az a tény, hogy az előírt szolgálati idő leteltével biztosított a nyugdíj, ami támasz az öregkorban.

Vannak olyanok, akik a rendszertelen életmód következtében hamar megrokkannak és emiatt rokkantsági nyugdíjasokká válnak.

Annak érdekében, hogy még kevesebb legyen a munkaviszonnyal nem rendelkező személy, fokozni kell a felvilágosítást, nevelést, esetenként a felelősségrevonást.

Szerencsére egyre kevesebb az olyan cigány férfiak és nők száma, akik egészségesek, tetterősek de nem hajlandók állandó munkaviszonyt létesíteni. Ők főleg a szüleik nyakán élőködnek. Sajnos, közülük kerülnek ki azok is, akik a létfenntartáshoz szükséges javakat vagy azoknak egy részét törvénybe ütköző módon szerzik be

S nem lehet szemet hunyni a táppénzcsalás felett sem. R. I. 17 éves cigánylegénnyel az utcán találkoztam. Már mutatta is a két kezét. – Nézze doktor bácsi! Egyforma nagyok-e? – Mintha a bal kézfej kissé duzzadt lenne – válaszoltam. Mire, ő megjegyezte: – Ha csak kissé, akkor még ütögetem tovább egy kanállal, reggel egy gumigyűrűvel le is kötöm, jajgatok hozzá, s kiírnak. Dorgálásomra állt el végül is szándékától. Mint utólag elárulta, a Balatonhoz akart menni egy hétre. Már meg volt beszélve a „kiscsajjal”.

Művelődés, szórakozás, sportolás

Az itt felmerült kérdésekre, s a jelenlegi állapotokra is csak a velük foglalkozó szakemberek adhatnak kimerítő választ. Én csupán röviden utalok a múltra s a mostani helyzetre.

A régmúltban a művelődésről csak a muzsika terén lehetett beszélni. Voltak hírneves hegedűművészek közöttük. De a széles cigányréteg elmaradott volt. A két világháború között kezdtek el az iskolába járást, ami hozott magával némi kulturális érdeklődést.

Ma a magyar cigányok igyekeznek lépést tartani a fejlődéssel. De mi van az oláh-cigányokkal?

Az iskola idején, s azon túl is a legjobban a televíziót kedvelik. Itt mindent megnéznak – akárcsak a nem cigányok. A kultúrműsorok közül szeretik a híradót, az útleírásokat, a kis filmek a nagyvilágból adásokat. A „Ki mit tud?”-ot is élvezik. A vidám műsorokat, a kabarékat, a western filmeket, a krimiket a cigányifjúság habzsolja. Bár időnként akad ilyen, még sincsenek azonban megelégedve a cigányság életére vonatkozó adásokkal. Azokat keveslik. 1983 nyarán V. Zs. és R. P. cigány élettársak átnyújtottak nekem egy kérést, amit ötven cigány nevével támasztottak alá. Abban cigánytárgyú előadásokat kértek. Az öregek például a Dankó Pista című filmet akarták látni. Tehát életüket, kulturális igényüket nagyban kielégíti a televízió, amely minden oláh-cigány háznál is van, még az egyetlen szobában is, ahol a 20 tagú család az egy „lukban” húzódik meg télen. Az abban látottakat magukévá is igyekeznek tenni, az előadások tárgyáról ki lehet valamennyiüket – gyermeket, felnőttet – kérdezni. Nemcsak hogy elmondják, elmesélik az egyes előadások tartalmát, hanem kritikát is fűznek hozzá. Tetszésüket, nem tetszésüket nyilvánítják. A műsorfüzetet kézről-kézre adják.

Tehát az oláh cigányság tömegkultúráját a televízió jelenti. Mindezek ellenére a szegényeinek kisebbségi érzése van, mondván, hogy hol van az ő életnívójuk az ott látottaktól.

Szeretnek moziba járni, a szórakoztató filmeket szívesen nézik, de kifütyülik a híradókat. Előnyben részesítik a „vadnyugati” filmeket. Mindamellet a szép, tartalmas filmeket kedvelik. A szexfilmekkel szemben – vérmérsékletük ellenére – tartózkodóak. Nem köti le a lányokat, asszonyokat a kézimunka, pedig ügyesek. Nem kedvelik a színházi előadásokat, a komolyzenét. Távol tartják magukat minden ismeretterjesztő előadástól. Nem érzik magukénak a TIT rendezvényeket. A múzeum képműállításainak megtekintésében egyáltalán nem érdekeltek. Csak az olyan művészeti alkotás érdekli őket, ahol ott a cigány. B. S. a kocsmájában kiakasztott nagyméretű, a „Bíró előtt” reprodukciót alig-alig tudta megmenteni a rongálástól, amelyet a sok tapogatás okozott – noha ellopására nem gondoltak –, annyira sajnálták muzsikus barátjukat, sorstársukat, a muzsikus cigányt, amint a törött hegedűjét mutatja a bírónak.

Könyvet kevesen, inkább a gyermekek olvasnak. Újság kevés házhoz jár. Folyóirat egy oláh cigánynak sem. A városi könyvtárból előszeretettel hozzák ki a könyvet, de csak elvétve viszik vissza. Intésemre R. Zs., B. C. azt válaszolták, hogy elveszett, de majd kifizetik.

A szórakozásukat illetően – mint láttuk – az első helyen áll a televízió, szomorú, hogy ezt a kártyázás és kocsmázás követi. Azt azonban örökké hangoztatják, hogy az oláh cigányoknál a „szex a fő, s annak van minden alárendelve”. A cigánylegények azonban hozzáteszik, hogy a férfiaknak joguk van mindenhez, de az asszony kötelessége csupán a férj, a gyermekek ellátása, az otthon meleggététele, a főzés, sütés, mosás, takarítás.

A kártya általános, közkedvelt játék kisgyermekkortól az aggyastyán időkig, mindenkor pénzben. A kislányok is művelik, de az asszonyokat már kártyázni alig-alig látni a lakásban, az udvaron, az ároksparon. A férfiak nagy pénzekben játszanak, nem ismerik a határt. Közben söröznek.

Ma már a lóvásárokat uralják, nemcsak mint bábéskodók, kíváncsiskodók, hanem mint eladók, vevők is. Így a lacikonyhák törzsvendégei, hazatérőben, de minden este – különösen pedig szombaton délután – ők a szarvasi italtoktoknak a fő látogatói. Hetipiacokon a pecsenye- és lángos-sütők elmaradhatatlan vendégei. Ami a kocsmázást illeti, itt a jobb anyagi helyzet birtokában a múlthoz hasonlítva is negatív irányú állapotról lehet csak beszélni.

Szórakozásuknak alapja a „társasélet”, mindig sokan szeretnek lenni. A gyermekek és a felnőttek is csak a tömegben érzik jól magukat. Az oláh cigánynak maga ez is szórakozás. Az árokparton beszélgetnek, tréfálkoznak, a hidegben a szobájuk hangos. Az utca sok helyütt oláh cigány beszédűtől visszhangzik. Szórakozás részükre a hetipiácok alkalmával a „Bizományi Áruház” előtt az elmaradhatatlan kisgyűlés, megszállják a járdaszéleket, a szomszéd lépcsőket, hol mindent kiértékelnek. Kedvenc szórakozási terep részükre a „piactér is”. Passzióznak a baromfi piacon.

A rádióban szeretik a cigányzenét, rajonganak a cigánynótákért. A „Magas Jegenyefán”-t naponta többször is elhallgatnák, mert a nótaszerző „Purcsi Pepi” – hiába csabai – szegről-végről a rokonsághoz tartozik. Tolonganak Kovács Apollónia nótáestjére.

A szórakozásuk tárgyalásánál nem mellőzhetem a „Cigányka népies játék” elemzését. Címéből is lehet gondolni, de tárgya is kifejezi a népnek a cigányságról századok óta kialakított véleményét.

A tanyai „disznótoros esték”-nek ősrégi velejárója ez a játék. Télen a „disznóölés végeztével” a nép már vacsorához készül. A férfiak elfáradva pihennek, beszélgetnek, iszogatnak. Az asszonyok főz és süt. Az udvaron tálakban, teknőkben, üstökben a zsír, tepertő, sokszor itt a hurka is. A kamrában hűl a „besózott hús a teknőben, itt vár a füstre”, a rudakon csüngenek a vékony- és vastagkolbászkok, ez a szarvasi specialitás, a „disznósajt” a présben formázódik.

A sötétben megjelenik álarcban, álruhában négy alak. A nők férfinak, a férfiak terhes asszonynak vannak beöltözve. Álarcuk kakas-, nyúl- és rókafejet utánoz. Karjukon kosár, abban bádog és vasszerszámok, elmaradhatatlan a libatömlő. Nagy csörömpöléssel állítanak be, hadonásznak, hajlonganak, mormognak. Akkor van sikerük, ha nem ismerik fel őket.

Miért „cigányka” a neve a játéknak? Nem sikerült kideríteni. A játékot maguk a cigányok nem ismerik. Nem is űzik. Kérdezősködve tőlük, elmondták a cigányok, hogy az nem tőlük ered. Régebben náluk „disznóölés” sem nagyon volt. Ha le is „csaptak” egy-egy süldőt, azt megsütyötték s azonnal elfogyasztották. Ma már egyre több család vág disznót.

Miből áll a cigányok sportolása ma, mert régen ilyent alig-alig ismertek.

Kedvelt és hasznos időtöltés a sporthorgászás. Horgásznak a Malomzugi Cigányéri csatornában, a „sínekmenti tavakban”, ritkábban az Élő- és Holt-Körösben. De bármilyen kánikula van, ingben, mert: – Nekünk nem kell a napkúra, ezért a lányok, asszonyok nem is kísérek el – mondják. – Nincs szükségünk

barnulásra, nem kell napolaj, s bőrünk egyenletesen fekete, nem úgy mint a filmekben a színésznőknek – toldják meg a cigánynők.

Újabban sokan kerékpároznak, motoroznak is. Ma már minden oláhcigány családban van 1–2 kerékpár. A „biciklizés művészei”, zsonglőrmutatványokra képesek. A falábú versenyre kel bármelyik szomszédjával. Hajmeresztő látvány, amikor négy 10 éves leányka egy kétkerekűn száguld a dűlőutakon. Akár cirku-szi mutatványnak is beillik. Gyermekeként még sok sporttehetség van közöttük. Érdemes lenne velük jobban foglalkozni, lehetőséget teremteni.

„Szopóskortól” a kis cigánygyerekek szenvedélyes „focisták”. A fiúcskák (é savoré) játszanak az utcán, később a kis- és a nagy pályán. Sok meccset végignézem, az utamat arra véve, s láttam, hogy nem egy tehetséges akadt közöttük. Így Csucu, aki „egyszerre két gólt is lőtt”, Pali volt a „fej művész”, Pipás az ellenállhatatlan, ördögös center, Filkó, a nagy cselező, s Sanyi, a „Kis Technikás”, aki 100 m-en 10.5 mp-et fut. Kapura találhatnak, pontosan céloznak, a 11-es rúgástól mindig „zörög a háló”.

Veleszületett adottságuk azonban nem tud kibontakozni. Eljő a pubertás ideje, azután már fogy az erő (nai zór). A korai házasság véget vet a labdarúgásnak. Elmaradnak az edzésekről, majd a pályáról is. A húsz éves már meccsre sem jár.

Veszendőbe megy a legönzetlenebb társadalmi munkás házaspárnak a fáradozása, akik semmi áldozattól vissza nem riadva megteremtették Krakko futbalsportját, amelyben van ifúsági, felnőtt, sőt női futballcsapat is. Velencei Gyurka bácsi a „tréner”, a felesége tartja rendben az öltözőküket. Van futballpályájuk és öltözőjük. A csapatokban vegyesen vannak cigányok, nem cigányok. A gyermekek a mérkőzéseken még teljes erőbedobással küzdenek. Harcolnak a győzelemért. Határtalan a nézőtér a biztatás. A vonat zaja sem tudja elnyomni a közönség hangját.

A „kicsik” közül nem egy jár már „karatézni”.

Kevesen művelik a kézi-, kosár- és röplabdázást, valamint az asztaliteniszt. Nincs is nagy lehetőségük erre.

Évtizedeken át hiába ösztökéltem őket – látva tehetségüket, bátorságukat, rátermetségüket – a lovas sportra. Nem volt foganatja. Az ígélet – hogy fogjuk űzni – ígélet maradt. Még ha az apróbb gyerekek próbálkoznak is, azt felserdülve abbahagyják. Maguk a szülők is akadályozzák, féltik, kímélik a lovat, annak mindig az istállóban készen kell állnia eladásra, soha nem tudni mikor ékezik a vevő. A legények most kezdenek észbe kapni, hogy az „Aranyszarvas” építi a lovasiskolát, vezet be a sétakocsizásokat.

Táplálkozás

A táplálkozás – csakúgy mint a lakás és öltözködés – hűen fejezi ki a cigányság életmódját.

Míg a Betlehemben táboroztak, a sátrak előtt a folyóparton kora tavasztól késő őszig, télen odabenn a sátrakban folytonosan izzott a fa a kis katlanokban, amelyet néhány téglá képezett. Főeledelük a „döghús” volt. A húst vékonyra szeletelték s azt napokon át főzték. A lábason fedél nem volt, így a szag a gőzzel elpárolgott, de azzal együtt „kiment belőle a betegség is” – hangoztatták. Ilyen húst használtak a káposztához (a sákhhoz), amelynek már akkor ismerték az „apró” (székely) és a „töltött” változatát. Közben megsütötték a cigánykenyeret (a bokolyit). Indiában sokat elnéztem az ehhez hasonló „csapári” (száraz lángos) sütését, ugyanilyen körülmények között. A „dögpörköltbe” – mert ez volt a leggyakoribb főtt étel – „síksóért” cseréltek, vagy kéregettek, esetleg loptak krumplit, hagymát, paprikát, sót. A „paprikási” is ősi eledelük. A gyümölcs és a szőlő csupán gyerekek és az asszonyok csemegéje volt.

Így éltek a kóborlásuk során is. A kiterjedt szarvasi, gyomai, kondorosi tanyavilágban könnyebb volt az „élelembeszerzés” is. A hajdani, óriási legelők, a nagy méretű állattartás (szarvasmarha, juh) lehetővé tette a húsbeszerzést. A tanyákból, szállásokról kidobálták a tyúk-, liba-, kacsa-, pulyka és gyöngyös-dögöt. Soha nem volt híjával a disznóhús sem. A décsi, halásztelki, csabacsüdi, kondorosi majorokban telente nem kellett a fagyos földbe gödröt ásni a mangalica-hulláknak. Eltakarították a cigányok.

A „Haleszban” és a „Gödrökben”, a város, valamint a környező tehén- és libalegelők voltak a hús-, szalonna- és zsírbeszerzési források. A múlt század végén létesült a gypmesteri telep, s 1877-ben épült fel a vágóhíd (a bitó). Elkészültek a szolgálati lakások istállók és színek. Az odaszállított hullákat, a vágóhídi

hulladékokat előre készített árokba dobálták, amelyekre földet hánytak. Innét könnyű volt kiráncigálni a „döglött vagy kobzott sertést”.

Az első világháború után Megyik gyepmester soha nem sietett a földlapátolással, még örült is, ha a hullát az árokpartról a cigányok eltakarították. 1927-ben épült fel a hullakamra. Pásztor J. és segédje a „bicegős” Breznyik a délutáni boncolások megtörténte után „nyitva felejtették” a kamrát, amelyből a sötét beálltával az állat el is tűnt. A negyvenes években is cipelték azt haza a „kanálisparton” a hátukon, vitték kasban, tragacson. Minden putri előtt égett a tűz, télen odabent a putriban. Ha az egész család oda volt barangolni, aki haza tévedt, rakott fát, rőzsét, marhaganét a tűzre. A lábasban három napig is „rotyogott” a paprikás. Majd megérkezett Fehér Gáspár, a vajda, mindenik lábasból végigkóstolta a húst, s ha már „jónak találta”, adott engedélyt a fűszerezésre.

A felszabadulás után még Kovács Pál „brindzás” dögtérfelelős is „összejátsozott” a cigányokkal.

Kiszely Pál volt az első olyan gyepmester, aki a hivatását komolyan vette ebből a szempontból. Igyekezett minden állatorvosi utasítást betartani. Kérésére renoválták a boncolót, a hullakamrát. Az ablakokra vasrácsot, az ajtókra keresztvasakat helyeztek. Döggutat ástak, azt betonnal fedték le, amelyen lakattal zárható vasajtók voltak. Mégis, a hatvanas években is, minden reggel megtették a „feljelentést” a döglöpés miatt. Volt úgy, hogy reggelre az ajtó „tokostól” ki volt bontva. Egyszer még a vasmacskát is benn felejtették a kútban s a gyepmester azt vitte a tanácsházára „bűnjelként”. Hiába volt a kerítés és az öt jól megtermett farkaskutya. A csatornaparti nádasból felváltva „vigyázták a sertésdögök beérkeztét”.

A mai fiatalok már el sem hiszik, hogy szüleik nem is olyan régen még így táplálták őket is, mint gyermekeket. Noha előfordul, hogy fagyos időben az idősebb oláh cigány férfiak és asszonyok ma is megelégednek magukról. Kilesnek egy-egy a SERKÖV-től beérkezett, 150–200 kg-os hússertést, félrehúzzák a nádasba, ott késekkel, bicskákkal nekiesnek, lefaragják a színhúst, a karajt, tarját, combot. Otthagyják a fejet, lábvégeket, zsigereket. Nem tudni, hogy ezt megrögzött szokásból teszik-e, vagy mert ez a legolcsóbb – pedig zsebükben többnyire van pénz. Vagy úgy vannak vele, hogy „mit számít a beteg állatnak a leszúrás”? Annyi bizonyos, hogy óvatosak. Ma előbb boncolnak, ha „tüdőgyulladást” állapítanak meg, nem nyúlnak a húshoz. Otthagyják a bőrt, a csontvázat, még a szalonnát is. Így főzésre előkészítve kerül a „finomság” a nylon szatyrokba. Általában 5 nő és 5 férfi képezi a „hullacsonkító brigádot”.

A fiataloknak meg sem mondják – tehát nem árulják el a titkot –, hogy honnét hozták a szép, levesbe, káposztába, pörköltbe valót (zumi, sákh, paprikási). „Szaga nincs”, hiszen a fagy erről gondoskodott. Na, de úgyszintén ez az utolsó tél, vallják be, mert megszűnik az éléstár, költözik a dögtér ki a város széléről jó messzire, a Mezőberényi útra. Ott már égetés is lesz. A nagyját pedig rendszere-sen elhordják majd állati fehérjéknek. – Kár! – teszik hozzá.

Eme kivételes esetektől eltekintve ma már az oláhcigányok is magyarosan főznek, leveseik, pörköltjeik vetekszenek a szarvasi házi készítményekkel. Előtér-be helyezik a tyúklevest (khányazumit) és a tyúkpörköltet (khányapaprikásit). Az egész lakosság a tanúja, hogy a piacokon mennyire kapós a „paraszt-tyúk, paraszt-csirke, paraszt-liba, paraszt-kacsa”. A leveseket nem nagyon kedvelik. Annál szívesebben kuporogják körül a földretett lábast – még a Haviár házban is –, amelyből az ízletes paprikást kenyérrel mártogatják ki hüvelyk- és mutatóujjuk közé fogva.

Mai ételmezésüket alábbi személyes élménnyel teszem szemléletessé. B. G. 1983. január 1-jén beteg lovához hívott. Munkám végeztével beinvitált a nappali szobába. Itt a csap alatt mostam kezét. Közben már vette is elő a háziasszony a kötőjének a zsebéből az utcai „tisztasági kulcsát”. Ott ültetett le az asztalhoz. Míg a receptet írtam, gyönyörködtem a példás rendben, elnézegettem a szép bútorokat, szőnyegeteket, képeket. A vitrinben zsúfolva voltak a porcelánok.

Miután a számlám kiegyenlítették, Éva már hozta is tálca a párolgó kacsasültet – tanyai tömött szárnyast. Most éppen annak volt a szezonja, de karácsonyra „dión hizlalt” pulyka volt tálalva. Elmondta, hogy minden vasárnap vásárol a piacon egy-két pár baromfit, kövér tyúkot, hízott libát a „szőlősi asszonyoktól”. Külön tányérra volt téve a zsírban sült krumpli és a „hordós káposzta”. A gazda pedig bocsánatot kért, hogy pillanatnyilag nincs bora és söre. De elárulta, hogy tartalékban van pezsgője, s már durrant is a dugó.

Persze nem az ünnepi asztal a jellemző a mindennapok étkezéseinél, azt azonban bátran mondhatjuk, hogy éhezõ nincs, s aki dolgozik, törekszik, biztosítja családjának a megélhetést.

Kifogásolandó, hogy kevés főzeléket esznek. Étrendjük telente vitaminokban szűkölködik. Bab, borsó, lencse, sárgarépa, kelkáposzta, zöldség a legtöbb asztalról hiányzik. Gyümölcsre nem áldoznak, nem adnak pénzt citromért, mézért. A vitaminhiány veszélye fennáll.

Jó, hogy a bokolyiban ma már van burgonya is. De lelke a nullás liszt és az élesztő. Lábasban dagasztják, majd „20 percig kelesztik, tepsire, tálra rakják és sütik a szabad tűzön, vagy a sporhét tetején, vagy a sütőben sütik meg”. Most búzalisztból, azelőtt rozslisztből is készítették. Dicsérőleg teszik hozzá: – Olyan ez, mint maguknál a bodag.

Segít a vitaminellátásukban a savanyú hordós káposzta, amit nyersen is szeretnek. De nem mennek teljesen tönkre a vitaminok a töltött káposztájukban (phurdé sákh) és az apró káposztájukban sem (khurdé sákh). A káposztához szarvasmarha-, sertés-, birka- és baromfihúst használnak.) Mindkét káposztaételt csak „vékonyan” rántják be, de jól „megtejfelezik”.

A „birkapörköltet” – lakodalomkor, temetéskor, pomána alkalmával – a nem cigány hozzáértő emberekkel, „paraszt szakácsokkal” főzetik meg házuk udvarán bográcsban, vagy üstökben. Ma már nemzeti eledelük a bokolyin, a sákhon kívül a szarvasi csípős, piros paprikával (a csöves jicályival) ízesített „birkapaprikási” is. Rossz szokásuk, hogy rendszertelenül esznek, a kiadósabb étkezésük a vacsora, ekkor együtt eszik az egész család, reggel és délben általában nem főznek.

Egészségügyi és szociális helyzet

Nem vagyok rá illetékes, hogy erről a témáról írjak. Ezért tanulmányomban inkább csak az egészségügyi és szociális helyzet múltját taglalom. Úgy mint negyven évvel ezelőtt elmondták nekem az „öreg doktorok”, vagy amit közöttük dolgozva láttam, tapasztaltam.

A Betlehemben még egészségügyi ellátás nem volt. Csak a kuruzslás adta lehetőséggel éltek. Kelendő volt a pióca, az öregek tízet is raktak a lábukra, ha szédültek. Miután azok megteltek, lesózták, s leestek. A járványok pusztítottak (kolera, pestis, himlő, tbc.). A lépfene tizedelte őket, amelyet, mint „pokolvart” a lépfene hullák nyúzásaakor kaptak az esetleges bőrsebeiken keresztül. A „spanyolnátha” több áldozatot követelt körükből, mint az első világháború. Ilyenkor elnyelte őket a tömegsír.

A sátorozás és kóborlás időszakában is a kuruzslók gyógyítottak. A ma élő öregek elődeik leggyakoribb halál-okául a lépfenét jelölik meg, amit a „kiszáradt bőrből szívtak magukba”. (Ilyen betegségben elhullott szarvasmarha-, birkabőrből.)

A sátorban a szülésnél az anya (dél), nagyanya (nána) segített. Mihelyst a kicsi felsírt – mondják – a „nána” elvágta a köldökszinórt, egy ronggyal megtörölgette, majd egy másikba „becsavarta”s „bedugta a dunna alá”. Jó időben az árokban, a vízben, pocsolyában még meg is mosták, meg is fűrésztötték. S már tanították is szopni.

Úgyiszlván az első világháború után került napirendre a cigányok egészségügyi ellátása. Molnár János dr. lett az orvosuk. Neki nem volt szokatlan, mert a közeli Honvéd utcában született és nevelkedett. Lestyán György volt az első egészségügyi rendőrjük. Az első világháborút követő évtizedről tőlük tudok. Ők már szorgalmazták a cigányok himlő elleni oltását s a tetvetlenítést.

A harmincas években a tifusztól távolodni hajnalban vonultak ki a Krakkóba, a Gödrökbe, a putrikba a hatósági orvos, az egészségügyi községi rendőr, a védőnők. Egyszer velük ment Jeszenszki Domokos csendőrőrmester is lóháton. Még a főszolgabíró is megbánta, hogy „kivezényeltette”, mert a lova fel-felágaskodott s a putri- és sáttortetőket beszakította. Nem csoda, hogy láttukra sokan a Cigányérbe vagy a szomszédok padlásaira menekültek.

1936-ban az egészségügyi hatóságok csupán 225 „olájcigányt” tartottak nyilván. Oltáskor a telepet közrefogták, s akit otthon értek, beoltottak.

Ahogy tudták, úgy megoldották a diftéria-oltásokat is. Az orvosok is rájöttek, hogy a cigányokkal szemben a szép szóval többre mennek, mint az erőszakkal. A legjobban Ribárszki „doktor úr” értett a nyelvükön. Próbálta őket megnevelni. A cigányok részére várója és rendelője volt, s végtelen türelme a beteg cigányokhoz.

Tokay doktor világította át először a „cigánytüdőket”. A Krakkóba csak csizmában mert kimenni, többször elkísérte Ribárszki doktort, aki a putrikban, hogy nagyobb legyen iránta a bizalom, még a fogukat is „megnézte”.

1936-ban megvásárolta a község az akkori legmodernebb fertőtlenítő kocsit, amit a Járványkórházban (ma Szociális Otthon) Hitz gondnok kezel. Ekkor tiltották be az „erőszakos hajvágásukat”. A második világháború után eljött a DDT korszak. Demeter Bandi, egészségügyi rendőr – nem egyszer dr. Krajcsovics Pál „tishti orvos” kíséretében – éjjel járta a Krakkót. Egyik kezében volt a viharlámpa, a másikkban a port tartalmazó zacskó. A putriban felhajtotta a dunnát, s már „szórt is”. Mire felébredtek, már el is készült a munkával. Tudta, hogy melyik putriban fekszenek a cigányok „csillagalakban”. Hatan-nyolcan feküdtek a szoba közepén szalmán, ha nagy hideg volt. A lábuk ért össze, a fejük volt „kifele”. Így egy pokróc vagy dunna bemelegítette őket. De Demeter „egészségügyi” hiába „szorgoskodott” körülöttük, a megyei főorvostól mégis fegyelmit kapott. Mert a „tömegmunka” végeztével így jelentett: – Főorvos Úr! Tetű volt is, van is és lesz is a cigányokban! El is rendelték még az ötvenes években a kötelező fűrésztésüket. Kihurcolták a putrik mögé – Kovács Gáspár (Jankó) és Nagy József (Kóro Marci) közös portájára – a fertőtlenítő sátrat. A rendőrök, az egészségügyiek közrefogták Krakkót, akit otthon értek, már vitték és fürdették is.

Még az ötvenes években is csak egyik-másik beteg ment el az orvoshoz. Az injekciót nem tűrték. Az asszonyt és gyermeket is a férj és apa fogta le. A tablettát ki sem váltották. A kanalast – ha ávizst is tartalmazott – elfogyasztották.

A jelen egészségügyi állapotokat az orvosok ismerik, mi lakosok azt látjuk, hogy a mamák tolják a babakocsikat. Azokban fekszenek, ülnek a „tisztába rakott, szépen öltöztetett babák és a kis apróságok”. Viszik őket pontosan, a kitűzött időpontokban oltásokra, Szabin cseppekre, BCG-re. Az egészségügyi intézmények vállán nagy felelősség nyugszik. Ma más a felvilágosító munka, mások a lakásviszonyok, összehasonlíthatatlanul magasabb az életnívó, ami magával hozta a személyi higiéné javulását. A gőzfürdőt azonban ma is elkerülik, a strandot is csak a gyermekek látogatják.

Az első „Szülőotthon” a Járványkórházban volt. Egy kórterem állt a szülő nők rendelkezésére három ágygal. A cigány nők azért idegenkedtek a helytől, mert a szín alatt állt a fertőtlenítőgép.

A második Szülőotthon a mai Béke utcai Rendelő Intézet volt, ebben egy kétágyas szoba a szülés céljára, két szoba meg kórteremként szolgált, négy, illetve hat ágygal. A védőnők – Áment Magdával az élen – itt oktatták a várandósokat. Itt már akadt egy-egy cigány nő is. Hatott az „ingyen” babakelengye propagandája. Bár az egyik leányanya kiugrott az ablakon, otffelejtve a gyermekét. A régi cédulaházban találtak rá, s szánkón vitték vissza a csikorgó hidegben.

A Krakkóban az igényesebbek, a muzikusok, a pincérek a szüléshez kihívták Potockinét, Csernáknét, Novotninét.

Ismeretlen volt azonban a cigányság körében a művi vetelés. Ilyesmivel nem zaklatták sem az „angyalcsináló” Sz.-nét, sem másokat.

A felszabadulás utáni állapotokról természetesen hivatalos statisztikák állnak rendelkezésre a szülésetet illetően is.

A cigányság szociális helyzetével egy-egy fejezetben már foglalkoztam. Még annyit teszek hozzá, hogy a Betlehemben, a kóborlások időszakában, a Gödrökben, a putrikban nem lehetett beszélni „szociális állapotokról”. Ilyesmiről csak a felszabadulás óta eshet szó. Hiszen életnívó terén azóta nagyobbat léptek előre, mint Szarvasra érkezésüktől két évszázad alatt.

Van ingatlanuk, és bővében az ingóság. A cigányság is egyre jobban rétegződik. Vannak közöttük gazdagok és szegények (bárválók és csórók). Az egyik módosnál lókezelés során érdeklődtem egyik „elesett” rokonának a körülményeiről. – Nem tudok róluk – válaszolta –, nem járok arrafele, mert irigyek rá, amiért én dolgozom és jó viszonyok között élek családommal együtt, gazdagnak, rajmanusnak, „cigánykirálynak” tartanak.

Egy-egy család életmódjára rányomja bélyegét a gyermekszám, a szülők rátermettsége, iskolázottsága, munkához való viszonya.

A szociális otthont nem szeretik. A szociális segílyt igénybeveszik. A segélyezetttek 20–22 %-a rászoruló cigány lakos városunkban.

A cigány nyelv

E téren is tettem a körükben megfigyeléseket. Nem vagyok nyelvész, ezért csak arra vállalkozhatom és szorítkozhatom, hogy dilettásként lejegyezzem a Szarvason beszélt tájnyelv leggyakrabban használt szavait, kifejezéseit, rámutassak a szarvasi kiejtésre.

Aki évtizedeket készül eltölteni az oláh-cigányok között, annak ajánlatos el-sajátítani némi cigány nyelvismeretet. Ezáltal jobban a bizalmukba tud férkőz-ni. Noha előre felhívom rá a figyelmet, hogy a cigány nyelvben tegeződés van.

Mint az előbbieken mondtam, itt az oláh (vlax) cigányok Lovára és Má-sára törzsének tagjai élnek – saját állításuk szerint – túlnyomórészt, akik a lovári dialektust beszélik. A cigány nyelvet a gyermekek – mint minden nyelvet – a szülőktől, nagyszülőktől, testvérektől, rokonoktól, játszópajtásoktól, szomszédoktól sajátítják el. Az ötéves oláh-cigány gyermek nyelvtudása környezeti szinten jó, de kielégítő már a magyar nyelvtudása is. Érdekes, hogy sem a múltban, sem a jelenben ugyanakkor a szlovák nyelvet nem tették és teszik magukévá, pedig a Krakkóban szlovákok között éltek és élnek ma is. A gyermekek szlovák gyermekekkel játszanak. Ma már kevesebbet, de a múltban igen sok szlovák beszélgetést hallottak. Az olyan vegyes házasságban, ahol a férj vagy a feleség szlovák anyanyelvű, a szlovák nyelvet még a cigány házastárs sem tanulta meg, ugyanúgy a gyermekek sem, jóllehet nem egy esetben együtt laknak a szlovák anyanyelven sokat beszélő anyóssal, apóssal.

A magyar cigányok sem barátkoznak meg a szlovák nyelvvel, igaz, ők már cigányul sem tudnak, pedig, mint az oláh-cigány kisgyermekek példája is mutatja, jó nyelvérzékük van.

Gyakorlatilag az iskolába „menő” hatéves gyermek már beszéli a „cigányt és a magyart”, de hároméves kortól óvodába kellene járniok, hogy ne legyen a felzárkóztatásnál probléma.

Gyakran hallgattam, hogyan vitáznak a szarvasi oláh cigányok a rokoni kapcsolatok révén más településekről idekerült oláh cigány családokkal. Tíz év után is kifejezést adnak „igazuknak”. Mindkét fél a maga dialektusát tartja helyesnek. A salgótarjáni, pétervásári házastárssal – akik az ottani kiejtést használják – éppen ezért szívesebben beszélnek magyarul.

A szarvasi oláh cigányok – saját véleményük szerint – tisztán beszélik a nyelvüket, nem hadarnak. Mint mondogatják: –Nincs gombóc a szánkban.

Meglepődve tapasztaltam, hogy igen egyszerű lovári szavakat Szarvason nem ismernek. Soha nem hallották a következőket: dirakh, ami cipőt, lavuta, ami hegedűt, pékenuca, ami ürgét jelent.

A továbbiakban fonetikusán tüntetem fel a szavakat, kifejezéseket.

A szarvasi kiejtésre jellemző, hogy soha nem ejtenek e-t, csak é-t. Talán egyetlen kivétel a kraj (király), ami itt krej, de így is ejtik. Például ákhárel (hív) itt ákhárél, arakhel (talál) itt árakhél. A naisz tuke (köszönöm neked) itt náisz tuké.

A ty-t cs-nek ejtik. A butyit (munka) itt bucsinak, a tyiró (tiéd) itt csirónak, a girtyánót (torok), itt gircsánónak, a rátyit (este) itt rácsinak, a retyiját (pálinka) itt récsijának ejtik ki.

Minden törzs és nemzetség kiejtésében vannak árnyalati különbségek. Egy-egy szót sokszor másként ejt ki a Rostás-család (vallomásuk értelmében Másári törzs), mint a Mohácsi-család (a családi hagyomány után Dudumestye nemzetség). Szinte ahány család, annyiféle kiejtéssel találkozunk ugyanazon szó esetében is. Noha ez a megállapítása csupán egy-egy nem közhasználatos szóra vonatkozik.

Sok szót átformálnak. A lovári dialektust „kitekerik”. Bevallják a fiatalok, hogy maguk sincsenek tisztában például a szó elején lévő „ch” kiejtésével. Például té chál (enni) kiejtése lehet khál, kál, vagy xál.

Minden szó kiejtését külön szükséges elsajátítani. A mássalhangzót követő h jelöli a „hehezetes” kiejtést. így a ch, kh, ph és th-t nekünk magyaroknak nagyon nehéz képezni (gondoljunk csak az angol the-re). A hangképzést, hangsúlyozást is csak közöttük élve lehetne jól megtanulni. Talán könnyebb az indoeurópai nyelvűeknek.

A hangsúlyt – az igazi cigány kiejtéssel ellentétben – a szó elejére helyezik. (Úgy vélem ez országosan általános már.)

Azok, akik kiszakadtak az oláh cigányok zárt gyűrűjéből, elfelejtették a nyelvet is.

Mint már utaltam rá, a szarvasi magyar cigányok állítják, hogy a helybeli oláh cigányok közül váltak ki, de nem akarták, hogy gyermekeik szoros kapcsolatban maradjanak azokkal, azért nem is tanították meg őket cigányul beszélni.

Mindenesetre érdemes a közöttük munkálkodóknak – pedagógusnak (óvónő, tanító), orvosnak, állatorvosnak, tanácstagnak, edzőnek – a legelemibb szókincsükkel rendelkezni. Elegendő lenne ezer cigány szót megtanulni. Hiszem, hogy mások lennének a tanulmányi, egészségügyi, állategészségügyi, közigazgatási, sporteredmények. Egy életen át Krakkóban volt üzlete, sütődéje Sztancsik péknek, elsajátította nyelvüket és soha nem volt közte és a cigányok között semmi nézeteltérés.

Hajdanában – tudvalevő, hogy a cigányok katolikusok – sok plébános is tudott cigányul. S már ennek is nagy vonzereje volt.

Sok-sok magyar szót használnak „elcigányosítva”, cigányosan ragozva Szarvason is. Noha nincs köztünk nyelvrokonság,

Íme álljon itt egy csokor azokból:

akadij	= akad,	ficánkodj	= ficánkol,
állató	= állat,	halastóvó	= halastó
boritij	= borít,	haszniszárel	= használ
dongóvi	= dongó,	istállóvó	= istálló,
epri	= eper,	kazaló	= kazal,
felelij	= válaszol,	kotkodácsolij	= kotkodácsol,
környékó	= környék,	rágij	= rág,
levegóvó	= levegő,	szamára	= számár,
lovagolij	= lovagol,	szoptatij	= szoptat,
magyarázij	= magyaráz,	találj	= talál,
padlóvó	= padló,	vágtatij	= vágtat

Van bővében más nyelvből is szavuk. A román nyelvcsaládból vették át oktot, okhtót (nyolc), a németből a Grab, grábót (sír), a Jágert, a jágerót (vadász), a Glas, glázsát (üveg), a Kirsche, kiresát (cseresznye), az oroszból a császót (óra), a szlovákból a hruska, kruskit (körte). S ha kutatnók a szanszkrit, afgán, latin, görög, orosz nyelvben? Az indoeurópai nyelvcsaládban?

A köznyelvünkben (zsargon) mi is vettünk át tőlük szavakat:

blbakh	= szerencsétlen,	mi használjuk a bibást,
csárel	= berúg,	mi használjuk a becsárelt,
csórel	= lop,	mi használjuk a csórelt,
csóró	= szegény,	mi használjuk a csórót, kiscsórikám,
Dévla	= Isten,	mi használjuk a devla, nagy darab,
dilinó	= bolondos,	mi használjuk a dilist,
gógyi	= ész	mi használjuk a gógyis, gógyi,
khál	= eszik,	mi használjuk a kajol,
lóvé	= pénz,	mi használjuk a lóvé,
manus	= cigányférfi,	mi használjuk a manus,
mól	= bor,	mi használjuk a mólés, borgőzös,
moré	= barátom,	mi használjuk a more, cigánymore,
murdél	= elpusztul	mi használjuk a kimurdél,
gázsó, gázsi	= nem cigányférfi, nő,	mi használjuk a gádzsó,
rom	= cigány férfi,	mi használjuk a roma,
pijél	= iszik,	mi használjuk a pijál

Az oláh cigányok szeretik és büszkéek anyanyelvükre, akár csak a „csácsórom” (igazi cigány) mivoltukra. Mereven ragaszkodnak nyelvükhöz. Nyelvük megőrzésének valószínű titka, hogy szűk körben, maguk között mozognak szívesen. Ezt teszik akár a családban, akár a társas életükben. Bámulatra méltón őrzik cigány nyelvük hagyományait. Nem szégyenlenek cigányul beszélni. De nincs is rá okuk.

42 év alatt egyetlen cigánnyal sem találkoztam, ki ne lett volna egyben nyelvet tekintve „perfekt magyar is”. Ugyanakkor ezelőtt 30–40 évvel hány tanyai „mamóka, apóka” egy szót sem tudott magyarul, csak szlovákul. Talán ezt az elszigetelt tanyán lakás tette?

Szokások

Évről évre, egyre jobban szakítanak sajátosan szép színes öltözködési hagyományaikkal. Mind kevesebb a női „cigányviselet”. A rózsás, ráncos, hosszú szoknya, a virágos blúz, a színes nagykendő. Még büszkék a csipke vizitkára (blúz). Dunántúlon, így Bonyhádon, Szekszárdon még úton-útfélen találkozni cigány-asszonyokkal bokáig érő, ráncos, rózsás hosszú szoknyában, rózsás „pruszlikban”, virágos fejkendőben, nagykendőben. Ha utóbbit itt mégis hordják, nem furcsa, mert a nem cigány női divat is átvette a rojtos, élénk, nagy, világos, rózsás fejkendőt.

Az oláh-cigány-asszonyok zöme még fejkendőben jelenik meg az utcán, mert „ez a tisztességnek a jele”. A lányoknak a fejkendő viselet nem kötelező. Újabban a fiatalasszonyok egyre jobban mellőzik a fejkendő hordását, hajadonfőtt (sérnángló) mutatkoznak a nyilvánosság előtt.

A férfiviseletre jellemző a kalap (kalapó, stágyi), amely lehetőleg zöld vagy barna színű. Arra széles, zöld szalagot varratnak. Másári viselet a zakó (zubunó), a mellény, s a bricsesz nadrág – itt priccses –, melyben a khaki színű a kedvelt. Finom bőrből készült magas kérgű, bőrcsizmát hordanak (boxkhé), melynek fényével egyéniségüket is kiemelik. Ezt tartják szarvasi „másári férfi viseletnek”. Természetesen – különösen nyáron – egyre többen viselik a „pantallót” (a khál-cát), amellé azonban mellényt és kalapot hordanak. Praktikusnak tartják a bőrpapucsot, szeretnek abban dolgozni.

A ruházatukat ma már a bizományi áruházból szerzik be. A gyermekek részére a házaknál még „elfogadják a kinőtt holmit”.

A fiatalok már nem árulják el öltözködéssel cigány mivoltukat. Jóllehet szélsőségek vannak, ez vonatkozik a hajfestésre is. Olykor feltűnik a szőkített haj, a festett arc, szemhéj, ajak, köröm. Mások – bármily jó módon élnek is – semmi

pénzért „nem raknának festéket” az arcukra, mert szerintük az is a „kicsapongásnak” a bizonyítéka. Megengedik a körömfestést, azt nem veszik oly szigorúan.

A múltban, de még a negyvenes években is általános szokás volt, de a felszabadulás után ritkult, ma már egyáltalán nem folytatják a gyermekek a „betlehemes játékot”, amikor néhány gyermek, leány és fiú az ablakok alatt karácsonyi énekeket énekelt. Pásztoroknak öltöztek, vitték a „dobozkát”, amelyben ott volt a szent család. Szilveszterkor már csupán énekeltek. A lakosság fenntartással nyitott nekik ablakot, egyik adott pénzt, a másik kalácsot, diót, almát esetleg szaloncukrot. A legtöbben azonban elzavarták őket, beszédjük hallatára a lámpát, villanyt eloltották, vagy már eleve besötétítettek.

Ma a gyermekek, s külön a felnőttek járnak karácsonyt köszönteni. Megindul a R. I. család a város nyugati szélén reggel, elmegy a legközelebbi testvérhez, onnét együtt át másikhoz, majd a harmadikhoz, negyedikhez. Mint a hólabda nő a csapat s utoljára hagyják a város keleti szélén levő testvért. Akkorra már vannak vagy ötvenen. S itt is megkezdődik kórusban a karácsonyi köszöntő. Illedelmesen, udvariasan: – Andi but bérs, térérszász kádó, szuntó krécsunó, báchtyászá, mojaszá, máj lászó, módosza, szár akána! (Az újesztendőben is kívánunk szent karácsonyt, szerencsésebbet, jobbat, gazdagabbat, mint a mostani!). A háziak megköszönik a jókívánságokat, hellyel kínálják az érkezőket, italt szolgáltatnak fel.

Szokás volt mind a szlovákoknál, mind a cigányoknál megtartani a tyúk napját. Ezt a cigányok virágvasárnapon és az előző vasárnapon gyakorolták. Ők „fekete vasárnapnak” nevezték. Csak a lányok jártak házról-házra, kakasnak, tyúknak öltöztek. Még az ötvenes években láttam ilyen cigány-gyermek csapatot. Selyem-, vagy krepp-papírból kivágott szalagokkal ékesítették hajukat, ruhájukat, tele voltak piros, vörös, zöld, kék, sárga és lila színű szalagokkal. Ilyenből tettek koszorút is a fejükre. A felkeresett háznépet énekkel, táncsal szórakoztatták. Versenyeztek egymással, hogy ki kapja a legtöbb húsvétra való tojást. Az, aki a legszebb volt közöttük, s aki a „legédesebben” énekelt az „opojimé, opojimét”. Ez a dal magyarul így hangzik:

*Megitatjuk, megitatjuk a bíró fiát,
Fogjuk őt verni, a haját cibálni,
Kujun, kujunka, te pedig gazdasszony
Adjál tojást, adjál tojást!*

A cigányok ebből meghagyták a szlovák opojimé szót, ami igyunkot jelent, a kujun, kujunkából azonban gulyu-gulyut képeztek s így énekeltek: – Gulyu-gulyu gázsé, zavarime gázsé! A gázsé a nem cigány asszonyokat jelenti.

Húsvétkor – csakúgy mint a lakosság többi része, fiúk és férfiak, fiatalok és vénék – csoportosan mennek locsolkodni. Azelőtt csak a cigány családokhoz mentek el, ma a nem cigány „lányos” házakhoz is bemennek, ha az jó, „közeli” ismerős. Szívesen vendégelik meg őket, és adnak nekik virágot, jácintot, nárciszt, ibolyát. Ha egy lányt még ágyban találnak, vödörrel kilocsolják, utána azonban itt is előkerül a kölni.

Ügyeletes szolgálatom alatt 1980 húsvét hétfőjén öt oláh-cigány háznál fordultam meg. Még a „legcsóróbb” háznál is az asztalon, tálcán volt a szendvics, tányérokra el volt készítve a főtt sonka, főtt kolbász, főtt tojás, mákos- és fonott kalács. Főzték a „feketét”. A pálinka, bor, sör elől csak úgy tudtam kitérni, hogy autóval jártam a Krakkót, s cigányul tudtam a vendéglátást megköszönni: – Naisz tuké! Csi pháv! (Köszönöm neked, nem iszom.) Gizi a négy aprósággal volt otthon. Itt mertem megkockáztatni a kérdést: – A sonka ugye sehol nem döghúsból van? – Az nem, mert abból nem lehet. De talán néhol a kolbász. A döghús az csak sakhba (káposzta) és paprikásiba való – adta a szakszerű magyarázatot.

A húsvét még neki is a kis nádas házikójában 1000 Ft-ba került. Egyik háznál sem voltak otthon a férfiak. Elmentek locsolni a szomszédos utcákba, az Újtelepre, a városba a rokonokhoz, ismerősökhöz, és még vidékre is. A gyerekeknek 10–20 Ft-ot osztogattak, de a rokon fiúnak 100-ast is.

Elmondták többen, hogy a nagypénteki böjtöt megtartották. Az ennivalót a rum, pálinka, bor és sör helyettesítette. Természetesen a gyerekeknek hústalan, téstás napjuk volt sok édességgel. Nagyszombaton vacsorára sonka tojással, s „birkapaprikási bokolyival” volt. „Ezek kívánták az innivalót.” Húsvét vasárnapján minden cigányháznál tyúklevés, tyúkpörkölt, töltött káposzta járja. A „korhelyeknek és gyengébb gyomrúaknak” előre megfőzték a paradicsommártást. Torta az oláh-cigányoknál nem divat.

Szép cigányszokás, hogy ha vendégségben vannak s énekelni, nótázni akarnak, ahhoz mindig engedélyt kérnek a háziaktól, sokan még a kocsmákban is így járnak el. (Nem így az utcán.)

A cigányhumanitás megnyilvánulása az, hogy a részeket – akár cigány, akár nem – zárórákor a kocsmában sem hagyják magára, hazakísérik, ha magával

tehetetlen a legközelebbi cigányházba viszik, ahol befogadják. Télen soha nem látni cigányt az árokparton aludni.

Még a sátorozás, kóborlás idejéből tartották meg azt a szokásukat – mint előbb már leírtam –, hogy a földről esznek. De megszokták azt a szegények a vásározásnál is, ha gyalogosan ballagtak, s útközben étkeztek.

A „csóró világban” a nincstelenek, kispénzüek, akiknek nem volt lovuk, kocsijuk – a máséra meg úgysem értek fel – két héttel előbb indultak gyalogosan a vásárba, Békéscsabára, Gyulára, Szeghalomra. Nyáron mezítláb, őszön, tavaszon kapcát tekertek a lábukra, télen rongyos bakancsot húztak. Az útban több helyütt letelepedtek, rendszerint egy nagy fa alá. Tüzet raktak, főztek, melegedtek, pihentek, üldögéltek és „szunyókáltak” is. Egy ügyelt a tűzre, többen tűzrevaló után néztek, mások a környékben, a szőlőkben, a tanyákon, a községekben kéregettek, vagy loptak azt, ami jött.

Ha éppen nagy szél kerekedett – különösen a Szent György napi vásárkor –, s a fák zúgtak, suhogtak, hajladoztak, elővettek a zsebükből egy tíz pengőst s távoztukban azt a fa tövéhez tették. Visszafele jövet, vagy megtalálták vagy sem. Hogy miért? Nem tudnak rá magyarázatot adni. Hiába faggattam Káplárt, Dregust, Palit, Csulit, csak annyi volt a válaszuk, hogy – Isten tudja miért is csinálták?! Biztos az volt a mániájuk! Vagy úgy gondolták, hogy megszaporodik?

Mint az „Életközösségek” fejezetben kifejtettem, törvényesen az oláh-cigányok még 1983-ban sem kötnek házasságot, csak amolyan „cigánytörvény szerinti”, nem jelennek meg az anyakönyvvezető (sem a pap) előtt. A cigánynásznagyok adják őket össze.

A cigányházasságkötést megelőzi a menyasszonykérés. Az esküvő, a lakodalom előtt egy-két héttel a vőlegényjelölt egy barátjával jókor reggel elmennek a lányos házhoz egy pálinkás üveggel. Köszönésüket a lány apja fogadja s megkérdezi tőlük, hogy mi járatban vannak. A jó barát előadja: –Tíz éve keressük a szent bakrisit. Még a bocskorunk, vasbotunk is elkopott, mire ideértünk. De hol is van az a szent bakrisi? Az apa így válaszol: – Nincs itt, mert kiment a kútra! – Na, megvárjuk! – válaszol a jóbarát. Ha erre a leány apja itallal kínálja őket, annak a jele, hogy „elfogadta őket”, szóba áll velük. S ha isznak, a ház népe már kiáltja is: – Brávó király! Erre a barát megszólal: – Mondanék egy szót! – Na! Mi volna az – kíváncsiskodik az apa –, mert, ha a szó jó, elfogadom, de, ha rossz, edd meg! A barát szemlesütve „kitálal”: – Szeretném a szent fiúnak a szent lányt

megkérni! Az apa szemei a következő szavak kíséretében csillannak fel: – Én is azon lennék, de döntse el ő! Jöjjön hát elő az a szent bakrisi az ágy alól!

Az asszony nép rábeszélésére előjön. Közben bort hoznak. A lány és a fiú beszélgetnek. Az asszonyok a másik szobából, helyiségből biztatják a lányt.

Következnek a kérdések: – Szeretnéd, hogy a feleséged legyen? Ha lány nemmel felel, a kérdést egy óra múltán megismétlik. Ha még ekkor is ez a válasza a lánynak, egy óra múlva ismét megkérdezik. A lány erre nagyot legyint: – Hát csináljanak, amit szeretnének! (Kérén szo kámen!)

Ezt követi az evés-ivás, amelyen már a fiú szülei is jelen vannak. Majd kimegy a házból a két apa. Odakinn a fiú apja megkérdezi a lány apjától, hogy mit kér, főleg a lakodalomra vonatkozólag. Amit a lány apja kér, azt meg is kell adni. A lány kelengyéje csupán egy dunna (jékh périnat), egy párna (jékh séránd) és egy lepedő (jékh cóló).

Ha a lány meggondolja magát, vagy rögvest nemmel nyilatkozik, az összes addigi költséget a lány apja tartozik a fiú apjának megteríteni.

Igen nagy esemény az „esküvő és a lakodalom”. Erre a célra még a szegényeknél is összeadják a pénzt. Az esküvő nagy kiadással jár. Az ünnepélyes alkalom nem maradhat el, ha a lány méltó a menyasszonyi koszorúra, fátyolra, ruhára.

A menyasszonyi koszorú feltétele a lány érintetlensége. Ezért pedig a lánynak, a szüleinek és a testvéreinek kell a felelősséget vállalnia. Persze a család, a rokonok, a szomszédok, ismerősök, s különösképpen a fiú barátai minden cigánylánynak ismerik a múltját. Csak akkor teszik érte tűzbe a kezüket, ha még moziban sem volt. Ott is csak okulni lehet. S amelyik lány este csavarog, az már szűz nem lehet. Akkor nincs szükség lakodalomra, ha a lány és fiú már előbb jóban voltak. – Minek? – mondogatják – már úgy is megkapta! Lakodalomra már akkor sincs szükség, ha a lány a fiútól terhes. – Valld be! Még nem késő! Mert, ha kiderül, nagy botrány lesz! – kérlelik az előző napon a szülők a lányukat. Boriska, aki Szarvason először esküdött koszorúban, s erre ma 75 évesen is büszke, 1983 júliusában meghívott unokájának a lakodalmába. A meghívást megköszöntem. Erre előadta lányunokája másnap esedékes esküvőjének, lakodalmának az előzményeit: – Mert tetszik tudni apja, anyja és én külön-külön négy szemközt elbeszélgettünk Csibivel. Jól gondold meg! Vállalod-e a koszorút? Tudod mivel jár az! Nagy szégyen lenne, ha nem úgy lenne. Minden oldalról gondold meg! Valld be! Nagy dolog! Nagy ügy! Nehogy szégyent hozz rám a város első fátyolos menyasszonyára, a nagymamádra!

Csibi eképpen válaszolt: – Tudom, tudják, hogy soha nem voltam sehol. Moziba is csak a húgaimmal mentem el. Időre mentünk, időre jöttünk.

A többi már Boriska fűzte hozzá: – Tudják azt a fiúk, hogy kit kell elvenni. Egymástól mindent megtudnak. Bezzeg nem tettek oszorút Zs. fejére. Úgy kellett P.-nak! A szülők nem csináltak lakodalmat. De minek szöktette meg a lányt. Várhatott volna! Minek vett el már „asszonyt”? Vagy V. J. minek lopta el az iskolából a 13 éves I.-t? Csak azért, hogy három nap után az anyja eljöjjön érte?

Ha a lány is, fiú is szegény, akkor „csak kicsi valami van”. Nem előzi meg az esküvőt az ünnepélyes menyasszonykérés. A fiú egyszerűen bejelenti szándékukat. Az ünnepségen a család van jelen. Csupán 3–4 tyúkot főznek, s iszogatnak.

Ha a lány gazdag, a fiú szegény, akkor a fiú a lányt megszőkteti a szegényes otthonukba.

Ha nincs „kizáró ok”, elkövetkezik a lakodalom napja. Tíz órakor a fiú „menete” elmegy a lányos házhoz, gyalogosan vonulnak – akár az egész városon át is. Miközben a rezesbanda fújja, s útközben idogálnak. Megérkeznek a lányos házhoz, a fiú apja ezen szavakkal kéri ki a lányt: – Jöttem, hogy elvigyem a lányodat. Mert tudod azt, hogy a lányod jó helyre jut. S amit csak kér, mindent megadunk neki. (Persze minden cigányul hangzik el.) A lány apja azonnal válaszol: – Itt van! Ha szereti a fiút, én oda adom! A lány máris megjegyzi: – Igenis megyek, mert szeretem!

A két apa ezután – akárcsak az anyakönyvvezető előtt – egymás mellé állítja a fiatalokat. Felteszik a kérdést: – Szeretitek-e egymást? A lány kijelenti, igen, a fiú is.

Mindkét apa még hozzáfűzi: – Mert, ha nem szeretitek egymást, akkor nem csinálunk semmit!

A „cigányesküvő” után rövid ideig még együtt eszik, iszik a násznép. Ezt a kiadást is a fiú apja fedezi. Attól függően, hogy hol alkalmasabb a hely rá. Pipás és Gyöngyi lakodalmát a fiú szüleinél tartották, tehát nincs mindkét háznál lakodalom. Ebben is különbözik Szarvason a nem cigány és cigánylakodalom.

Majd elindul a menet a fiús házhoz, mert ez a gyakoribb. Minden utcáskoron megállnak. A násznagy – aki mindig egy jó szótehetségű ember, így Szarvason Boci, vagy Kutjukóró, esetleg Diló, vagy Szentésről Ráfáel Pál – vagy bemegy a katolikus templomba, vagy a parki fészülethez. Odainti az ifjú párt, kezeiket összefogja s Isten áldását adja rájuk. Őrzik a cigányvajdai, a cigánybírói hagyományt. Itt azonban nincs „gyűrűhúzás”, ez megtörtént vagy már hetekkel előbb

a menyasszony kérésnél, vagy az imént a lányos háznál. Folytatják az utat. A férj nem karolja a menyasszonyt sem most a menetben, sem előtte mint vőlegény a leánykérés után, sem a mézeshetek idején. Nyilvánosan nincs ölelkezés, nincs csókolódzás.

A menetet a lakodalmas ház kapujában cigányzenével fogadják. Megebédelenek, délután táncolnak, isznak, dalolnak. Este vacsora, utána tánc. Éjfélkor van a pezsgőbontás. Ezt követi a menyasszonytánc.

1983. július 16-án, szombaton tartották R. B. és N. M. az esküvőjüket „cigánymódra”. Ugyanúgy mint Szarvason, általában télen nincs lakodalom. A fiú R. L.-éknál, a nagybácsiéknál öltözött. Ők nevelték, nekik segített kisgyermekkortól a lovak körül. Így a szülők helyett ők vették meg a menyasszonynak a ruhát is. Itt R. L.-éknál szűk az udvar, ezért a lányos háznál verték fel a lakodalmas sátrat. Reggel nyolckor öltözött a fiú ünneplőbe, feketébe. A lány násznépe, elől a 15 koszorús lány földig érő ruhában – fiúpárjuktól kísérve – jött érte. Az egyesült menetet a fúvószenekar kísérte a lányos házhoz, a lakodalom színhelyére. Ebéd után, hogy mindenki tanúja legyen a „cigányesküvőnek és cigánylakodalomnak” elindult a menet a fényképészhez, onnét pedig vissza a lányos házhoz. A fúvósbanda kísért, a sátor előtt a vonós fogadott.

A pezsgőfogyasztás után a menyasszony menyecske ruhába öltözik, majd a menyasszonytánc következik.

– Eladó a menyasszony! – hangzik. A fiú anyja tartja a kosarat. A felkérő meglobogtatja a pénzt, beledobja a kosárba s már viszi is a menyasszonyt. Dől a pénz, amíg csak a menyasszony bírja „szusszal”. Persze hamar kifáradnak, pedig vagyont is tudnának órák alatt szerezni. Utána a kis feleség fején kendővel, a fiú az esküvői feketében ételt, italt vesznek magukhoz, elvonulnak, bezárkóznak, majd csak délután kerülnek elő, amikor még folyik a mulatozás.

Ha meg nem zavarja az ünnepi aktust egy különös incidens, mert erre is volt már Szarvason példa. Ugyanis a szülők megtartották a „lepedőpróbát”, melynek során az ágynemű véryomok nélkül maradt. Bizony az ifjasszonyt szépen, azonnal hazaküldték, mint már „akárkitől érintettet”. A lány apjának nem kis pénzébe került a „kiruccanás”, a birkáknak, az italnak, a zenének az ára. K. J.-nek ráment a két hízó bika ára.

De változnak az idők. Az oláh cigányok e téren is fejlődnek. 1980 tavaszán volt egy szép esküvő, de itt is elküldték a fiatal feleséget. Mivel a nászok testvérek voltak (rokonházasság), a fiú apja nem követelte a lány apjától a kártérítést. A fiatalok egy évig külön éltek, majd a fiú megbocsátott. Azóta is boldogan élnek.

Szorgalmasan dolgoznak. Mindenük van, három évre még „kicsijük” is született. A lány, mint feleség, igen jó hatással volt férjére, embert faragott belőle.

Egyszerűbb volt Zsuzsi és Pali „egybekelése”. Az apa a fiával Kalocsán volt vásárban. A magas, karcsú, éjfeketeszemű, 16 esztendőös szép cigánylány megtetszett a fiúnak. „Meglátta és megszerette.” A fiú csak ennyit mondott az apjának: – Apám! Megszerettem! Vihetem? Az apa röviden válaszolt: – Hozzad fiam! Hozzad! Már robogtak is haza taxiban. Nem voltak sem a „tanácson”, sem a templomban, nem volt dínom-dánom – még egy ebéd vagy vacsora sem. De évek múltán is boldogok, kettesben járnak mindenhová, hosszúhajú kislányuk van, szerezcsenfekete, mint az édesanyja.

Alkalomadtán a fiú apját kérdőre vontam. – Hát nem egyformák magának a fiai, hogy egyikre 50 000 Ft-ot költ lakodalomra, a másiknak meg semmi nem jár? – Ez a büntetés, amiért nem volt menyasszonykérés, koszorú, szizimó (szüzesség). A cigányhagyományt tiszteletben tartom. Lássanak példát a kisebbek, a sorbanállók. Tanuljanak! – válaszolta. Majd hozzátette: – Igazán megvárhatták volna azt a pár hetet! Kibírták volna! De, ha egyszer a házamban együtt háltak! Mit tehettem? Ennek ellenére is ők Szarvason a legmagasabb, legkarcsúbb, legcsinosabb oláh cigány „házaspár”, a szarvasiak úgyis szinte valamennyien alacsony természetűek.

Elérkezik a házaselet ideje. Az élettársi kapcsolatban milyen jogai vannak a férjnek és milyen a feleségnek? Cigányszokás szerint a férj diszkrétan „kicsaponghat”, amit a feleség megbocsát, de a feleségnek hűnek kell lennie, különben férje szépen hazaküldi a szüleihez.

A szarvasi oláh cigányok legnagyobb megélhetési forrása a ló tartás. Cigányhagyomány az is, hogy az asszony nem szólhat bele a „lőüzletbe” – még a mézeshetek alatt sem –, ahhoz neki semmi köze nincs. Még a véleményét sem nyilváníthatja, mert akkor az „üzlet nem hoz szerencsét”. Különösen nem dicsérheti, nem ócsárolhatja, az árát nem sokallhatja, keveselheti annak a lónak, amelyet cigánytól vesznek, vagy annak adnak el. Természetesen más a „ház- és a régiségseftelés”. Bubus és Julcsa egy életen át tartották magukat ehhez a cigányhagyományhoz, és soha nem avatkoztak Nyuszi és Pisi „lőügyeibe”. Egy hosszú életen át csak feleségek, anyák és háziasszonyok voltak.

S az alkalmazkodásuknak is köszönhatték, hogy békében éltek le életüket s mély gyászba borulva temették el a férjeiket. Az oláh cigányoknál a temetés a másik nagy „társadalmi megmozdulás”. Mindkét „lovári” hatvan éven túl, hosszantartó betegségben hunyt el. Haláluk előtt egy héten át sokan tartózkodtak

náluk, lélekben is búcsút vettek tőlük. A halál beálltakor a köldöküket hamuval beszórták. Majd fehérenműben fehér lepedőre a földre fektették a tetemeteket. Itt várták be a temetést. Cigánytömeg gyászolta őket, a házban és az udvaron. Énekeltek s szólt a gyászzene. A helybeli zenészek, s a szentesi Pikókék bandája húzta három éjjelen át a melankolikus zenét. Így virrasztottak. A kalocsai menyecske vette őket rá, hogy rakjanak tábortüzet az udvaron. Onnét hozta magával a szokást. Iddogáltak, szundikáltak, keveset ettek, mert „az elhunyt is immár egy hónapja szinte koplalt”.

A temetés napján fekete ruhába öltöztették fel őket. A mellényzsebükbe helyezték a zsebórájukat s mellé tettek „útravalóul” 5000 Ft-ot. Ezt a gyászolók adták össze. Azután érckoporsóba helyezték a földi maradványokat. Az életben viselt öltözetet, a zöld szalagos kalapot, a mellényt, a bricseszna drágót, a csizmát gondosan becsomagolva eltették. Egy ünneplő kalapot a szoba falára függesztettek fel.

A halottat lefénnyépeztették.

Gyázkocsin vitték a temetőbe. A koporsót félezres tömeg kísérte. Szólt a vonós. A városban nagy kört tettek meg a két almás szürkével, melyet még életben oly gondosan elkészített erre az alkalomra Nyuszi is, Pízi is. Dregus és János voltak a kocsisok. A gyázkocsit Öcsödről hozták. Minden utcasarkon, így a „Vadász” előtt is elhúzták a nótájukat. „Csóró Nyuszi a »Vadászban« kesereg.” Monoton hangon, kórusban beszéltek útközben mindkettőhöz: – Zsasztár Nyuszi zsasztár? Zsasztár Pízi zsasztár? (Elmégy Nyuszi elmégy, elmégy Pízi elmégy?) Maguk feleltek rá: – Megyek, mert mennem kell!

A temetési menet másfél óráig kísérte a gyázkocsit. Nem úgy mint, amikor autón viszik ki, s úgy tűnik, hogy „csak úgy ellopták”. A sírnál a búcsúzkodás még három óra hosszát vett igénybe. Míg végre megengedték, hogy a koporsó a földbe kerüljön. Utoljára belehelyeztek fél liter pálinkát. Gyászolt a Rostás, a Bankó, a Balogh, a Mohácsi család. Ez akár a Nyuszi, akár a Pízi temetésénél 150–150 főnyi közeli rokont jelentett a második unokatestvérig.

A temetés után hat hét múlva volt a pomána (halotti tor). A férfiak ezen időpontig nem borotválkoznak és nem nyíratkoznak. A nők feketében járnak, még a babakocsiban a picinek is fekete kendő van a fején. A család zenészóval vonul ki a temetőbe, visznek magukkal ételt, italt, de helyben is főznek a sír mellett. A földre telepedve esznek, isznak, dalolják a halott kedvenc nótáit. A sírt pálinkával locsolják és eltávozáskor egy tányéron cigarettát is hagynak.

A temetőben a cigánysoron elkészült Piszinek egy fehér, Nyuszinak egy vörös márvány nagy síremlék. Alkalmadtán megkérdeztem a fiúkat, hogy minek azok a drága kövek. Így válaszoltak: – A halálos ágyon mindkettő átadott 50 000 Ft-ot és egy-egy lovat azzal a kikötéssel, hogy: »Itt van a temetésemre! Engem föld ne érjen, tehát kriptában nyugodjak és legyen síremlék is! Amennyiben a kívánságomat nem teljesítitek, verjen meg benneteket az Isten!« Hát mit tehattünk volna?»

Azóta is hordják a művirágot a temetőbe. Ott kint szénát is gyűjtögetnek. Hazatartva elől zsebetett kézzel a férj, mögötte a feleség karjaiban cipeli a gyermeket.

Cigányszokás az is, hogy a temetőből hazafelé a négykerekű kis kocsit a 10 esztendőes gyermek húzza az úttesten, a felnőttek a járdán kísérik. A kis Zsoltinak bizony futólépésben kell haladnia, mert a cigányok mindig sietnek, különösen ha az asszonyoknak odahaza „szoptatni esedékes a kicsit vagy az apróságokat”.

Nemegy cigányházban írtam a receptet, amikor közben a fiatalasszony és az ugyancsak fiatal nagymama elvonult a kályha mellé, hogy ki ki megszoptassza a saját gyermekét. A cigányasszonyok között vannak olyanok – sajnos – akik harminc évesen már nagymamák, ötvenévesen dédnagymamák.

Néha a rászorultság következtében az is előfordul – mert egyikük távol van, vagy teje nincs, avagy kevés –, hogy a fiatal anya a kis testvérét is, vagy fordítva a nagymama az unokáját is megszoptatja az övével együtt. A cigányok ugyanis azt tartják, hogy az anyának és a leányának a teje egyezik.

A cigányoknál a gyermekeket megkereszteltetik. A keresztelő családi ünnep, ilyenkor mindig jó hangulat uralkodik. Erre megtanította őket az „apát úr”. A kelengye és egy kis pénz jó csalogató volt. F. J. apátplébános ajtaja a 75 év alatt minden cigánynak nyitva volt, fizette a szűkkörű keresztelői ebédet is. Jánovszkiék, az egyházföldi bérlők sok cigánykeresztelőre vitték a „papföldről, az egyháztanyáról” a tyúkot, tojást, lisztet, káposztát, dinnyét, mákot. Ha meg éppen akkor valami dögiük volt, meg lett a „sakhbavaló”. A tisztelendő úr eltekintett a gyermek törvénytelen („zabi”) mivoltától is. Neki az éppoly kedves „angyalkája” volt, mint a törvényes gyermekek. A viláért sem engedte volna át a keresztelést a káplán úrnak.

A szülők, a keresztkomaasszony és keresztkoma, a rokonok ilyenkor „megtisztálkodtak” s úgy mentek a templomba. Vítették a „keresztvíz alá” a már karonülő, vagy éppen már szaladgáló „csöppséget”.

A szarvasi cigányok és a ló

Amint már fentebb több esetben is utaltam rá, az oláh cigányok egy részének léte megbonthatatlanul összefonódott a lóval.

A cigányoknak Indiából Európába történt hosszú-hosszú vándorlását, majd a közép- és újkorban a Balkánról Magyarországra való beszivárgását, ezt követően a több évszázados kóborlást, illetve sátorozást ló nélkül el sem lehetett volna képzelni.

A ló iránt ősidők óta megnyilvánuló szeretet és ragaszkodás olyan mély gyökereket eresztett bennük, hogy a letelepedés után is szinte barátjuknak tartották ezt a háziállatot. A lóval való foglalkozás, a lóból és lóért való élés nemzedékről nemzedékre hagyományozódott. Állíthatjuk, hogy a lóimádat a vérükben van. Ez a megállapítás vonatkoztatható a mai szarvasi oláh cigányok egy részére is.

Mindezek előrebocsátásával nézzük meg, hogy az egyes időszakokban milyen volt a lovak elhelyezése, tartása, takarmányozása és használata? Hogyan történt a beteg lovak gyógyítása? Miként bonyolították le a ló adásvételét? E fejezet végén a lóval való kereskedés során alkalmazott „csalafintaságaikat” is ismertetem.

A szarvasi cigányoknak a vándorlás és sátorozás időszakában általában csak gebéik voltak. Ezeket elsősorban a Mátyás, Lukács, János és András napi vásárokon szerezték be. Elég gyakori volt az is, hogy a távolabbi gazdáktól és az uradalmakból lopták a lovakat. Néhány esetben az uraságoktól ingyen kapták meg a leromlott, elnyomorodott és kiöregedett állatokat.

A kocsihoz kötött gebéket télen-nyáron a csillagos ég alatt tartották. A szőrük télen hosszúra nőtt, tavasszal ezt levedlették.

A lovak takarmányozása nem okozott gondot. Amikor nem volt hó, akkor a sátortábor közelében legelésztek. Ha a határt belepte a hó, akkor közeli gaz-

dáktól, uraságoktól szénát, kukoricaszárat loptak. A tél folyamán lesóványodott állatok tavasszal felerősödtek, ősszel pedig a lopott tökkel való etetés következtében kissé meg is híztak. Ennek tudható be, hogy az amúgy is edzett állatok nagy része jól bírta a nagy hideget.

A lovak tisztántartását az időre bízták.

A bezabálás volt a leggyakrabban előforduló lóbetegség, amit a nedves lóhere és lucerna, valamint a tök, nyers csöves kukorica mértéktelen fogyasztása idézett elő. Ilyen esetben érvágással „gyógyítottak”. Időnként a takonykór kipusztította a teljes lóállományukat.

A lovak értékesítése vásárokon és adandó alkalommal történt, de gyakran éltek a csere lehetőségével is.

A cigányok a vándorlás és sátorozás időszakában nem foglalkoztak, de ma sem foglalkoznak csikóneveléssel. Ehhez sem türelmük, sem kitartásuk nincs, számukra ez nem jelent üzletet.

A XIX. század végén történt letelepedésüktől a XX. század közepéig terjedő időben valamelyest növekedett a lótartás és -kereskedés iránti érdeklődésük.

Mint ismeretes, Szarvas természeti adottságai mindenkor kedveztek a lótenyésztésnek. A sziki széna, a sziki zöld lucerna, de az abraktakarmány is a legjobban segíti elő a csontozat fejlődését és szilárdságát. Ezt felismerve, az 1867-től 1892-ig végrehajtott parcellázások következtében földhöz jutott gazdák megteremtették az intenzív lótenyésztés feltételeit. Századunk elején már igen híres nóniusz lovakat neveltek. A két világháború között sok szarvasi ló nyert díjat az országos mezőgazdasági kiállításokon. Számos lovat remondaként vásárolt a katonaság.

Az oláh cigányok fokozott figyelemmel kísérték a gazdák lótenyésztését és így kaptak még nagyobb kedvet ahhoz, hogy mind jobb lovakkal foglalkozzanak.

Az oláh cigányok ebben az időszakban is elsősorban a vásárokon és a tanyákon vették meg vagy cserélték a lovakat. Sajnos, a lótolvajlás tovább folytatódott. A károsult gazdáknak és a hatóságoknak mind több gondot okoztak. Ugyanakkor nem kapcsolódtak be a betyárok, csikósok, lóüzelmibe, ami akkor itt nagymértékben virágzott.

Amíg a putriban laktak, a lovat karóhoz kötve a putri előtt tartották; nagy hidegben bevezették a putriba. A takarmány beszerzésében és a lovak gondozásában nemcsak a felnőttek, hanem a gyermekek is részt vettek.

A század elején kiemelkedő lótartó volt Zsubrik, aki nem putriban, hanem parasztházban lakott, 8–10 lovát istállóban tartotta.

Az 1920-as évekig a beteg lovakat kuruzslással „kezelték”. A következő évtizedekben néha állatorvoshoz is fordultak. Századunk első felében a kólika volt a leggyakoribb betegség.

Amint az idős parasztok még emlékeznek rá, 1944 júniusától szeptemberéig országosan pusztított a sertéspestis. Szarvason 4000 db sertés hullott el. Az egészségügyi rendőrrel együtt felkerestem a népesebb oláh cigány-családokat. Arra kértük őket, hogy tartózkodjanak a hullák hurcolásától és fogyasztásától. Ahol a kérésünknek nem volt foganatja, ott néhány hatósági személy segítségével kátránnyal ehetetlenné tettük a dögtérről ellopott hullát és a kertben elföldeltettük.

A negyvenes években járványszerűen lépett fel a mirigykór (csikó keh). A cigányok akkor sem tartották súlyosnak ezt a betegséget, nyugodt lélekkel adták-vették az ilyen lovakat. Ez az elítélendő gyakorlat nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a fenti kór állandósuljon.

A sertéseknél jelentkező Aujeszky betegséget és a fertőző sertésbénulást, továbbá a baromfikolerát és baromfipestist az ellopott döögök szállításakor terjesztették azáltal, hogy a vonszolt vagy hátukon cipelt vagy batyuban vitt hullából a vírus, illetve bacilus a földre vagy a fűre került. Növelte a veszélyt, hogy az otthoni felbontás és darabolás közben a macskáknak, és kutyáknak odadobott hulladékokat azok a szomszédokhoz is elhurcolták. Mivel a hízókat a családtagok, a szomszédok és a rokonok egymás között szétosztották, a ragályanyag a község távolabbi részére is elkerült.

Mindezeket annak a szemléltetésére írtam, hogy abban az időben bizony az oláh cigányságnak nem kis szerepe volt az állati fertőző betegségek terjesztésében.

A lovak értékesítése egyrészt a vásárokon, másrészt a tanyákon és a putriknál történt. Előfordult olyan eset is, hogy útközben adták el.

Az 1930-as évek elején bekövetkezett világgazdasági válság idején néha megtörtént, hogy egy-egy szegényebb paraszt – mivel a koros, fogatlan lovát sem eladni, sem kiteleltetni nem tudta – kétségbeesésében a vásártéren hagyta. Nagy táblát akasztott a ló nyakába. Erre a következő szöveget írta: „Kérem a szerencsés megtalálót, vegye pártfogásba és tartsa meg. Vissza ne hozza!” Az utóbbi kívánságot csak akkor írták oda, ha a „papundekli táblához” drótozták a pak-

szust. A cigányok ezeket a gazdátlan, úgynevezett „tarisznys” lovakat (onnét a név, hogy a kiálló „csípejükre” lehetett akasztani a tarisznysát) szívesen vezették haza. A legtöbbjét tavasztól őszig fel is javították.

A negyvenes években, amikor az oláh-cigányok töredéke a községben vett házat, rátértek az istállózásra. Közülük kiemelkedett a Mohácsi család.

Az ötvenes években a cenzárok közül kimagaslottak a Nótári testvérek. Csak Jóska és Pista tudta úgy felvezetni a lovat, hogy az az igényes vevő tetszését megnyerje. Ott voltak minden vásárban. Kizárólag közvetítettek, ennek során rá-, illetve lebeszéltek az embereket; ők maguk nem vettek és nem is adtak el lovat. A cenzári ténykedésükért nem kértek pénzt, megelégedtek azzal az összeggel, amit az eladótól, illetve vevőtől kaptak. Ebből a keresetből szerényen megélték.

Amikor 1953-ban a Lóértékesítő Nemzeti Vállalat ló- és kocsifelvásárlást hirdetett, Jóska 5 lovat és 6 kocsit közvetített. Ez még aznap a rendőrség tudomására jutott és letartóztatták. A bíróság egyévi szabadságvesztésre ítélte, üzérkedésért.

Már az állatorvosi prakszisom elején kapcsolatba kerültem Pistával, hiszen én is ott voltam minden vásárban. Bőven volt alkalmunk beszélgetni. Eközben elárulta mindazokat a „cigány huncutságokat és csalafintaságokat”, amelyek nem közismertek.

A több mint 80 éves Nótári Pista az Arany János utcában lakik. Szobája falát lovakat, fogatokat ábrázoló fényképek, valamint módosabb és szegényebb eladóktól, illetve vevőktől kapott köszönőlevelek díszítik. A MÉH-nél szerezte meg nyugdíjjogosultságát.

Öregkori passziója, látni azt a szép almásszürke kettes fogatot, amelyik a szomszédságban lakó nyugdíjas jogtanácsos hobbjaja és büszkesége. Pista meg is dicsérte a „doktor urat”, hogy ilyen szépen párba hozta azokat. Meglátszik, hogy öt éves kora óta bánik lóval, szereti, maga gondozza, idomítja azokat. Így legalább neki, az utolsó Nótárinak is van még 83 éves korában miben gyönyörködni. Hosszan lesi, kapujában álldogálva, üldögélve mikor vágódnak elibe a sarokról a doktor úr szürkéi.

A két Nótári fiú, Jóska, és Pista apjukkal 1910-ben települtek át Szentesről Szarvasra. Bár ott is jól ment a soruk, de azért nézték ki maguknak Szarvast, mert itt még szebb és tisztább vérű nóniusz lovak voltak. A szarvasi lónak nemcsak az országban, hanem egész Európában, sőt Ázsiában is neve volt.

Nótáriék jó harminc éven át vezető szerepet töltöttek be a szarvasi lóexportban. Csak hibátlan lovakkal ügyletek. Legjobb kereskedőjük egy svájci volt, de vásároltak tőlük a németek, olaszok is. A 10-es évek elején szállítottak a monarchia hadserege részére, a görögöknek, sőt még a perzsáknak is, akik 150 lovat vásároltak egy-egy alkalommal s azokat vasúton és hajón szállították el.

A Nótári testvérek sok évtizedes tevékenységét értékelve állíthatom, hogy igen jól ismerték a lovat, tehát idősebb korukban a cenzári (közvetítői) szerepük betöltése nagy tapasztalaton, hozzáértésen alapult.

A hatvanas években a termelőszövetkezeti parasztok és családtagjaik a háztáji gazdaságokban egyre több állatot tarthattak. A betakarításkor a széna, szalma, és tengeriszár hordását, továbbá a piacozást, vásárolást saját lovas kocsin is bonyolították le. Az egyénileg gazdálkodó parasztoknak, a szakcsoport-tagoknak létérdekük volt, hogy megfelelő igaerővel rendelkezzenek.

Ugyanebben az időben jelentős mértékben megsaporodott a lovas kocsival fuvarozók száma.

Mind a parasztok, mind a fuvarosok lovaik egyrészét az oláhcgányoktól szerezték be, akik a megnövekedett kereslet kielégítése érdekében minden lehető elkövettek. A vásárokon olcsón megvett lovakat szakszerűen gondozták, feljavították, majd magasabb összegekért áruba bocsátották.

Köztudott, hogy a hetvenes évektől még nagyobb lendületet vett a háztáji gazdálkodás. Egy-egy nagyobb család a korábbinál lényegesen nagyobb földterületet művelhetett, mint „háztáji földet”. Több lett az eladó szemes és szálas takarmány is. Ezért egyre több oláhcgány vált lótulajdonossá a régi lóartőr cigányokon kívül.

Az elmúlt évtized közepén volt a legmagasabb az általuk tartott lovak száma.

A lovakat akkor és jelenleg is az egész Tiszántúlon, a Duna-Tisza közén vásárokon, továbbá a mezőgazdasági nagyüzemekről szerzik be, mint selejt, lesántult, nem indító, rúgós, harapós állatokat.

Négy évtizeden át szoros kapcsolatban voltam Mohácsi Lajossal (Bujával), Rostás Lajossal (Nyuszival) és Bankó Lajossal (Piszivel). Mindhárman nagy tudású lovárok voltak. A ló iránti hagyományos szeretet befolyásolta egész életüket. Mivel gyermekkoruk óta állandóan csak lóval foglalkoztak, ennek következtében kifinomodott a tapintásuk, szaglásuk, hallásuk és „gyakorlott szemre” tettek szert.

Bármennyire hihetetlen, ők a ló szuszogásából, továbbá a kifújtt levegőből terjedő bűzös szagból általában helyesen következtettek a tüdő hurutos állapotára. A szájból és orrból áradó émelygős szag alapján a gyomor valaminő betegségére (hurutra, rozsférgességre stb.) gyanakodtak.

Buja, Nyuszi és Piszi minden esetben 3–5 éves, sovány, de egészséges lovakat vett meg.

Amennyiben a kiszemelt ló küllemileg (szín, magasság és testtartás szempontjából) valamelyikőjüknek megtetszett, akkor azt igen alaposan szemügyre vette. Először a fogazatot vizsgálta meg. Azután megtapogatta a fejen, és a nyakon levő mirigyeket, mert meg akart győződni arról, hogy a torok körül nincs-e valami baj. (A vásárkapuban látták, hogy én viszont az orrnyálkahártyákat és az áll alatti nyirokcsomókat vizsgálom, ezért faggattak is.) Ezt követően felemelte mind a négy lábát. így tudta, meg hogy rúgós-e vagy sem és tűri-e a vasalást. Tüzetesen megnézte a patákat és a nyirbarázdákat. Megsimogatta a hajlító inakat, hogy megbizonyosodjon azok acélos voltáról. Nézte, majd megtapogatta az ínhüvelyeket és az ízületi tokokat. A végtagok „tisztaságára” kényes volt, legalább úgy mint a ló „figurájára”, azokat kínosan figyelte.

Amennyiben a mustrálgatás alatt a ló nem vizelt és nem trágyázott, azt mindenképpen megvárta, mert látni akarta, hogy az miként történik, az ürülék normális-e és nem tartalmaz-e gilisztát.

Ha fentiekkel kapcsolatos tapasztalatai kedvezőek voltak, akkor mérőszalaggal ellenőrizte a becsléssel megállapított marmagasságot, így tudta összehozni a megrendelt kettes fogatot, akár a négyest.

Mindezek befejeztével megkezdte az alkudozást. Alacsony összeget ígért, ennek indokaképpen becsmérelte az állatot. Végül is közepes árban állapodtak meg. Az üzlet megkötését tenyérbe csapással szentesítették.

Mindhárman – kívánságra, megbízásra – bármilyen színű lovat felhajtottak: zsuffát és izabellafakót, cirkuszok részére pedig tarkát, tigris- és párductarkát. Előszeretettel vásárolták az almásdereseket, az acélszürkéket, a bogárfeketéket. A fehérekre rá sem néztek, mert jól tudták, hogy azok 10 évnél idősebbek, tehát öregek, bármennyire is tetszetősek. Mint mondták nem véletlenül ültetik a királyokat fehér lóra. Azok már örülhetnek, ha még a díszlővések hallatára is állhatnak, pihenhetnek. Az istállójukban eladásra várt több fekete, sárga és pej ló is.

Rendelésre a kettes fogatot úgy tudták párosítani, hogy a lovak tükörképei legyenek egymásnak. Mindkettőn – a rudason is, a nyergesen is – a jegyeknek, a

virágnak, csillagnak, hókának, egy, két, három láb keselységének pontosan meg kellett egyezniök, a színén, nagyságon kívül.

Ők „hozták össze” a gazdasági iskola igazgatója által kívánt kettes „izabella-fogatot” is.

Örömükre szolgál, hogy a szarvasi cigányok lóval kapcsolatos tapasztalatait még a fogathajtó magyar világbajnokok is figyelembe veszik és méltányolják. Szmélyes és szívélyes ismeretségben vannak velük; a lovaik egy részét ők szerzik be.

A Kecskeméten megtartott fogathajtó világbajnokságon szinte szervezeten vettek részt. Lovas kocsikon mentek, útközben felkeresték az öcsödi és kunszentmártoni rokonokat, ismerősöket.

Hortobágyra Gyomaendrődön, Körösladányon és Szeghalmon át jutnak el. Visszafelé más irányban jönnek, vagy Fegyverneken vagy Békéscsabán át. Az említett és útbaeső többi községben, városban – Törökszentmiklós, Mezőtúr, Mezőberény, Békés – is vannak rokonaik és ismerőseik, akiket meglátogatnak. Ezen helyeken a lovakat megetetik, megitatják, megmossák, pihentetik, s ahol arra lehetőség van, meg is fürdetik.

Az orosházi, apajpusztai, balástyai és bugaci lovasnapok rendezvényeit évről évre megtekintik.

Útjaik során észrevételezik az elibük kerülő lovakat, ha akad kedvükre való, azt tüstént meg is vásárolják. Még az sem baj, ha rúgós, harapós, mert az ilyet féláron veszik meg.

Varga József (Diló) egy olyan lovat vett, amelyiket rövid időn belül be kellett oltanom. Az állatot felismerve, mert Nagy Kálmánnál (Majomnál) már kezeltem az előző évben, az új gazdáját, Dilót figyelmeztettem a ló rosszindulatú voltára. Kérésemre Diló az állatot „pipával” fékezte meg, hogy az injekciót be tudjam adni. (A pipa egy olyan 30–40 cm-es bot, amelynek az egyik végén 25 cm hosszúságú spárga van, amit a felső ajakra hurkolnak, azt megszorítva elterelődik az állat figyelve.) A művelet sikerült, de néhány pillanat múlva a ló megrúgta gazdáját. Ilyen esetben azt hinné az ember, hogy a felbőszült tulajdonos a kezében lévő „pipanyéllal” (bottal) tüstént megveri. Nem így történt. Diló a lovának azt a lábát, amellyel rúgott, addig simogatta, amíg a kézsimítást eltűrte. Az első érintésnél még a mestergerendáig rúgott, a tizediknél már csak felkapta a lábát és sunyított hozzá, az ötvenediknél már nyugodt volt. Én lenyűgözve figyeltem a szelidítést, megszeppenve néztem az istállóajtóból, hogy Bogár hogyan rúgja a „csillagokat”. Ezt a „kezelést” egy hétig napjában háromszor

megismételte. Két hónap elteltével úgy adta el a lovat, mint a kezes bárányt. A szelidítésre vonatkozó kérdéseimre megmagyarázta, hogy: – Ez kérem állat. Nem úgy kell evvel bánni, mint az emberrel, aki ha megüt, villámgyorsan visszautök. El is fogadtam a „magyarázatát”. Annál is inkább, mert hozzáfűzte: – Legalábbis nálunk cigányoknál így van.

Ha a lovat a közelben veszik, akkor a hazafelé vezető úton minden kútnál megállnak itatás és pihenés végett. Azelőtt ásott kutak voltak direkt itatóvályúkkal, ma ártézi kutak vannak, vályú nélkül, mert köz- és állategészségügyi szempontból kút mellett itatni nem lehet, csak távolabb, természetesen hozott vederből. Az imént szerzett „vagyonuk” lábait gondosan lemossák, majd vizes kézzel megmasszírozzák. Tavasztól őszig, legalább egy órán át a kút közelében lévő „lefolyóba” állítják. A járókelők nem tudják, hogy mindez miért történik így. A cigányok ősidők óta tisztában vannak azzal, hogy ez a művelet a ló vérkeringését serkenti. Az idült végtaggyulladás (ízület, ízületi tok, ín, ínhüvely) pedig csillapítja.

Kivétel nélkül minden oláhcgány istállózza ma már a lovat.

A nagyban üzletelők nyáron is hajnaltól alkonyatig az istállóban tartják. Az ablakot zsákkal vagy ponyvával betakarják, az ajtót pedig becsukják. Még kánikulában is pokróccal vagy paplannal terítik le a jobb sorsra érdemes állatot. Ez az eljárás biztosítja, hogy az eladásra szánt jószágot a világért se érje napfény, mert ellenkező esetben kifakul a szőre. A sötétség, valamint a paplannal való letakarás eredményeként a ló szőre simává és fényessé válik, esetleg még almázottá is. (Ilyen lovat is láttam). Napjában többször vakarják, kefélik, csutakolják és mossák, újabban „vasalják”, ez a nagyobb gyermekek munkája. A legeltetésük, jártatásuk, fogatolásuk sötét éjszaka történik.

A takarmányozásukra nagy gondot fordítanak. Törődnek azzal, hogy a táplálékuk minél változatosabb legyen. A takarmánybázist a frissen kaszált lucerna, lóhere és fű képezi. Ezeket szénával vagy szalmával „összerázzák”. Télen szálas-takarmányként lucerna- vagy gypszénát etetnek. Minden évszakban egyaránt adnak kukoricát, néha árpát vagy búzát, kivételesen zabot is, az utóbbi években – tanácsomra – napjában ötször 1-1 marék tápot is.

Az értékesítés előtti hetekben mindenképpen kevernek sót, kristálycukrot és tápot az abraktakarmányba.

A takarmányozásból és az itatásból a család minden tagja kiveszi a részét. Az itatáshoz vödörrel hordják az ártézi vizet. „Még a vér is meghűlt bennem”, mikor látom, hogy F. L. négyéves oláhcgány purdé viszi a játékvödörrel a vizet

a ló fejéhez, a jászolhoz, pedig az istállójuk oly kicsi, hogy csak bújni tud a ló mellett. N. K. az 5 éves pedig úgy furakodik be két ló közé, hogy megkínálja azokat egy-egy kockacukorral.

Általában olyan lovakat vesznek, amelyek fiatalok és még nem voltak kocsiba fogva, vagy idősebbek, de el vannak rontva nem indítanak, nem húznak, tehát megbízhatatlanok.

A lovaknak a jászolhoz való kötését, eloldását és kivezetését az asszonyok és a gyerekek végzik. Bátran csinálják mindezeket. Amikor bemennek az istállóba, nevén szólítják a lovat, majd a farától kezdve végigsimogatják. Némelyik állat hamarosan kezessé válik, de bőven vannak olyanok is, amelyeknek a megszeli-dítése több hónapot vesz igénybe. A rakoncátlan, ágaskodó, toporzékoló ló kantárszárát még az asszonyok is szorosan, szinte görcsösen tartják a markukban. A nők így biztatják egymást: – Ne félj! (Ná dárés!) Majd betörik!

A cigányok többsége rozszant parasztkocsival rendelkezik, de egyre több „gumiskocsit” is látni; a módosabbaknak sárga, lakkozott „nagyatádijuk” van.

Az általuk használt lószerszámok között is jelentős a különbség. A szokványos hámon kívül elég soknak van díszes felszerelése. Néhányan pedig már francia gyeplővel is dicsekedhetnek.

A parasztkocsin – ha nincs ülés – az alsővénydeszkán állnak és a gyeplőbe kapaszkodnak. A nép a „kocsiderékban” ül, mindig sokan és szorosan egymás mellett. Ostort (csunyi) nem nagyon használnak, mert az ember és a ló szinte „érezik” egymást.

Az állatok hamar megtanulják a cigány vezényszavakat: zsá! zsá! (gyí! gyí!)

A cigányok senkinek nem árulják el a hajtási titkaikat.

Ha a legeltetés a távolabbi árkokban történik, akkor a mezítlábos legények szőrén ülik meg a lovat. A kötőfékből pillanatok alatt zablát formálnak; ez helyettesíti a kantárt. Úgyesen feldobják magukat a ló hátára és büszkén, vidáman vágatnak.

Ha a ló megbetegszik, akkor a szegényebb cigányok a gyógyítást kuruzslással kezdik.

Kuruzslás

A legelterjedtebb kuruzslási módok az alábbiak:

A bebabálás folytán előállott megmerevedés és az úgynevezett „ünnepi betegség” esetén (bénulásos izomfeszítékvizelés) a nyaki vagy a csánki vénából érvágóval fél vödörnyi vért eresztenek ki, hogy a „vére meg ne ölje”. Vesznek egy két méteres ruhaszártó kötelet, azt a nyaktájékon „átveszik”, azzal szorítják le az ereket. Pár perc után a torkolati barázdában a visszerek (vénák) jól láthatóak, tapinthatóak, férfi középsőujjnyi vastagságúak. Hosszanti irányban ráillesztik az „érvágót, csappantyút” (háromszögű éles fém, nyélen) majd botocskával ráütnek és sugárban lövell a szén-dioxidú, sötét színű vér. Ezt követőleg megláztítják a „madzagot” s a sebet – érsebet – mesterien varrják be a ló farokszőrével. Láttam elvérezni lovat, ugyanis az érsebzés harántul sikerült.

Amikor a ló étvágytalan – ami leggyakrabban betegség következménye, foroghat fenn lázas állapot, lehetnek hurutos, gyulladásoz jelenségek – akkor rendszerint azt mondják – a nem cigányok is –, hogy tályogja van, ami nem érett (na dogelő), még a nem cigány parasztek is így nevezik (szlovákul = tária). A tályogot a bőr ráncba emelésével diagnosztizálják. Ha a bőrréde lassan simul ki, akkor a szűgy tájékán máris húzzák a tályoggyökert. (Hérics- vagy hunyorgyökert.) Persze a ránc vontatott simulása arra utal, hogy a bőralatti kötőszövet nem, vagy alig tartalmaz zsírt, nyilván a lesóványodott állatokon akár betegség, akár rossz táplálás miatt. A megszártott fekete, feketésbarna, kb. 10 cm hosszú, cukorspárga vastagságú gyökérből levágnak 3–4 cm-t, azt a fonálhoz erősítik, s árral vagy zsákvarró tűvel behúzzák a szűgy-tájéé bőre alá. Az eljárást akkor tartják hatásosnak, ha a mesterséges seb környéke jól megduzzad. Bizony az néha dinnyenagyságúra is növekszik. Malacoknak ugyanezt a fülébe, bikájuknak a szegytájékába „erőltetik”.

Orvosilag – patológiailag – a gyökér egy helyi enyhébb, vagy súlyosabb gyulladást vált ki, ami melegséggel, kipirulással (malac), fájdalmassággal és duzzanattal jár, mindezek a gyulladás kardiális tünetei. Ez megmozgatja az „egész szervezet védekező apparátusát” – tiltakozván az idegen test ellen (gondoljunk a talpunkba ékelődött tüskére) – áramlanak és termelődnek a fehérvérséjtek, s egy dopping-hatás áll be. Ezt mi „ingerterápiának” nevezzük (tejinjekció, idegen fehérje applikálás). Mennél nagyobb a „daganat”, annál nagyobb a hatása – mondják.

A Piócás Mari néni s a Tályogyökeres Jóska bácsi családja kedvezőbb helyzetben volt, mert azoknak jutott bővében tályogyökér, nem is kellett azt „bőrbe húzni”, hanem két tégladarab között összemorzsolva, egy-egy marék porcukorral, darálva összekeverve etették – akár heteken át.

Tőlem, mint fiatal szakembertől a tehetős oláhcigányok szakszerű „tályogoltást kívántak” – jó pénzért. Emésztési zavar esetén észlelték a pilocarpin, arecolinhatást, ami percek alatt az injekció beadása után nyálzást okoz az állaton. Mindjárt találtak is rá magyarázatot: – Igen a lónak a bőre alól a száján keresztül távozik a sárvíz (savós váladék), s ezzel egycsapásra megtisztul az állat a „gennytől (phumb)”. A nem cigányok szerint a tályogtól, a sárvíztől. Efféle óhajok ma is elhangzanak.

Ha nem lenne az így provokált szügyduzzanat oly drasztikus látvány – mint a tályogyökér etetés –, az ingerterápia ellen nagyon nem is tiltakoztam volna. De ebben a kivitelezésben bizony állatkínzás.

Abban az esetben, ha a ló ímmel-ámmal eszik, „szálalja a szénát”, bicskával felmetszik a szájpadlását. Ez a helytelen gyakorlat azon a tévhiten alapszik, hogy a „túlnőtt szájpadlás akadályozza a rágást”. De az soha nincs túlnöve, ilyen kóros elváltozás nincs, egy véletlen méhcsípésnél lehetne elképzelni. A legtöbb-szor azonban a zápfogak romlottsága okozza a rágászavart, ami idős lónál igen gyakori.

Gyakran fordul elő a fültőmirígy gyulladása. Ennek fennforgásakor az „egeret” jól megmarkolják és összenyomják. Ez igen durva és káros beavatkozás, mert az esetleges gyulladás még fokozódik, s az állat még jobban szenved. A mirigykórnál az állapotot nem csökkenti, hanem súlyosbítja. Az értelmese azonban gőzöléssel orvosolja ezt a bajt. Egy zsákba szénamurvat raknak, amit előtte forró vízben áztattak. Ezt kötnek az orrára is, hogy induljon meg az orrfolyás. Utóbbinak nincs ellenjavallata.

„Kólikánál” az a tévhit járja, hogy ezt a súlyos bajt toll, madár- vagy egérfé-szek elfogyasztása okozza. Ilyenkor lapátra tett parázssal „melengetik” az állat hasa alját. Ekkor előfordul, hogy leperzselődik az állat szőre, sőt nemegyszer első vagy másodfokú égési sebek is keletkeznek.

Ha a melegítésre a ló nem nyugszik meg, akkor az „orrlíkába” keserűsöt, és étolajat öntenek. E művelethez a kötőféket átvetik a mestergerendán vagy udvaron, utcán egy vastagabb faágon, hogy az állat égnek tartsa az orrnyílásait. Számos eközben keletkezett üszkös tüdőgyulladást voltam kénytelen a négy év-tized alatt kezelni, amit a keserűső, étolaj félrenyelése okozott.

Amennyiben az utóbbi beavatkozás eredményeként sem indul meg a vizeelés és bélsárürítés, akkor az ujjak között összemorzolt csípős, lehetőleg érett, piros-paprikát gyömöszölnék az állat tasakjába.

M. P. 1983. október 10-én hurutos bélgörcsben szenvedő igen értékes lovához hívtam. Az állatot szabályszerűen (lege artis) gyógykezelésben részesítettem. Természetesen vártam a javulást, aminek az elhúzódása idegesítette a népet (voltak vagy ötvenen). Amíg váraкоztam, M. P. összemorzolt a tenyerében két cső erős, piros-paprikát, azt mindenestől bedugdosta herélt állat vizezőjéhez – mert szerintük mindennek az az oka, hogy az állat nem tud vizelni – közben a szerencsétlen állat életveszélyesen rugdalózott. Ez sem segített. Ekkor felgyűrte ingujját s kiszedte a végbélből az elérhető bélsarat. Az állat továbbra sem nyugodott meg. Hámat tettek rá és egy két mázsás betondudát kötöttek mögé, úgy hajszolták. Közben adtam a nyugtató injekciókat. Az érkezésemtől számított két óra múlva, az állat jobban lett. Ők a saját beavatkozásuknak tulajdonították, én a gyógykezelés eredményének könyveltem el. A csípős paprikát kanca esetében a pérába csúsztatják be.

Ezt egyértelműen állatkínzásnak kell minősítenünk.

A „kólikával” kapcsolatos kuruzslások természetesen nem vezethetnek eredményre, hiszen a tünetegyüttest hurutos bélgörcs, gyomormegterhelés, legsúlyosabb esetben bélcsavarodás okozza.

Szintén elítélendő eljárás, hogy az ínrandulás miatt sántító lovat pihentetés helyett nemcsak lépésben mozgatják, hanem igen gyakran futtatják is. A nógatáshoz ostort használnak. Nyuszi és Pizsi, mint ügyes masszőrök ugyan ismételten megkísérelték a „megrándult ereket” helyükre tenni, de hasznosabbnak bizonyult az ólomcetes hideg vizes borogatás. Még a gyakorlott ujjak sem tettek csodát.

Ha a kuruzslás minden módját és eszközét kimerítették, de eredményt nem értek el, akkor fordultak állatorvoshoz. Az utóbbi évtizedekben egyre gyakrabban vették igénybe a gyógyító ténykedésemet.

Ma már életveszély esetén az előrelátóbbak megkeresik a körzeti állatorvost. Ha nem találják meg, nekem, mint nyugdíjas állatorvosnak könyörögnek, hogy kezeljem az állatot. Húzódozom tőle, mert ehhez hivatalosan nincs jogom. Mégis meg kell tennem, mert így érvelnek: – Nézze, doktor bácsi, tudjuk, hogy nyugdíjas, nincs közzete, nincs bélyegzője és nem köteles segíteni, de ha a ló elhullik, mi nem a főállatorvoshoz megyünk a „panaszunkkal”. Magát mint embert a mi sajátos „cigány törvényeink” szerint bíráljuk majd el.

A későbbiekben a kérésemre el is magyarázták, hogy miből áll ez. – A mi íratlan törvényeink az összefogáson, összetartáson alapulnak. Többé egy cigány sem fogja hívni, munkáját, tudását igénybe venni, pedig tudjuk, hogy maga a lovat szereti, a ló látása kikapcsolódás, s passziója, ha megszímíthatja. A kiközösítés magának rosszabbul fog esni, mintha meglopnánk.

Bár az iménti kijelentés némi fenyegetést is tartalmaz, én mégsem ennek hatása alatt nyújtok „elsősegélyt”. Döntésemben a hivatástudatomra és lelkiismeretemre hallgatok, a jövőben sem tehetek mást.

Előfordul azért, hogy „kólika” esetén az utolsó percekben hívnak. A Martinovics u. 26. sz. alatt történt 1983 szeptemberében. A ló zsenge kukoricával bezabált, gyomorrepedést kapott, már fel sem tudott állni, úgyszólván élettelenül feküdt. Erőltették az azonnali „erelést”, de az is kivihetetlen lett volna. Közöltem velük: – Nem tudok segíteni, az állat percekben belül elhullik. Ők lehangoltan jegyezték meg: – Igen a halál ellen nincs orvosság!

A megfelelő elhelyezés, takarmányozás, odaadó és lelkiismeretes ápolás, gondozás, valamint a türelmes betanítás következtében tucatszám kínálják megvételtre a fiatal megnyerő küllemű, színre is tetszetős, jó kondícióban lévő, úgyszólván hibátlan lovakat. Annak érdekében, hogy az állatok piacképesek legyenek, nem nagyon törődnek az idővel. Általában pár hónap elegendő a megfelelő előkészítésre, de az is előfordul, hogy egy éven át kell foglalkozniuk valamelyik lóval.

A lovakat az Állatforgalmi és Húsipari Trösztnek, a termelőszövetkezeteknek, továbbá a fuvarosoknak és a parasztoknak adják el. Egy-egy lóért 4060 ezer Ft-ot kaptak 1983-ban.

Az utóbbi években fokozódott a sportlovak iránti érdeklődés. Az oláh cigányok a megnövekedett igények figyelembevételével ilyen lovak tartására rendezkednek be.

Egy-egy nagyobb felvásárlás, illetve vásár előtt és után a Bizományi Áruház mellett, a piacon, a kocsmákban, sőt Diló és Kutjukórá házának ablaka alatt lévő árokban „kisgyűlést” tartanak. Eladás előtt megbeszélik a teendőket, utána pedig megvitatják a tapasztalatokat.

Mind a vétel, mind az eladás alkalmával meg nem engedett módszereket és fogásokat is alkalmaztak és alkalmazznak. Ezeket az oláh cigányok csak csalafintaságoknak tartják.

Cigánycsalafintaságok

A lovak vétele során az alábbiakat követték el:

A negyvenes évekig néhányan mint orgazdák az olcsón vett lopott lovak jegyeit (csillagot, keselyt) sötét színűre festették. A festék két hónapig is rajtuk maradt. Ilyen esetben a csendőr kíséretében megjelent kárvallott gazda sem ismerte fel saját lovát.

A vásárolni szándékozók zsebében úgyszólván mindig volt egy „véres zápog”. A fog azért volt piros, mert vérbe mártották és az rászáradt, vagy ilyen színű festékekkel – esetleg miniummal – kenték be. Amikor a cigány a már korosodó ló körülmustrálását befejezte, kinyitotta a ló száját, hogy a fogazata alapján megállapítsa a korát. Ebben a pillanatban – a bűvésznek is dicséretére való gyorsasággal – a fogsorhoz illesztette a tartalékfogat, amelyik egy meglazult, tehát mozgatható és ujjakkal könnyen kivehető fog látszatát keltette. Főlényesen mutatta az eladónak és a következőket mondta: – Látja, már a fogai is mozognak, hullanak. Öreg! Adj ide olcsóbban! Többet úgysem kap érte! Az időközben „véletlenül” odaérkező cimborák megerősítették a vevő ócsárlását: – Vén ló ez, hiszen rosszak a fogai is! A manőverezésnek a sok rábeszélésnek meglelt az eredménye: a cigány féláron kapta meg a lovat.

Előfordult, hogy még ugyanazon a vásáron áruba bocsátotta. Bezzeg, akkor már nem „löttyögtek” a fogak, sőt gátlástalanul így érvelt: – Igaz, hogy nem fiatal a ló, de a fogazata tökéletes.

Napjainkban is – főleg a fiatalok – szívesen vállalkoznak közvetítői cenzári szerepre. Ők mind a vevőknek, mind az eladóknak „segítenek”.

Vétel során a vevő érdekében ezt mondják az eladónak: – Adjá oda! Hibás a tartása, rosszak a lábai! Ennél többet úgysem kap érte!

Eladásnál a tulajdonos nevében következőképpen győzik meg a vevőt: – Vegye meg! Hibátlan jószág! Megéri azt a pénzt!

Abban az esetben, ha a cigányok a saját lovukat kínálják, akkor nem fukarkodnak a magasztaló jelzőkkel. Ma is tartják magukat a közmondáshoz, mely szerint „minden cigány a maga lovát dicséri.”

Az eladáskor azonban nemcsak indokolt vagy indokolatlan dicséretre került sor – ennyit a törvény is megengedett – hanem – sajnos – „csalafintaságokra” is.

A továbbiakban nézzük meg a leggyakoribbakat.

Még a negyvenes években is sok bonyodalmat okozott a kehes ló értékesítése. Annak érdekében, hogy a tüdőrágulatban szenvedő állat fulladozása megszűnjön, a vásár reggelén „bilindekmaggal” (beléndekmaggal) etették meg. Ettől aznap délig a ló normálisan lélegzett. Túladagolás esetén bizony előfordult, hogy a szerencsétlen állat mérgezés következtében elpusztult.

Akadtt olyan cigány is, aki úgyszólván csak kehes lóval üzletelt. Ezek egy nyilatkozatot vittek magukkal, mely a következő szöveget tartalmazta: – Tudomásul veszem, hogy a ló kehes. A cigány ezt az írásbeli kikötést az öreg, gyengén látó parasztnak megmutatta s egyben arról az alábbiakat olvasta (kívülről tudta): – Felelek érte, hogy a ló nem kehes. A jóhiszemű vevő a „dokumentumot” vagy elolvasta futólag vagy sem, és megnyugodva fizette ki a vételárat. Az áldomás után – mint aki jó vásárt csinált – boldogan vezette hazafele az egészségesnek minősített paripát. Néhány kilométer megtétele után megrökönyödve tapasztalta, hogy a ló alig kap levegőt. Tüstént beállított hozzám a kehes állattal. Felháborodva adta elő panaszát: – Doktor úr, itt az írás arról, hogy a ló nem kehes, pedig – amint tetszik látni – a szegény jószág majdnem összeesik. Kíváncsian olvastam fel a kis – persze nem cigány által írott – írást. A valódi szöveg hallatán felbőszülve szidalmazta a csaló cigányt. Időközben megvizsgáltam az állatot. A károsult gazdának megmutattam a kitágult szembogarakat, a kiszáradt szájnyalkahártyát, és közöltem vele, hogy ezek a tünetek a beléndekmaggal való manipulálás egyértelmű bizonyítékai. Tudomására hoztam, hogy bizony az eladó cigány ezt írásban is közölte. Márpedig az írásbeli kikötés fontos. – Tegye csak fel a szemüvegét és olvassa!

Az utóbbi évtizedekben sokszor előfordult, ma már azonban egyre ritkábban kerül sor arra, hogy a vásárolt csikó végbelének nyálkahártyáját körömmel kicsípik. Ezzel az állatkínzásnak tekintendő manipulációval leginkább akkor élnek, ha a vételárnak csak 80 %-át, szerencsésebb esetben 50%-át kellett kifizetniök a csikó elhozatalakor. Elhívják a volt gazdát és szemére vetik, hogy „vérhasban” szenvedő állatot adott el nekik. Fennhangon siratgatják a csikót meg a sok pénzt. Ez olyan mély hatást gyakorol a volt tulajdonosra, hogy az a további követeléséről egy kézlegyintéssel lemond. Az ilyesmi mindennapos volt a szarvasmarha vonatkozásában is.

Ma sem tekinthető kivételes megoldásnak a metszőfogak „igazítása”. Ha a csikót öregbíteni akarják, akkor a váltandó fogat kihúzzák. Ezzel fél évet is nyerhetnek. Amennyiben a koros lovat valamelyest fiatalabbá szeretnék „varázsolni”, akkor a hosszú metszőfogakból néhány millimétert lereszelnek.

Amíg a lovak forgalmazása csak marhalevél, vagy más szóval „pakszus” kíséretében történhetett, a cigányok ezzel rengeteg visszaélést követtek el.

Vásárlás esetén az érdekelt cigányszemély a vételárnak csak 80 %-át fizette ki. A fennmaradó 20% zálogaként az eladó visszatartotta a pakszust. A cigány természetesen adós maradt, a volt tulajdonos házána a tájára sem ment.

Eladás esetén a cigány sosem rendelkezett járlatlevéllel. Ezt a hiányosságot egyrészt az okmány határidőre történő eljuttatására vonatkozó ígérettel hidalta át; ugyanakkor beleyezett abba, hogy a vételárból az átírási illeték ötszörösét tartsa vissza. Ez az összeg a vételárnak mindössze fél százalékát tette ki. Nyilvánvaló, hogy a cigány egy lépést sem tett a pakszus pótlására, hiszen olyan csekély összegről kellett lemondania.

Néha előfordult, hogy a saját kuruzslásuk folytán bekövetkezett tüdőgyulladásért is a volt tulajdonost tették felelőssé. Ha az állatnak székrekedése van, akkor vagy a szájába, vagy az orrába keserűsöt öntenek; ezt az állat elég könnyen félrenyeli, vagyis a légcsövébe kerül, ami üszkös tüdőgyulladást okozhat. E betegség felléptekor azzal a kéréssel keresik fel az állatorvost, hogy adjon igazolást arról, miszerint a ló már az átadáskor is beteg volt. Természetesen ilyen igazolást nem kaphatnak, de ez őket nem téríti el attól, hogy az állatot visszavigyék a gazdájához. Ez „díszkísérettel” történik. 20–30 cigányasszony, illetve férfi körülüli a tanyát, és addig nem tángítanak, amíg a teljes vételárat vissza nem kapják.

Amint láttuk, a fent ismertetett „csalafintaságok” egyáltalán nem tekinthetők azoknak, hanem sokkal inkább elítélendő és büntetendő cselekménynek.

Amennyiben a vevő vagy az eladó oláhcigány, akkor fokozott elővigyázatosságra, óvatosságra és körültekintésre van szükség.

*

Úgy gondolom, ebben a fejezetben sikerült bebizonyítanom, hogy Szarvason az oláhcigányok egyrésze rátermett ló tartó. Az életüket ló nélkül el sem lehet képzelni. Ők így mondják: – A ló szeret a vérünkben van, azt soha senki nem tudja kiölni belőlünk.

A messze földön híres szarvasi lovárok, így Buja, Nyuszi és Pízi gyermekei még jól megtanulták a ló tartás csínját-bínját. Bankó Lajos (Boc), Muszka, Bankó Gusztáv (Csucus), Rostás István (Dregus), Rostás Lajos, Rostás Kálmán (Kácsér), Kutukórá, Bankó József (Tumpi), Nagy Kálmán (Majom), Nagy István (Marci Pista), évenként 5–10 ló eladásával alapozták meg hírnevüket. Ők

hivatásszerűen foglalkoznak lótarással. Mondhatni bizonyos irányító szerepet töltenek be az oláh cigányok között. Készséggel adnak tanácsokat, útbaigazításokat a ló elhelyezésére, takarmányozására, ápolására, betanítására és értékesítésére vonatkozóan. A lovaik szakszerű gondozásába a fiaik lelkesen és igen aktívan kapcsolódnak be. Mindezek során a fiatalok, köztük Nagy Lajos, Nagy Sándor, Nagy Miklós, Nagy Kálmán, Rostás Kálmán (Berci), Rostás Gusztáv (Káplár), Rostás Pali, Rostás Béla (Csuli) észrevétlenül sajátították el a ló tartására és -forgalmazására vonatkozó összes tudnivalót. Valamennyien – bár már házasok és családosak – a szüleik házában laknak és időszakai munkákból származó jövedelmükből élnek. Mivel szívügyüknek tekintik a lótarást, örömmel vállalkoznának önálló gazdaság létrehozására, de ehhez nem rendelkeznek elegendő pénzzel.

Tekintettel arra, hogy sem az Állami Tangazdaság, sem a termelőszövetkezetek nem kívánnak lovakat tenyészteni, az illetékes szerveknek esetleg meg kellene találniuk annak a módját, hogy legalizálják tevékenységüket.

Érdemes lenne azon is elgondolkozni, hogy igény esetén helyes lenne, ha a Krakó melletti területen, a Cigányérnek évtizedek óta paragon heverő részén, akár önálló szakszövetkezetet, akár a tsz-nek keretében, egy kisebb ménest hoznának létre. Ezzel lehetőséget biztosíthatnának arra, hogy az ott dolgozó oláh cigányok az általuk kedvelt, testhezálló munkával szerezzék meg a nyugdíj-jogosultságot.

Mivel a sportló iránti kereslet növekvőben van, minden lehetséges eszközzel elő kellene segíteni az intenzívebb lótenyésztést, hiszen ez népgazdasági haszonnal, esetleg a foglalkoztatás javításával járna.

Ugyanakkor a lótaró cigánylakosoktól jobban meg kell követelni, hogy csak olyan helyen tartsanak lovat, ahol erre lehetőség van, s az utcák rendjét, a lakóházak környékét az engedély nélküli lótarással ne háborgathassák. Az adózási fegyelmet is javítani kell a lótarók körében.

A cigányházaknak, az istállóknak s azokban a lovaknak szinte tartozéka a kutya. A cigányok szeretik a kutyát és a kutya is hűséges s ragaszkodik hozzájuk. Valamennyi korcs kutya, kis vagy közepes termetű, általában fekete és sárga színű. Kezesek, szelídek, hozzá vannak szokva a tömegemberhez, a sok gazdához. Megszokták, hogy egy-egy házban alkalomadtán húsban is tartózkodnak. Egyik-másik láncon van tartva, de a legtöbb nagy szabadságot élvez. A fészerben a folyosón vagy az istállóban szalmán van a fekhelyük. Házőrzésre szolgálnak. Amellett a gyermekek kedvenc „játsszótársai”. A cigányok kutyáinak száma évről

évre 50 körül mozog. Enni mindent kapnak, amit a gazdájuk eszik. Egy cigányudvarban egy-két eb van. Az utcán, különösen a Krakkóban, de még a főbb utcákban is megszokott látvány, hogy az oláhcigányokat két-három kutya kíséri. Futkároznak póráz, szájkosár nélkül körülöttek.

Nyilvántartásbavételük egyenlő a lehetetlennel, ezért ily tömegű állatnak a tartása – bármilyen szükségszerű is a gazdájuknak –, állategészségügyi szempontból veszélyes és káros. Ha akad is egy-egy fegyelmezett kutyatulajdonos, aki a rendeleteket betartja, az évi adót kifizeti, kutyaátvesztés ellen beoltatja, a zömük sem ebadó nem fizet, sem oltásról nem gondoskodik. Pedig a sajtó igen gyakran hívja fel a figyelmet a vesztettség, tudvalévő, hogy egész Európában az állategészségügyi szolgálatnak, így hazánkénak is sok gondot okoz a „rökavesztettség”. Közegészségügyi szempontból legjobb védekezés eme ma is halálos betegséggel szemben az ebek évenkénti kötelező vesztettség elleni oltása.

Az oltások velejárója a féregtelenítés is. Az oltásokkal együtt ezt is kikerülik. Erre nagy figyelmet kellene fordítani, amikor a gyereksereg – nemcsak cigány – oly „negédesen” játszogató a kutyaival. Milyen közeli kapcsolat alakul ki a gyermek és kutya között akkor, amikor még labdázni is megtanítják azokat. Sokat elnéztem a vasútárokból, amint a krakkói cigánygyerekek labdával apportírozottatták kutyájukat, sőt olyan is akadt, amelyik a levegőből a „gyertyátrúgott labdát” magasra felugorva elkapta. Kacagtató, de nem követendő játék. A kutya az oláhcigányoknál is legyen házörző – láncon tartva vagy zárt udvarban – esetleg patkányozó, amire éppen a szeméttelen szomszédságban szükség is van, noha nekik jövedelmezőbb a nyest, görény, pénzmapocok kiszaglás, erre a Cigányér a sok Krakkó körüli mocsár, tó, ingovány, nádas jó lehetőséget is ad. Ideje volna már a cigányoknak is leszokni arról – de a nem cigányoknak is –, hogy a kiskutyát kilenc napig a lányoknak nem szabad megnézni, mert akkor nem lesz „férjhezmenés”. Ne engedjék meg, hogy egy-egy kutya többszáz méteren át versenyt fusson minden vonattal, vagy a koloncot szájába véve akár fél kilométeren át is kísérelje a motorbiciklit, vagy kerékpárt, azért mert az udvarból szabad kijárása van. Még azt sem lehet elnézni, hogy a hűséges kutya a kapuban ülve napestig várja a távollévő gazdáját, mikor kapun belül van a helye. Az utcán ténfergő kutyák a közlekedés szempontjából is veszélyt jelentenek. Ma már az oláhcigányok kutyái is jó kondícióban vannak, nem úgy mint ideérkeztemkor még láttam a Gödrökben, hogy egy-egy láncrafogott sovány kutya főtt vagy éppen nyers kukoricát szemelgetett. A hatóságnak is határozottabban rendszeresebben kellene intézkedni a szabálytalan kutyatartás ellen.

Ha már elkalandoztam a kutyatartásra, még azt is megemlítem, hogy az istállók lakója újabban a sok „kis japán tyúk”. Nagyon felkapták tartásukat, a lovak körül s az udvaron élnek, az istállóban, padlásokon, udvari bozótban, tojnak és költenek. Ezt a kis szárnyast nagyon megkedvelték a cigányok, a házuk táján úgyszólván „orozva” kelnek és „vadon élnek”. A lovak körül kapkodják nyáron a legyeket, válogatják a szemest.

Bűnözés

Nem hivatásom és nem is vagyok rá illetékes, hogy ebben a fejezetben elmélyedjek. Ehelyütt különösképpen nem tarthat igényt teljességre az olvasó. Inkább meseszerűen próbálok leírni egy-két epizódot, amelyet az oláh cigányok között magam is átéltem az állatorvosi munkám folyamán, vagy azt hiteltérdemlően elmondták nekem az érdekeltek. Hű leszek most is az időrendiséghez.

A kóborlás idején általános volt az oláh cigányoknál a csalás, a hazudozás, a tolvajlás. Utóbbinak a tárgya mindenféle ingóság volt, ruházat, élelem, gazdasági felszerelés, edényzet, szerszámok. Rutinmunka volt a mezei lopás, takarmány, burgonya-, gyümölcs-, szőlőlopás. Külön értettek a baromfi-, malac-, bárány- és lótolvajláshoz. Utóbbihoz tartozott a lószerszám és kocsit eltulajdonítása is. A tyúkot levágták, a malacot megsütötték, a birkából paprikást készítettek, vagy orrgazdának eladták. A kocsit szétszerelték, a szerszámot széjjel szedték, a ló sörényét, farkát levágták, jegyeit befestették.

A két világháború közötti időt jellemezte a csendőrség és cigányság egymáshoz való rossz viszonya. Ennek az időnek a sötét emléke a csendőrszurony, a kardlap, és a puskatus, s mindenekelőtt a pofonvágás. Nagy Gusztáv (Glóri), a szarvasi cigányok doyenje a beszélgetéseinkből soha nem hagyja ki J. D. csendőrtörzsszörmester nevének az említését. De ökleit máris emeli spontán fenyegetésre. Havonta verték meg. Amelyik cigány a Krakóban megneszelte, hogy lóháton, kerékpáron csendőr közelít, már riadtan súgta is a többieknek: – Ávél ó sukló!! Jön a huncut! S menekült a cigánynép, ki hová tudott. 1943-ban arra járva magam is tanúja voltam annak, hogy két kerékpáros csendőr közeledtére fejveszetten rohantak a cigányok a „sínekentútra”, s tűntek el a csatornamenti nádasban.

Bala, Glóri, Guncsi, Jankó, Kuttyukóró és Lajkó gyermekként sokszor kaptak „csendőrpofont”. Gyanútlanul kártyáztak az árokparton. Megállt mellettük

a csendőr. Egyikőjüket odaintette. S már adta is a pofonokat jobbról is balról is. A rajtavesztett csóró gyermek sírva csak annyit tudott mondani: – De őrmester úr én nem loptam! S egy újabb pofon elcsattanásával már hangzott is törzsőrmesteri válasz: – Nem ám az anyád Istenit! De majd fogsz!

1942 nyarán az első cigánytelepre történő kihívásomnál magam is tanúja voltam efféle jelenetnek.

Azt az elmondásukból tudom, hogy apjukat, ha a lopás rájuk bizonyosodott, a ló után kötve vonszolták be az őrsre, vagy öregföldi, nádasoldali, ugari, décsi tanyavilágban hajtották maguk előtt a „Zsandárkára”, arra a tanyára, melyet a község épített és tartott fenn – minden kényelemmel ellátva – a várostól 10 km-re a Mezőberényi út déli oldalában a csendőrség részére. Itt kényelmes szállás volt a „zsandároknak és lovaiknak”. Itt vallattak – akár egész éjjel át. Ezért 1942–1944-ben arra biciklizve még véletlenül sem találkoztam oláhcigánnyal. Inkább bandukoltak a Pap dűlőben vagy a Csipkárkán. Guncsi, Puta, Lajdi máig is emlegetik a „hírhedt zsandár-tanyát”, ahol pofonnal, kardlappal sokszor készítették őket „vallomásra”.

Télen, amikor „csillagalakban” a putri közepén első álmukban éppen bokoilyival vagy tyúkpaprikással laktak jól, a csendőrök belökték az ajtót, szuronnal felhasították az egyetlen „dunyhacihát” majd kizavarták valamennyiöket az udvarra, ahol hideg vízzel kellett lefürdeniök.

Szerencséjük volt a szép cigánylányoknak, cigányasszonyoknak, akik a „próbacsendőröknek” a szénáskertben „természetben” fizettek.

A felszabadulás óta a változás szemmel látható. Évtizedről évtizedre fokozatosan, sőt sok tekintetben ugrásszerűen emelkedik az életnívójuk. Ezt látja a lakosság – és el is ismeri.

De három szót még ma is meg kell tanulnia a gyermeknek a szülőtől. Mit jelent tágabb értelemben az, hogy „khokhél (hazudni), khokávél (csalni, megcsalni, becsapni) és csórél (lopni).”

E tekintetben ők ismerik a legjobban egymást. Maguk a zártkörű családban még osztályozzák is a szarvasi oláhcigányokat. Például B. I. a szorgalmas köztisztasági nyugdíjas, a serény háztáji gazda, a derék férj, és családapa így nyilatkozik: – Mert vannak miköztünk szegények és gazdagok. A múltban csak a Mohácsiak voltak a gazdagok, ők urak voltak. Vannak, akik dolgoznak és vannak, akik nem. Egyesek csálnak, becsapnak másokat, hazudnak, kölcsönkérnek a nem cigányoktól pénzt és azt nem adják meg. Akad köztünk lopós, akik

besurranva a házakba, lakásokba minden elidegenítenek, ami a kezük ügyébe akad, mindenekelőtt a pénzre mennek, pillanatok alatt kiforgatják az asztal- és szekrényfiókokat. Ékszerekről álmodnak. A hetvenes évek elejétől meglovasítják a régiséget is (butella, szilke, óra, lámpa).

A kisajtón belépve, nesz nélkül közelednek a ház ajtajához. Illedelmesen, majd fennhangon köszön a kis cigánycsapat. Ha a köszönést fogadják, udvariasan megkérdik, hogy van-e valami eladó, vagy kéregetnek pénzt, élelmet, ruhát a sok éhező, fázó gyermeknek. Ha nem kapnak választ, s véletlenül nyitva az ajtó, vagy a zárban a „ráfördítot” kulcs, vagy csak úgy letéve a kamraablakba, mert a háziasszony „hátra ment” valamiért, máris az asztalfióknál, a felnyitható kanapénál, a ruhásszekrényénél teremnek. Azt pillanatok alatt átkutatják. A polcokon a fehérneműk, az ingek, a lepedők, az abroszok alatt vagy a fiókban vélik megtalálni a pénztárcát vagy csak úgy a pénzt, a gyűrűt. Van olyan ügyes cigányasszony, aki „biztos, hogy a második odanyúlásra megtalálja a pénzt.”

Általánosítani persze nem lehet. Nem szabad a nótorius „csórelőkből” levonni az egész oláh cigányságra következtetést. Hiszen van közöttük olyan aki becsületes, dolgozó.

Azt azonban el kell ismernünk, hogy az üzleti érzékük nagy és különleges üzleti fogásaik vannak. Már a gyermekek is előnyös üzleteket tudnak kötni mindenkivel. Igen sok embert meg tudnak közelíteni. Minden gyermeket, felnőttet, öreget másképpen környékeznek meg. A lókereskedés – amiről már volt szó – a „vérükben van”, értenek hozzá.

Az utóbbi évtizedben rákaptak a régi használati tárgyakkal való kereskedelemre.

A nem cigányoknak cigányokkal való kapcsolata esetén soha nem lehet tudni, hol a tisztesség határa. Íratlan cigánytörvényeik, melyek alapja minden téren a cigányösszetartás, eltérőek a miénktől. Ennek ellenére mindenkor tisztában vannak azzal, hogy mi a törvénybe ütköző, mi a megengedhető, mi a tisztességes üzlet, mi a becsstelen haszonlesés és -szerzés.

Minden korosztályra más-más szabálysértés jellemző.

A gyermekek a szülőktől, a testvérektől, a barátoktól tanulnak, követik a példájukat. Rábeszélésre könnyen kaphatók rosszra, a könnyű életvitelre. Csoportosan kezdik a cseresznye-, zöldség-, alma-, körte-, krumpli-, szilva-, főznievaló kukorica- és szőlőlopást, nem hagyva ki a tyúktolvajlást sem.

A nők között is vannak, akik hazudnak, csalnak, akit tudnak becsapnak. Ők a „besurranó tolvajok”. Évről évre nagyobb teret hódít a férfiak behálózása.

Élnek a zsarolás eszközével. Sokan jutnak el a tiltott prostitúcióig, amikor az áldozatot ki is zsebelik, amihez mindig van cinkos, barátnő. A várótermek, a kocsmák, ligetek, a „papkert”, a temetők, a pálinkafőzői ingoványok, a Cigányér és a vályogödrök ily szándékkal sűrűn látogatottak.

A nők „háziasszonyi hivatása” a tüzelő-beszerzés. Honnét? Ahol van! Noha legtöbbjük csupán rőzsét hord a hátán.

A férfiak kötelessége a takarmány beszerzése. Ez bizony a mezei lopásokkal valósítható meg a legkönnyebben. Hiába áll az istállójukban 3–4, vagy akár 10 ló, az udvaron szénaboglyát, szalmakazlat nem látni. De „ilyenjük” a szénáskertben sincs. Gyanakvó kérdésemre legfeljebb odavetik: – Ja! A széna, a kukorica a padláson van!

Általában éjfél után indulnak ki a határba kocsival. Négy-öt férfi is összefog, hogy mire a tanyai emberek indulnak a munkába, ők már a városban – lehetőleg kapun belül – legyenek. Előző napon kinézik maguknak a terepet: szénaboglyát, szénakazlat, a lábon álló lucernát, lóherét. A kocsiról jól szemügyre veszik a kiszemelt zsákmányt, egymás között, cigányul mondják: – Lásó khász! Lásó szulum! Lásó patrjái! Lásó héra! Étálá!” (Szép széna, jó szalma! Jó lucerna! Jó here!) Ha titkos óhajukat magyarul fejeznék ki – amennyiben ül a kocsin pétervásári, a szarvasi nyelvet nem is értő roma – esetleg az arrajövők, megtudnák, hogy az elhangzott sóhajtás – hiszen még a fáknak is füleik vannak – egyben jeladás is a szénaboglya, a szalmakazal, a lucernatábla, a jól megnőtt here hajnali megdézsmálására. Akár öten is nekiállnak a munkának. Ügyes a kocsis, éber közöttük az elővéd és hátvéd.

A csalásnak, becsapásnak „ezernyi” variációját képesek kombinálni.

Az alábbi eset 1983 nyarán történt meg R. K. 17 éves cigányfiúval. A féltucat gyermekből ő a legidősebb, már saját kasszája is van. Meghallotta, hogy a másik utcában az 50 éves M. J. tsz-tag árulja a birkáját és a hat malacát. Megnézte azokat s már nyújtotta is alkura a kezét a tsz-gazdának. Zsebéből „nagyvonalúan” kiemelte a „dagadó bukszáját”, amelyben élére állva lapultak az ezer forintok. Eképpen dicsekedett: – J. bácsi! Tudhatja – hiszen majdnem szomszédok vagyunk –, hogy nálam a pénz nem számít, lovakkal foglalkozom társban az apámmal, a vételárnak a felét máris fizetem, a többit majd... most megyek éppen venni egy lovat, vár a vevő, már megbeszéltük. A birkát és malacokat elviszem. A portékát azonnal el is vitte. Harmadnapon azzal keresett meg a kétségbeesett jó ismerősöm, hogy miképpen tudná ő a vételárnak a másik felét is megkapni.

– Barátom! Ez volt a tandíj! – mondtam neki. De tanácsoltam, hogy vegye magához a foglalót, fogja meg a kézi kis kocsját, kérjen fel segítségnek egy szomszédot. Adják vissza a pénzt, s máris hozzák az eladott állatokat, ha azok még megvannak. Úgy is történt. De a fiatalember mosolyogva fogadta őket. Illendően köszönt előre. Már nyilatkozott: – Jani bácsi! A birka még az útban a kocsin felfúvódott s így még aznap este megettük! Nem látja, hogy ott szárad a bőre? De az sem ér semmit, hiszen meg van rakodva bógánccsal! A malacokat meg még aznap eladtam egy erre járó öcsödi oláhcigánynak, akinél még az éjjel megdöglöttek. Ha nem így van, itt pusztuljak el! Bizony nagyon nagy a károm!

Alkalomadtán a huncut (béngyaló) „romasávót” kérdőre vontam. Berci – szokása szerint – száját félrehúzva mentegetődzött: – De doktor bácsi! Elvégre nekem is élnem kell valamiből! De adjon már igazolást, hogy a malacok tényleg megdöglöttek. Ugyanis sajnálom azt az előleg 5000 Ft-ot is.

Pénzt kölcsönkérni mind a nők, mind a férfiak szeretnek. De mi is a kialakult gyakorlatuk? A kocsmában kölcsönkérnek 20 Ft-ot, majd 50, utána 100 s következőleg 500 Ft-ot. Mindezeket percnyi pontossággal az ígért dátumra megadják. Ezzel teljes bizalmat nyernek. De, amikor a bizalom birtokában már egy „bartókot kérnek”, azt már nem!

R. I. 15 éves cigányfiú egy éven át volt a küldöncöm. A sok lókezelés összehozott bennünket. Mindig fillérre elszámolt. Egyszer a félárva, de örökbevett gyereket a postára küldtem ötszázassal. Tíz perc múlva beállított – a szemei kisírva – a bájos Katival. – Doktor bácsi! – mondta – ezek a bűdös oláhcigányok kikapták az ABC-ben a kezemből az Adyt, nem is tudom, hogy melyikőjük volt. Így volt Kati? Hát persze! Ne legyen soha gyerekem, ha nem így volt! – támasztotta alá a szép tizenéves Kati, miközben „tűzszemei” villogtak. De éppen az őszi lombhullás ideje volt, így az 500 Ft-ot legereblyézte a kertben.

Körmönfont tolvajlásukra még felhozom az alábbi példát is. A Nyúlzug, Kenderföldek, ótemetői gyümölcsösök, Kis-halásztelek tanyai lakosságának a postaládái a sörüzem előtt vannak felállítva. Évek során a tanyai lakosok, a postások, a fióktulajdonos „ögyelgő” cigányok – a postára várva – összebarátkoztak. Odáig ment a bizalom, míg ácsorogtak és várták, hogy hozza a postakocsi a nyugdíjukat, fizethessék a tv-nyugtát, előfizethessenek az újságokra, meghitt kapcsolat alakult ki a postások, a lakosok és cigányok között. Ezt követőleg valamennyi fióktulajdonos megállapodott a postással – ne kelljen télen, esőben, dologidőben annyit várakozni – a megszokott időpontban a tv és újságpénzt beszedik a postafiókba, amikor megérkezik, kiveszi, s cserébe ott hagyja a nyugtát.

Az új szisztéma jól bevált, egy féléven át „olajozottan” folyt az adminisztráció. Ekkor következett be az akció. Mikor már mindenkinek benn volt a pénze a fiókjában, kifosztották, a postás valamennyi levélszekrényt üresen talált.

Végezetül ismertetek egy amolyan szarvasi módra történt cigányverekedést is. Az oláh cigányok vérmérséklete ugyan kolorikus, de szerencsére a szarvasiak általában nem verekedősek s főleg nem bicskások. Mégis előfordult az alábbi pofozkodás, mert nemcsak a gyermekek pofozzák meg egymást, hogy pár perc után békésen folytassák a kártyázást, hanem a legények is. Mint az alábbi eset bizonyítja.

A hatvanas években az oláh cigányok is kijártak paradicsomot szedni. A Zalka tsz paradicsomtábláján térdeltek a férfiak, gyermekek, fiatalok, öregek, ott dolgozott a felnőtt Lajcsi is. A munka dandárjában Szarvasról kijött Rudi, hogy elkérje Lajcsitól egy vidéki „lóvevőnek” a címét, aki azonban vonakodott, szabadkozott – mint mondotta –, a cím a másik nadrágja zsebében van odahaza Szarvason. Már csattantak is a pofonok. Percek alatt tömegverekedés alakult ki. A tömeg azonnal két táborra szakadt, az asszonyok egymás haját kezdték cibálni, a férfiak meg verekedtek. Egyik oldalon – a Rudién – küzdött a Mogurestye törzs, és a Bujestye család, a másikon a Másári törzs és a Nyusztstye család. A vödörből, ládából paradicsomzáró zúdult az ellenfélre, minden arcon, ingen, kalapon, kendőn, vizitkán, szoknyán, nadrágon folyt a leve. Úgy néztek ki, mintha legalábbis vér folyt volna. A résztvevők félszázán lehettek. A gyermekek buzdították: – Rudinak van igaza! Lajcsinak van igaza! Az öregek, Buja, Nyuszi, Pisi, Frindi, Julcsa, Bubus és Piros békítettek. Két óra múlva, mintha mi sem történt volna, tovább folyt a munka. Nem sérült meg senki, csupán vagy két mázsa paradicsom ment veszendőbe.

Nem készült jegyzőkönyv, de elmaradt az aznapi kereset. Éppen arra járva, ekkor érkeztem oda. Bözsi büszke volt fiára, a Pipásra, mert az egy kézzel „földhöz csapta” Kunát, sőt még a mezőtúri Tarzánt is. Másnapon már az összes szarvasi és környékbeli cigány tudott a verekedésről, sőt híre ment Öcsödre is. A kívülállók elítélték, az érdekeltek elfogultan foglaltak állást. Az utána való napokban sokan sóhajtoztak: – Milyen jó lenne, ha meglenne a cigánytörvényszék! Az majd igazságot tenné!

Mi is volt az a szarvasi cigánytörvényszék? Elmondja az öreg Lajkó meg Vilaja. A legutolsónak a második világháború előtt tagjai voltak férfiak és nők. Ott ült: Nagy Lajos, Bankó József, Kovács Gáspár, Duduma Péter, a cigánybíró, Balogh Aranka, Bankó Lajos és Rostás Lajos. Tanácskoztak – télen Jankó

putrijában, nyáron a vasúti töltésen – megállapították, hogy kinek van és kinek nincs igaza.

A legenyhébb ítélet a verés volt, megszabták a botütéseknek a számát s azt is, hogy hová, a fenekére vagy a combjára, talpára. Máskor „kötélcsapások” voltak kiszabva. Vilaja és Lajkó szerint Rudi és Lajcsi esetében mindkettejüket megverették volna. De volt arra is példa, hogy a törvényszék elrendelte, a bűnöst kössék a kocsi után s úgy volt kénytelen magát vonszolni – étlen, szomjan – a megszabott kilométereken át. Lajdi – mert egy cigányházban lopáson érték – ez utóbbi büntetés végrehajtása alatt össze is esett.

A két tábor haragja még tartott egy napig. Aznap este odahaza a keresett cím is megkerült. Az sem bizonyult igaznak – mert ez is elhangzott a paradicsomföldön –, hogy Lajcsi a vevő előtt megrágalmazta Rudi lovát, hogy az „karórágó” (metszőfogaival a jászol szélét rágja, közben levegőt nyel)”, ezért ne azt vegye meg, hanem inkább az övét.

Az életnívó emelkedése hozta magával, hogy megszűnőben a ruhalopás. A lótolvajlás felett is eljárt az idő, idejét múlta.

Bezzeg 1983 nyarán Sz. D. kamrájából az utcai kis ablakon át csak kiszedegették a jó „szarvasi vastagkolbászokat”. Erre a legalkalmasabb időpontnak a piaci napot s a délelőtti 10 órát tartották. Az egyik oláh cigány fiú a vállára vette a másikat s néhány perc alatt kiemeltek 5 szálát.

Az eddig említett eseteken kívül súlyos bűncselekmények is előfordulnak. Például egy öreg szűcs mestert – kilesve a postán 6000 Ft felvételét – a lakásában kiraboltak.

Még súlyosabb rablógyilkosságot követett el két szarvasi fiatal, Loloj és Selem, akik Mezőtúron a nagynénjük felbujtására egy idős nőt agyonütöttek és kiraboltak.

Úgyisintén Mezőtúron történt a szarvasi utolsó Mohácsi legénnyel, Pityuval. Asszonyismerősetől kérte vissza a kölcsön adott 700 Ft-ot, mivel nem kapta meg, a nőt pofon ütötte. A jelenlévő sértődött férj a fiút leszúrta.

Ha megnézzük a bűnelkövetőket, megállapíthatjuk, viszonylag szűk körből kerülnek ki, de cselekedeteik társadalmi veszélyességén túl a becsületesen élő és dolgozó cigány lakosság megítélését is sújtja az általánosítás.

Teendőink

Ideérkezésemkor még láttam az évszázados nyomort. El kellett jönnie a felszabadulásnak, a demokratikus államrendnek, hogy legyen a cigányságnak is kenyere, lakása, ruhája, meleg szobája, a cigánygyermek is beléphessenek a tanterembe a többi gyermek közé, jár hassanak moziba, szórakozhassanak, űzhessék kedvelt sportjukat. Ha az elmúlt rendszerek – a feudalizmus, a kapitalizmus – nem úgy viszonyult volna hozzájuk, akkor a cigánykérdéssel nem itt tartanánk.

A cigányság száma nő, a születések száma magasabb körökben az átlagnál.

Ma már egyre többen emelkednek fel anyagi- és kulturális téren.

Mit lehet és mit kell tennie Szarvason is, az országos rendeletekbe, elképzelésbe beépítve az egyénnek, a közösségnek, a hatóságoknak? Mert beszélni könnyű, cselekedni nehéz.

Könnyű azt mondani, hogy: – Ha én a tanács helyébe lennék, ezt tenném, azt tenném, ha rajtam állna én így, én úgy csinálnám. Azonban ésszerű, korszerű, tárgyilagos, a másnak megfelelő, minden eshetőséggel számoló, megvalósítható, józan és emberséges megoldást – s nem a végletek között mozogni – nem könnyű találni.

Elegendő-e hangoztatni a munkára nevelést, amely egyéni, osztálytársadalmi ügy. A negyven esztendei hatósági, körzeti munkám során nem sok olyan nem cigány emberrel találkoztam a Krakkóban, aki azért ment oda, hogy rajtuk segítsen, mint M. J., R. P., F. P. orvosok S. S. dal-, vers- és mesegyűjtő, hogy valamelyest rendet teremtsen.

Pályám kezdetén – az 1942–1944 közötti időben – a nép felemelése ürügyén üres szövegek, általános frázisok, elcsépelet ígéretek hangoztak el, amiből valóság csak a felszabadulás után lett. Fel kell őket világosítani, mondták a főszolgabírók (U. L. és H. L.) és a főjegyző (B. I.), de hogy ki világosítsa fel, arról nem

esett szó. Nevelni kell a cigányokat, küzdeni az analfabétizmus ellen, harcolni az alkoholizmus ellen, segíteni rajtuk. De az nem hangzott el, hogy ez minden egyes embernek érdeke és kötelessége, erejétől, lehetőségétől függően, mert természetesen más az adottsága a község vezetőségének, más egy orvosnak, egy pedagógusnak, egy állatorvosnak, egy kereskedőnek, egy iparosnak, ismét más a gazdasági, termelési vezetőknak, irányítóknak s más annak, aki csak elvértve az utcán látja őket. Ma már mindenki előtt világos, hogy államunk, a közel négy évtized alatt lakás, ételmezés, egészségügyi, szociális ellátás, művelődés, munkába állítás, ruházzkodás, tehát anyagi- és kulturális téren többet tett érdekében, mint tettek évszázadok alatt. S ezt a felemelkedési folyamatot tervezett mederben tovább kell folytatni.

Szarvason a cigányoknak az alsó tíz-tizenöt százalékát kell kimozdítani a holtpontról, az igénytelenségüket, elmaradottságukat kell felszámolni. Ne ők legyenek a lakosság szemében a cigányság képviselői.

A múltban a kitaszítottság, a munkanélküliség, az éhség, a nyomor, a fagyoskodás valóban rákényszerítette őket a kéregetésre, a lopásra. Ma ezt semmi nem indokolja, mert aki dolgozik, annak mindene megvan.

A lakosságnak is gondolkodni szükséges, fel van-e készülve a „besurranás”, a mezei lopás ellen, futó ismerőssel köt-e a kocsmában üzletet, szegődik-e üzlettársul, ad-e meggondolatlanul kölcsönt, segíti-e környezetében, lakóhelyén, munkahelyén a cigányokat?

A munkát illetően nagyok a tartalékok. Ahogyan Szarvason a Vas- és Fémmipari Szövetkezet sokat tett értük, úgy előbbre kell lépni a többi munkáltatónak, de régi hagyományait fel kell újítania a Szarvasi Állami Tangazdaságnak is. Ha adottságaikat, hajlamukat, érzéküket, kedvüket figyelemre méltatják, akkor a szarvasi cigányok a megkezdett úton tovább tudnak haladni, mindig egy lépéssel előbbre.

Szarvason a lótenyésztésben – szükség esetén – a cigányság munkaerejét figyelembe lehetne venni.

El kell gondolkodni azon, hogy Szarvas város kap-e elegendő juttatást a cigánykérdés megoldásának az előmozdítására. Biztosított-e a feltétel, hogy nevelésüket már az óvodában meg lehessen kezdeni, s erre alapozva tovább folytatni.

A cigánylakosság helyzetének javításával kapcsolatos további feladatokról szóló határozat megjelenése óta mi minden történt Szarvason?

Összehasonlítást teszek azóta a fejlődésről, visszaesésről avagy az egy helyben való topogásról városunkban.

A tsz-tagsági viszony szorgalmazását illetően visszaesés van.

A tisztségek betöltésénél változatlan minden. Kevés a felkészült, a feladatot vállaló cigánylakos.

A szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolása terén óriási a fejlődés. Emeleti lakásokat, kiürült krakkói házakat utaltak ki részükre. Saját erőből igen sok házrészt vásároltak a város különböző pontjain.

A műveltségi színvonal emelése érdekében történtek intézkedések.

Speciális cigány-osztályok, napközis csoportok és kollégiumok továbbra sem működnek és szükségük is vitatható.

Ami a cigányhagyományok felkutatását illeti, van előbbre lépés. (Jó példával szolgál a megyében a Gyulai Erkel Múzeum.)

Az egészségügyi és szociális helyzet évről-évre javul, de a családtervezés terén javítani kell a felvilágosító tevékenységet.

„A tömegkommunikáció eszközei segítsék elő az előítéletek eloszlatását, a végbement fejlődés reális bemutatását a helytállást a szocialista építőmunkában” – írja elő a határozat. A televízió többet tehetne érdekükben, nevelésükre, szórakoztatásukra vonatkozóan. Ma a legkisebb cigánylakásban, cigányházban is van villany és televízió. Minden műsort végignéznek. Igényelnék a cigány kultúrműsort múltjukból, nagyjairól is. A rádióban a zenét hallgatják a legszívesebben. Az ének-zene pedagógusoknak különös figyelmet kell fordítaniuk a jó hallású, jó hangú cigánygyermekre. A Balogh családban csaknem minden gyermek jól rajzol és fest, de még nem figyeltek fel rájuk.

A M. T. határozata kéri a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsát, a Nőtanácsot, hogy továbbra is segítsék a helyzet javítását. E téren – megítélésem szerint – mérsékelt a fejlődés 1979-től 1983-ig.

A Vöröskeresztnek 1982-ben egy szép – magyar és cigány – kétnyelvű kiadványa jelent meg. A sarvasi cigányok panaszkodtak hogy olvasták, de azt a cigány nyelvet sok helyütt nem értették meg, szinte idegen volt tőlük.

Teendőink közé sorolom azt is, hogy már az iskolában fel kellene hívni figyelmüket a hétvégi szabadidő hasznosabb, jobb, nemesebb kihasználására.

Minden erőnkkel küzdenünk kell a rossz szokásaik ellen. Helytelen és megrovandó szokás, hogy nem gondolnak a jövőre, nincs beosztás sok cigány ház-

nál. Sokszor szórják a pénzt – nem is beszélve a kártyáról –, utána éheznek, fáznak, rongyoskodnak s a rokonhoz kérnek bebocsátást.

A teendőink fejezetben sem tudtam újat nyújtani, hiszen, hogy mik a teendőink azt minden szerv tudja, s megteszik a magukét a legmagasabb fórumon is, mert ott tudják a legjobban, hogy mit lehet és kell tenni az elkövetkezendő évtizedekben, hogy az ország a cigánykérdéssel előbbre jusson.

Ma már a legkisebb közigazgatási egységben sem intézik el kézlegyintéssel a témát. S mint a megfelelő fejezetben rámutattunk Szarvas Városi Tanács V. B. is napirenden tartja a cigánysággal kapcsolatos feladatait. A cigányság legjobbjai is segítik ezt a tevékenységet, s felzárkóznak a lakosság többi részéhez.

S nem azért nincs a környező kis- és nagyközségekben cigány, mert ott a „Tanács nem engedi és nem fogadja be őket, csak Szarvason”, hanem mert az évszázadok során így alakult az életvitelük. Itt akarnak a további időben is élni városunkban, egyre inkább beilleszkedve, emberhez méltóan. S jobban megismerve őket, ezt kell mindnyájónknak elősegíteniük.

Miután utaltam munkám végeztével néhány teendőnkre, befejezésül hadd tegyem fel a kérdést: – És mik a cigányok teendői? A feladat oroszlánrésze ugyanis az övéké. A legnagyobb felelősség a cigányszülőkre hárul, milyen is lesz a szülők példaadása, milyen lesz a szülői befolyás, s az milyen hatással lesz a cigánygyermekekre. Ez a legdöntőbb a jövőjükre nézve.

A nevelést kezdjék a kisgyermekkorban. Folytassák az óvodás korban, vigyék a gyereket óvodába. Követeljék meg az általános iskola elvégzését még a lányoktól is. Kössék le okosan a gyermekek szabadidejét, ne az utca nevelje a gyermeket, hanem otthon a szülők és a testvérek, a derék rokonok, barátok.

Töltsék hasznosan a hétvégeket, ekkor ne csavarogjanak, hanem sportoljanak. A cigányfolklórnak legyenek a reprezentásai. A még élő öregektől tanulják meg a cigány meséket, dalokat, a cigánytáncot, a cigánymuzsikát. A lakosság Szarvason őket is szeretné látni kultúrtermében a színpadon énekelni, muzsikálni, táncolni a hagyományos cigány öltözékben.

Az általános iskola elvégzése után minél több fiatal tanuljon tovább a felsőbb iskolákban, a szakmunkásképzőkben. A házasság előtt legyen a birtokukban oklevél. Legyenek a látogatói a Művelődési Háznak, az Úttörőháznak, ahol ma már mindenkinek – így nekik is – módjukban áll megtanulni mindazt, ami szép, jó, nemes.

Minden fiatal az iskola elvégzése után – amennyiben nem tanul tovább – azonnal álljon munkába. Ne legyen tengő-lengő, a szülők nyakán élősködő. A szüleik pedig ne tartsák el ok nélkül a munkáskorú és munkaképes gyermekeiket.

A 17 éves gyermek ne gazdálkodjon önállóan a pénzzel, csupán az apa megbízását hajtsa végre. Régiségekkel is csak amúgy mellékesen foglalkozzon a fiatal, ne ebből éljen, ne az legyen a kenyere.

Az életközösség létrejöttének ideje – lehetőleg törvényes házasságkötéssel – évről, évre tolódjék ki, annál is inkább, mert illő, hogy a házások magukat tartsák el.

A zárszóhoz előveszem a hetedikes gimnazista magyar dolgozatfüzetemet. S abból idézek. A Vitkovics Önképzőkörben az én feladatom volt ismertetni Eötvös József A falu jegyzője című regényét: „E regény keltette fel részvéte-
met és szentimentális érdeklődésemet egy a társadalomban elkülönített népre, a cigányságra. A cigányok életében minden szenvedésük és nyomoruk ellenére is találni valami vonzót. Már cseng is a fülembé az est magányában hangzó vágyódó panaszos énekük, amibe valami büszkeség is vegyül: »Hazátlan a cigány, szegény, hazátlan, de szabad.«”

Fentiek megértéséhez vissza kell mennünk Eötvös József korába, mert a ma embere nem értheti meg sem a regény arisztokrata íróját, sem a harmincas évek egri felsős gimnazista diákját.

Egy évtized után kerültem személyes ismeretségbe a szarvasi Krakkóban az oláh cigányokkal. Kíváncsiságomra, hogy vajon ismerik-e a múlt században írt regény epilógusát Guncsi (V. J.), az akkori cigánybíró már dúdolta is: – Náj lesz khérép é lumé csávárgil, káj lé leszí rácsi, káj dél pé télé, avél détéhára. (A nagyvilág vándorának nincs otthona, ahol ráköszönt az este, s ahol lefekszik, ott jó el a reggel.)

Ha a múlt században a cigány hazátlan volt, de szabad, akkor ma már ez csupán romantika, mert a felszabadulás óta nemcsak, szabad, de van otthona is, hazája is.

Utószó

Ez a kis írás igyekszik némi fényt deríteni a városunkban élő, de kevésbé ismert, korábban többnyire kitaszított, mostohán kezelt néprétegre. Bemutatni mindennapi életüket, megőrzött szokásaikat, viselkedésüket, megértetni törzsi, nemzeti viszonyaikat, a beilleszkedéssel járó nehézségeiket, megélhetési gondjaikat. Megmutatni azt, hogy a nincstelenségből milyen buktatókon keresztül emelkedik emberi életszintre városunk cigányságának elmaradott rétege is.

Egy bizonyos a cigányság részéről nagyobb akarásra, a társadalmi szervek részéről sok kezdeményezésre, türelemre, segítségadásra és ahol kell, a törvények következetes alkalmazására, a lakosság részéről támogató segítségre lesz szükség ahhoz, hogy ez a törekvés a jövőben eredményesebb legyen.

Az adatokat szolgáltatták:

Cigány lakosok: †Bankó Gusztáv (Putá), †Bankó György (Szuszka), Bankó József (Tumpi), †Bankó Lajos (Piszi), Bankó Péter (Tuli), Báder Ödön, †Farkas Amália, Farkas József (Bala), Gilan Ica, Kovács Gáspár (Jankó), Mohácsi Kálmán (Frindi), †Mohácsi Lajos (Buja), Nagy Gusztáv (Glóri), Nagy Kálmán (Majom), Nagy Gizella (Gizi), †Nagy Lajos (Lajdi), Nagy Sándor (Gipszes) †Rostás Amália, †Rostás Gusztáv (Guncsi), Rostás István (Dregus), Rostás István (Pipás), Rostás Lajos (Lajcsi), †Rostás Lajos (Nyuszi) Rostás Gusztáv (Kutyukóró), †Rostás Mária (Piócás Mari néni) †Rostás Mária (Gugás Mari néni), Varga József (Diló) és még sokan mások.

Nem cigány lakosok: †Ábrahám János, †Behán Mihály, Czigléczi Pál, Demeter András, Fábri János, Kovács Pál, Hipszki János, †Mrsan Mátyás, Mátyás György, Roszik János, Truczka György, Velencei György, Uhljár János.

Adatokat szolgáltatottak az iskolák, az állami gazdaság, az ipari szövetkezetek. Valamennyi adatszolgáltatónak ehelyütt is köszönetet mondok.

Fotók

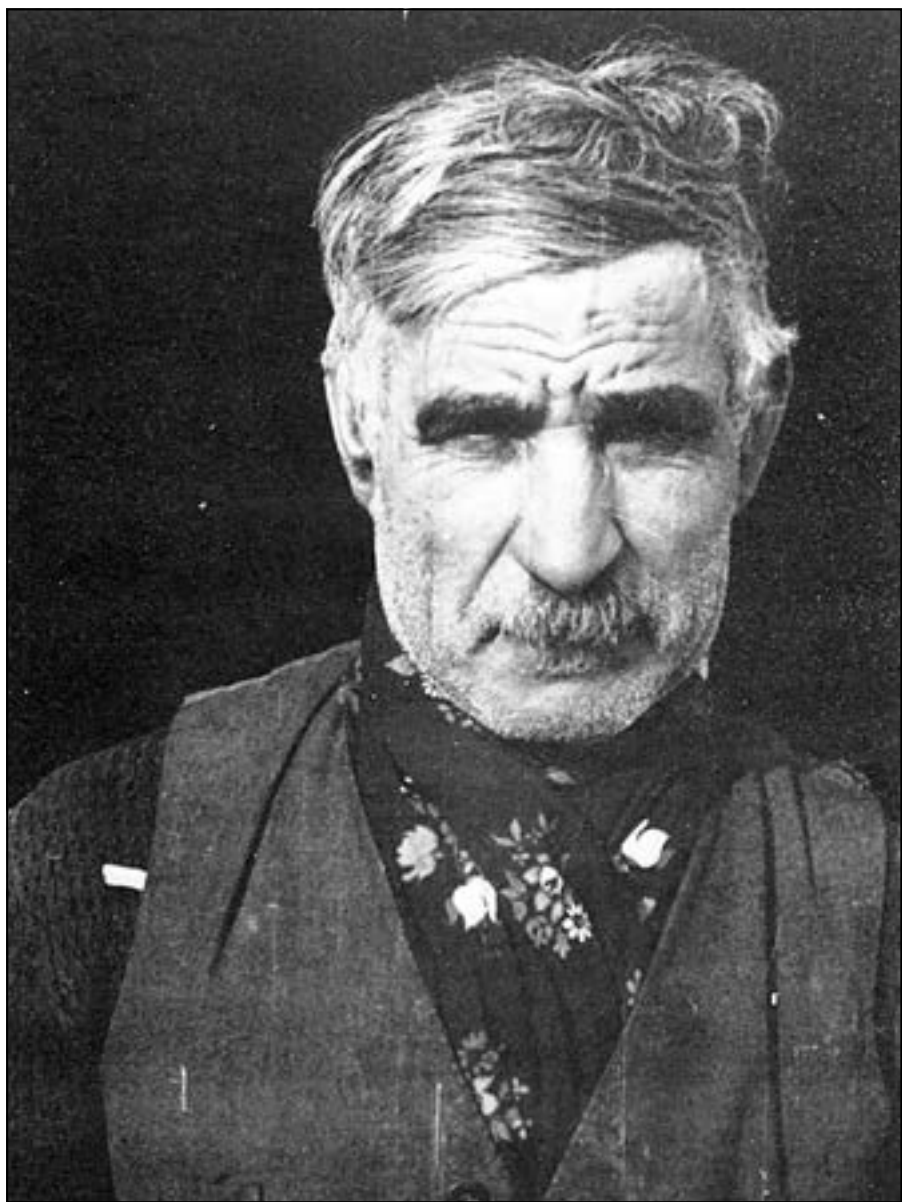
Kovács Gáspár (Jankó) putrija 1955 nyarán

Szoptatás, 1959

Napozás, 1965

Mohácsi Lajos (Buja), 1966

Jankóék előtt fő az ebéd, 1967

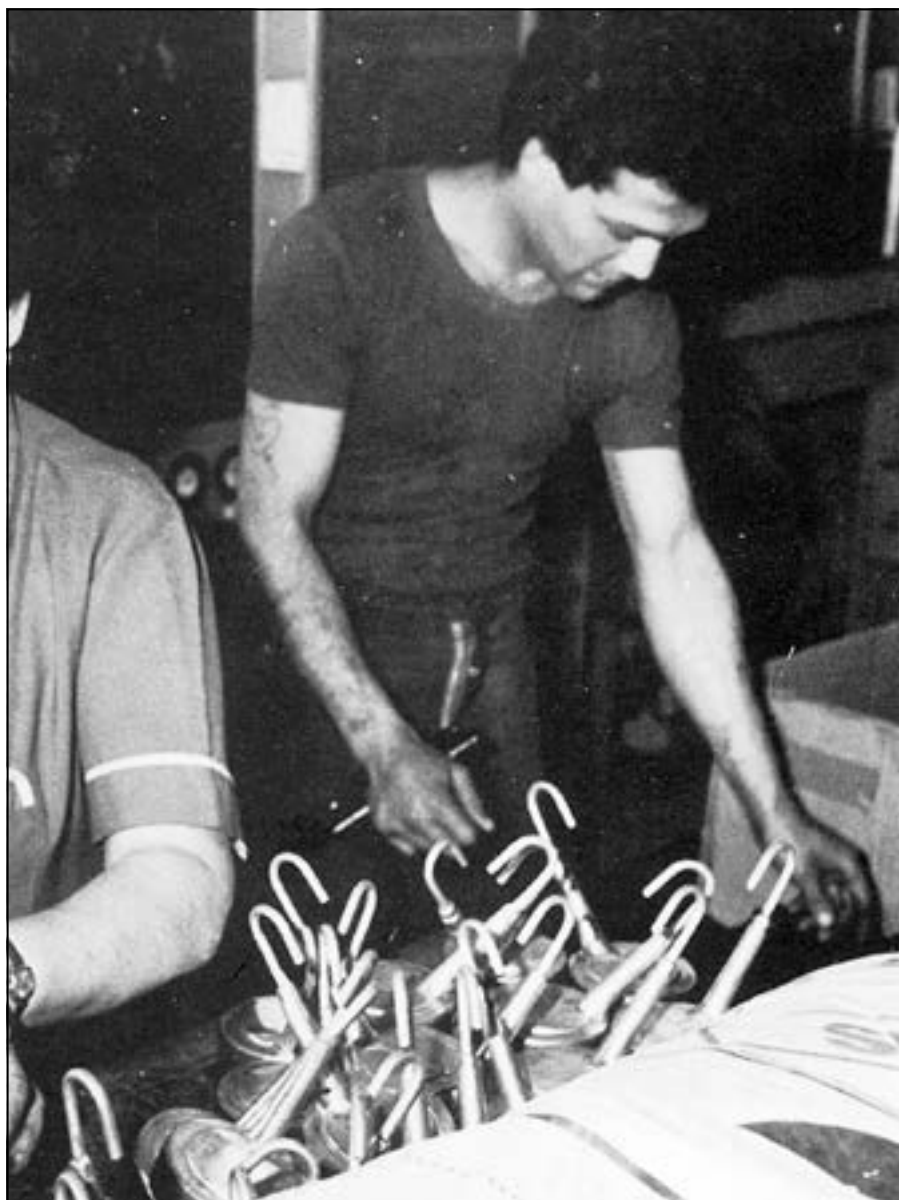
Majális a Cigényérben, a topolyafánál, 1970

Krakkói utcarészlet, 1970

A Semmelweis utcai új épületek, 1981

Bakró János 9 éve dolgozik a Szarvasi Vas- és Fémipari Szövetkezetnél, 1984

Balogh Ildokó tanuló, 1984

Budai Ignác Lakóházának építése a Bartók Béla u. 44. sz. alatt, 1984

Összefoglalás

A szerző állatorvosként negyven éven át (1942–1982) járt Szarvason a cigányokhoz. Évtizedekig volt körzete a Krakkó. Így évről évre közelebb férkőzött sajátos világukhoz. Elsajátította nyelvüket. Ezért is hagyták magukat általa természetes környezetükben fényképezni s oldódott fel vele szemben a nem cigányember iránti megszokott zárkózottságuk. Szabadon nyerhetett betekintést belső életükbe, bizalmat kapott titkaik megismeréséhez.

Már az 1940-es években az öreg cigányok elmesélték neki személyes élményeiket a hajdani kóborlásukról, a sátoros cigányéletről, amit azután a letelepedés, s a Krakkóba – az eredetileg munkás, urasági cselédnegyedbe – való folyamatos beszívargás követett. Miként is alakultak lakásvizonyaik a negyven év alatt, hogyan jutottak el „kubikgödrökből” a város szívébe?

Etnikailag taglalja a szarvasi cigánynépesség csoportjait, törzseit, nemzetiségeit. A személyek családi neveivel, gúnyneveivel elemző módon foglalkozik.

A „lovári dialektus” szarvasi tájszólására is kitér, nem különben érinti a cigány szavak használatát az „utcai” magyar nyelvben.

Belemélyed a cigány otthon, a cigánycsalád tanulmányozásába, a bámulatraméltó cigányösszetartásba, sajátos társasági életükbe, a gyermeknevelés és az öregekkel való törődés rejtelmeibe. Kifürkészi a cigányházasságokat, a vegyesházasságokat, szokásaikat, szórakozásaikat, az Indiából magukkal hozott keleti erotikát, egész érzelm világukat.

Már specialistaként ismerteti szerepüket a lótarásban, a lókereskedelemben, amihez szervesen hozzátartoznak az állatkuruzslások, s amelyek velejárója az ezernyi cigánycsalafintaság és fogás, a számtalan üzleti trükk.

Ismerve a munkához való viszonyukat, kereseti forrásait, melyek az utóbbi évtizedekben a „régiségkereskedéssel” jelentősen kiszélesedtek, javaslatokat

tesz teendőinkre, kötelességeinkre az aktuális és objektív lehetőségek között. Vizsgálja mi az egyéni és az össznépi feladat iskoláztatásuk, nevelésük terén. Mit tehet érdekükben a televízió, melyet még a legkisebb cigányputriban is oly áhítattal néz kisgyermek és aggastyán. Mit tehet a filmhíradó, hiszen „rangos” mozilátogatók. Mit a vegyes házasságban a házastárs s annak családja, mit a már felemelkedett magyar cigányok, a rumungrók? S természetesen, hogy mi feladat vár a hatósági közegekre, a Tanácsra, társadalmi és tömegszervezetekre, a lakosságra az állampolgári fegyelem tudatosítása, nevelő tevékenység végzése során? Végző cél: városunkban is, mint hazánkban az, hogy legyen a sokszínű, erősen rétegződött cigányság hasznos, alkotó, cselekvő része társadalmunknak.

Summary

The author visited the gipsies of Szarvas as a veterinary surgeon for forty years from 1942 to 1982. For decades his circuit was gipsy-populated „Krako”. Year by year he found access to their specific world. He got to master their language. That is why they let themselves be photographed by him in their natural environment and their reticence which they have towards nongipsies disappeared. He could inspect their inner life freely and was trusted to share their secrets.

As early as the forties old gipsies told him about their personal experiences of their one time roaming and the life of gipsies in tents that was followed by settling down and continuous inflow into „Krako”, a district inhabited by farm servants and workers. How did their housing conditions change during the forty years? How did they get from the „navvy pits” to the heart of the town?

He analyses the groups, tribes, families of Szarvas gipsies from an ethnical point of view. He deals with the persons' family names and nicknames.

He also mentions the dialect of „Lovar” gipsies spoke as a variety of the Gipsy language in Szarvas. He also touches upon the use of gipsy words in the Hungarian slang.

He studies gipsy families and their homes, their amazing solidarity, their specific social life and the mystery of bringing up children and taking care of the old. He searches into gipsy marriages and the ones of mixed type, the gipsy customs, pastimes, the Eastern eroticism brought with them from India and also their whole world of feelings.

As a specialist he tells us about their role in keeping horses, making business with them to what belong animal charlatanry and thousands of gipsy tricks.

Being familiar with their relationship to work, their sources of getting money, which have widened by dealing with antiquities during the last decades, he

gives us some pieces of advice on what to do. He also mentions our obligations in the actual and objective possibilities. He examines the task of the individuals and that of the society in their schooling and education. What television can do for them watched by children and the old with devotion even in the smallest gipsy huts. What can news-reels do for them as they are great cinemagoers. What the wife or the husband of a mixed marriage can do. And their families. What the Hungarian gipsies called „rumungro” can do. And naturally what tasks fall to the public servants, councils, mass organisations and also to people in their education and in making them understand their civic duties.

Our final aim is to have the varied and manifold gipsy population a useful, creative and active part of our society, in our town as well as in our country.

Резюме

Автор этой КНИГИ сорок лет (1942–1982) ходил в цыганские дома города Сарваш, как ветеринар. Цыганский район Сарваша Крако десятилетия был его врачебным участком. Из года в год он становился всё ближе к своеобразному миру цыган. Он скоро овладел цыганским языком. Это тоже помогало ему фотографировать их в естественной среде. Таким образом постепенно исчезала обычная цыганская замкнутость по отношению к «нецыганам». Он свободно и в любое время мог заглядывать к ним, знакомиться с их жизнью, добиваться их доверия, чтобы узнать и тайны цыганской жизни.

Уже в сороковые годы старые цыгане рассказывали ему свои личные переживания, о бывшем кочевании, о жизни в патрах, как всё это заменяла осёдлость и просачивание в район Крако, бывшее местожиительство рабочих и батраков. Автор пишет о том, как за эти сорок лет изменились жилищные условия цыган, как они добрались от землекопной ямы даже до центра города.

С этнической точки зрения он разделяет группы, племена, роды сарвашских цыган, анализирует их фамилии, даже прозвища.

Он останавливается и на сарвашской разновидности «ловарского диалекта» и затрагивает вопрос употребления цыганских слов в «уличном» венгерском языке.

Он подробно изучает семейную жизнь, удивительную цыганскую солидарность, их своеобразную общественную жизнь, углубляется в таинства воспитания детей и ухода за старыми. Он знакомит нас с чисто цыганскими браками, смешанными браками, обычаями, развлечениями цыган, пытается вызвать их душевное богатство, восточную эотику, принесённые ещё из Индии.

Как специалист пишет о том, какую роль играют цыгане в держании коней, в торговле лошадьми. К этому органически принадлежит и колдовство животных, сопровождаемое многочисленными хитростями, трюками в целях выгодной сделки, что допускают исконные законы цыганства. Эти законы разрешают и попрошайничество, уклонение от работы, даже кражу.

Познакомив нас с их отношением к работе, источниками дохода, которые в последнее время значительно дополнились благодаря торговле предметами старинного искусства, автор книги выступает с предложениями о наших обязанностях и задачах, возможных в актуальных и объективных условиях.

Он изучает, какие задачи предстоят индивиду и обществу в области посещения школы и воспитания цыган. Что может для них сделать телевидение, ведь всю программу с благоговением смотрят и ребята, и старики в самом маленьком домишке. Какие возможности у кинохроники, ведь они «важные» посетители сеансов. Какие задачи перед супругом или супругой в смешанном браке, перед их семьями, перед «румунгро» – цыганами, которые уже приспособились к венгерскому образу жизни. И, конечно, пишет о том, в чём заключается задача государственных органов, городского совета, общественных и массовых организаций, что может сделать всё местное население в воспитательной работе и в области осознания гражданской дисциплины.

На нашей родине и в нашем городе конечная цель – чтобы этот многоцветный, сильно расслоённый цыганский народ стал полезным, творческим и активным членом общества.

Felhasznált irodalom

- Hutter Mészáros: A lovári cigány dialektus leíró nyelvtana (Bp., 1967. Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványa).
- Erdős Kamill: A Békés megyei cigányok Gyula., 1973.
- Erdős Kamill: A magyarországi cigányság. Néprajzi közlemények. III. 1–2.
- Dr. Maday Pál: Szarvas története 1962.
- ifj Dr. Neumann Jenő: Szarvas nagyközség története, 1922.
- Dr. Nádor Jenő: Szarvas 1848-ban, Szarvas, 1962.
- A Cigányéri-szőlői Társulat pénztárnoki könyve 1877. (dr. Domán Imre tulajdona)
- Szarvasi útmutató és naptár 1931. évre. Kiadja: Szarvasi Közlöny Nyomda és Lapkiadóvállalat, 1930.
- Dr. Domán Imre kézírata 1933., Eger.
- Dr. Nádor Jenő: Szarvasi nevezetességek, Bp., 1938.
- József főherceg: Czigány nyelvtan, Bp., 1888.
- Komáromi Gábor: A cigányság élet- és munkakörülményei, társadalmi beilleszkedése Vésztőn. (*Békési Élet*, 1978. 1.)

Tartalom

Előszó	3
Bevezetés	7
A vándorlás és sátorozás időszaka	9
A Szarvasi Krakkó	15
Családi élet	23
Családi és utónevek: gúny- és becenevek	25
Az otthon és a család	26
Erotika	28
Életközösségek	31
Nevezetes, érdekes szarvasi cigányok	51
Gyermek	55
Munka	63
Művelődés, szórakozás, sportolás	73
Táplálkozás	77
Egészségügyi és szociális helyzet	81
A cigány nyelv	85
Szokások	89

A szarvasi cigányok és a ló	99
Kuruzslás	108
Cigánycsalafintaságok	112
Bűnözés	119
Teendőink	127
Utószó	133
Fotók	135
Összefoglalás	149
Summary	151
Резюме	153
Felhasznált irodalom	155

ISBN 978-615-81046-3-0

